

Житомирський державний університет імені Івана Франка
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КОВАЛЬЧУК ІРИНА СЕРГІЇВНА

УДК 378.147 : 355.237 : 001 (477) (043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ
ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФЦЕРІВ У ПРОЦЕСІ
ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН У ВИЩИХ
ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ І. С. Ковальчук

(підпис)

Науковий керівник

Калініна Лариса Вадимівна,
кандидат педагогічних наук,
професор

Житомир – 2018

АНОТАЦІЯ

Ковальчук І. С.   Формування   професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у вищих військових навчальних закладах. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Житомирський державний університет імені Івана Франка, Житомир, 2018.

Дисертаційна робота є теоретико-експериментальним дослідженням проблеми формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у закладах вищої військової освіти.

Актуальність проблеми дослідження зумовлено запровадженням нової освітньої політики, особливо в контексті необхідності підготовки висококваліфікованих військових фахівців для системи Збройних Сил країни, що детерміновано сучасними політичними та соціально-економічними трансформаціями, спрямованими на забезпечення надійного захисту життєво важливих інтересів держави. Про зазначене йдеться в державних нормативно-правових документах, зокрема законах України «Про освіту» (2017) і «Про вищу освіту» (2014), Національній доктрині розвитку освіти (2002), Концепції військової освіти в Україні (1997), Проекті Державної комплексної програми реформування і розвитку Збройних Сил України до 2017 року та ін.

На рівні теорії та методики професійної військової освіти виникає необхідність розгляду проблеми забезпечення специфічної комунікативної діяльності майбутніх офіцерів, зокрема в ситуаціях військових дій на сході нашої країни, військових навчань із представниками інших країн (Сі Бриз, Репід Трайдент, Флеймінг Сврд, Кембріан Патрол, Платіnum Ігл, Сейбер Гардіан) та миротворчих місій. Спеціальна професійно-комунікативна підготовка військових фахівців, у процесі якої здійснюється вивчення

гуманітарних дисциплін у закладах вищої військової освіти, забезпечує можливість їхнього активного спілкування в умовах виконання професійної діяльності, є невід'ємним компонентом професійної компетентності сучасного офіцера, що забезпечується наявністю відповідних професійно-комунікативних знань, умінь, особистісних якостей.

Окрім того, процеси інтеграції світового співтовариства, зокрема в галузі військових відносин, детермінують зміни у кваліфікаційних вимогах до фахових характеристик майбутнього офіцера, однією зі складових якої є професійно-комунікативна компетентність, що формується в процесі вивчення гуманітарних дисциплін. За цих умов особливого значення набувають такі якості випускника закладу вищої військової освіти, як мобільність, креативність, високий професіоналізм, здатність до налагодження ділових контактів з іноземними партнерами в іншомовному середовищі.

Необхідність наукового пошуку в зазначеному напрямку проблеми підтверджено наявними *суперечностями* між нагальною потребою у висококваліфікованих військових фахівцях, які володіють професійно-комунікативною компетентністю, та її недостатньою конкретизацією у вітчизняних освітньо-нормативних документах; необхідністю визначення чітких орієнтирів організації навчання в закладах вищої військової освіти та потребою вдосконалення змісту, форм, методів підготовки майбутніх офіцерів у визначеному напрямі; об'єктивними вимогами сучасності до майбутніх офіцерів щодо володіння професійно-комунікативною компетентністю та нерозробленістю відповідних технологій, спрямованих на її формування в процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

На основі науково-педагогічного аналізу джерел сформульовано визначення поняття *професійно-комунікативної компетентності майбутнього офіцера як складне інтегративне утворення, що являє собою сукупність професійно-комунікативних знань, умінь і навичок, професійно*

важливих якостей, яке забезпечує успішне спілкування у військово-професійній сфері.

Обґрунтовано структуру професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів, яка включає чотири компоненти: ціннісно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісно-поведінковий та професійно важливі особистісно-комунікативні якості.

Зазначено, що формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів має відбуватися в спеціально організованому освітньому процесі закладів вищої військової освіти, успішний перебіг якого залежить від чіткого окреслення критеріїв (стимулювально-спонукальній, знаннєво-когнітивний, практично орієнтований, ціннісно-комунікативний), показників та рівнів (початковий, достатній, високий).

Обґрунтовано авторську модель професійно-комунікативної компетентності, яка складається з цільового (мета, завдання, наукові підходи та принципи); мотиваційно-ціннісного (формування мотивації до професійно-комунікативної взаємодії, розвиток професійно-комунікативних інтересів майбутніх офіцерів); змістового (дисципліни гуманітарного циклу у військових інститутах, спецкурс «Військово-спеціальна іншомовна підготовка») та індивідуально-самостійна робота курсантів у процесі вивчення авторського он-лайн курсу «Професійно-комунікативний розвиток майбутніх офіцерів під час вивчення гуманітарних дисциплін»); організаційно-технологічного (етапи, умови та технології); результативного (критерії, рівні сформованості та результат) блоків.

Результатом її впровадження визначено сформовану на належному рівні професійно-комунікативну компетентність майбутніх офіцерів, здатних діяти в умовах ведення миротворчих операцій, у зоні проведення Операції об'єднаних сил та під час вирішення суперечливих професійних завдань.

Упровадження авторської моделі формування професійно-комунікативної компетентності здійснено шляхом реалізації відповідних технологій на мотиваційно-інформаційному, теоретико-діяльнісному, оцінно-

результативному етапах у процесі вивчення таких дисциплін гуманітарного циклу, як українська мова за професійним спрямуванням, англійська мова, філософія, військова педагогіка та психологія, історія України та українського війська, а також спецкурсу «Військово-спеціальна іншомовна підготовка») та он-лайн курсу «Професійно-комунікативний розвиток майбутніх офіцерів під час вивчення гуманітарних дисциплін».

Достовірність експериментального дослідження за виділеними критеріями перевірено за допомогою F^* -критерію кутового перетворення Фішера та за допомогою t -критерію Стьюдента.

Наукова новизна і теоретичне значення одержаних результатів полягає в тому, що:

- *вперше* системно представлено багатокomпонентну структуру та зміст професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів; теоретично обґрунтовано авторську модель її формування в процесі вивчення гуманітарних дисциплін (цільовий, мотиваційно-ціннісний, змістовий, організаційно-технологічний, результативний блоки), у якій відображено специфіку принципів, змісту, форм і технологій реалізації зазначено процесу; розроблено критерії та показники рівня сформованості досліджуваної компетентності, охарактеризовано їх змістове наповнення; запропоновано етапи (мотиваційно-інформаційний, теоретико-діяльнісний, оцінно-результативний) та умови (інтегративні зовнішні та інтегративні внутрішні), що забезпечують ефективність формування визначеної компетентності;

- *удосконалено* сутність процесу формування професійно-комунікативної компетентності, уточнено поняття «комунікативна компетентність», «професійна компетентність» та «професійно-комунікативна компетентність»;

- *подальшого розвитку* набули положення щодо впровадження в навчальний процес закладів вищої військової освіти сучасних форм, методів і технологій формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

Практичне значення одержаних результатів визначається: впровадженням технологій (інтерактивних, критичного мислення, інформаційно-цифрових і смарт) формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів; розробкою та реалізацією в освітньому процесі спецкурсу «Військово-спеціальна іншомовна підготовка», он-лайн курсу «Професійно-комунікативний розвиток майбутніх офіцерів під час вивчення гуманітарних дисциплін», навчально-методичного посібника «Англійська мова (військово-спеціальна мовна підготовка)», які можуть бути використані в процесі професійно-комунікативної підготовки майбутніх офіцерів у закладах вищої військової освіти.

Ключові слова: професійно-комунікативна компетентність, майбутні офіцери, гуманітарні дисципліни, заклади вищої військової освіти.

ABSTRACT

Kovalchuk I. S. Formation of future officers' professional-communicative competence by means of humanitarian disciplines in higher military educational institutions. – Manuscript.

The thesis for obtaining the scientific degree of the Candidate of Pedagogical Sciences, specialty 13.00.04 – Theory and Methodology of Professional Education. – Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, 2018.

The dissertation is a theoretical and experimental study of the issue of formation of future officers' professional-communicative competence by means of humanitarian disciplines in higher military educational institutions.

The urgency of the research problem is due to the introduction of a new educational policy, particularly within the context of the need for the training of highly qualified military specialists for the Armed Forces of the country, determined by modern political and socio-economic transformations aimed at ensuring reliable protection of vital interests of the state. This is declared in normative-legal documents, in particular the laws of Ukraine «On Education» (2017) and «On Higher Education» (2014), the National Doctrine of Education Development (2002), the Concept of Military Education in Ukraine (1997), the State Integrated Project programs for the reformation and development of the Armed Forces of Ukraine until 2017, etc.

On the level of the theory and methodology of professional military education, it is necessary to consider the problem of providing specific communicative activities of future officers in situations of military operations in the east of our country, military trainings with representatives of other countries and peacekeeping missions. Special professional-communicative training of military specialists, by means of humanitarian disciplines in institutions of higher military education is provided. It ensures their active communication in the conditions of professional activity and becomes an integral component of the

professional competence of a modern officer, provided by the availability of appropriate professional-communicative skills, abilities, personal qualities.

In addition, the processes of the world community integration, in particular in the field of military relations, determine the changes in the qualification requirements for the professional characteristics of a future officer, one of the components is the professional-communicative competence that is formed by means of humanitarian disciplines. Under these conditions, the following qualities of a graduate of the institution of higher military education, such as mobility, creativity, high professionalism, and the ability to establish business contacts with foreign partners in a foreign-language environment, become significantly important.

The necessity for a scientific research in this direction of the problem is confirmed by the existing contradictions between the urgent need for highly skilled military specialists who have a professional-communicative competence and its lack of specification in the educational normative documents; the need to define clear guidelines for the organization of training in institutions of higher military education and the need to improve the content, forms, methods of future officers' training in a particular direction; objective requirements of the present to future officers regarding the possession of professional-communicative competence and underdeveloped technologies aimed at its formation by means of humanitarian disciplines.

On the basis of scientific and pedagogical analysis of sources, the definition of the concept of professional-communicative competence of a future officer is formulated as the complex integrative education which is a set of professional-communicative skills and skills of professionally important qualities, ensuring successful communication in the military-professional field.

The paper examines structure of future officers' professional-communicative competence, which includes four components: value-motivational, cognitive, activity-behavioral and professionally important person-communicative qualities.

It is underlined that the formation of future officers' professional-communicative competence should take place in a specially organized educational process of institutions of higher military education, the successful course of which depends on a clear definition of the criteria (stimulatory-inductive, knowledge-cognitive, practically oriented, value-communicative), indicators and levels (initial, sufficient, high).

The author's model of professional-communicative competence is analyzed. The model consists of the target (purpose, task, scientific approaches and principles); motivational-value (formation of motivation for professional-communicative interaction, development of professional-communicative interests of future officers); content (disciplines of the humanitarian cycle in military institutes, special course «Military-specialized foreign language training» and individual-independent work of cadets during the author's online course «Professional-communicative development of future officers by means of humanitarian disciplines»); organizational-technological (stages, conditions and technologies); effective (criteria, levels of formation and result) blocks.

The result of its implementation is the well-established professional-communicative competence of future officers capable of acting in the context of peacekeeping operations in the area of United Forces Operation and in solving conflicting professional tasks.

The implementation of the author's model of the professional-communicative competence formation envisaged the application of the corresponding technologies implemented on the motivational-informational, theoretical activity based, productive-evaluation stages by means of humanitarian disciplines such as the Ukrainian language of professional orientation, English language, Philosophy, Military pedagogy and psychology, History of Ukraine and the Ukrainian army as well as special course «Military-specialized foreign language training» and online course «Professional-communicative development of future officers by means of humanitarian disciplines».

The validity of the experimental study on the selected criteria was verified using the φ^* - criterion of the Fisher's transformation of the angle and the Student's t-criterion.

Scientific novelty and the theoretical value of the results are the following:

- for the first time systematic multicomponent structure and content of future officers' professional-communicative competence were presented; the author's model of its formation by means of humanities disciplines (target, motivational-value, content, organizational-technological, productive blocks) is theoretically substantiated. The model reflected the principles of the specificity, content, forms and technologies of implementation of the specified process; criteria and indicators of the formation level of the investigated competence have been developed, their content is characterized; the author suggests stages (motivation-informational, theoretical-activity, evaluation-productive) and conditions (integrative external and integrative internal) that provide the effectiveness of forming a certain competence;

- the essence of the process of professional-communicative competence formation is improved, the notions «communicative competence» «professional competence» and «professional-communicative competence» are specified;

- further development had the issues of modern forms, methods and technologies of future officers' professional-communicative competence formation by means of humanitarian disciplines into the educational process of institutions of higher military education.

The practical significance of the results is determined by: the introduction of technologies (interactive, critical thinking, information-digital and smart) for the formation of future officers' professional-communicative competence; the development and implementation in the educational process of the special course «Military-specialized foreign language training», online course «Professional-communicative development of future officers by means of humanitarian disciplines», teaching manual "English language (military special language

training)", which can be used in the process of professional-communicative training of future officers in higher military education institutions.

Key words: professional-communicative competence, future officers, higher military educational establishments, model, criteria, humanitarian disciplines.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ З ТЕМИ ДИСЕРТАЦІЇ
Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати
дисертації:

1. Поліщук, І. С., 2015. Можливості формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у вищих військових навчальних закладах // ROSTranse Trade F Z C company, Scientific and Educational Consulting Group "WORLD Science", Ajman, United Arab Emirates. International Scientific and Practical Conference "Modern Scientific Achievements and Their Practical Application" № 3, Vol. 3, p. 45–49.
2. Поліщук, І. С., 2016. Труднощі формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [гол. ред.: М. Т. Мартинюк]. – Умань : ФОП Жовтий О. О., В. 1., с. 268–277.
3. Ковальчук, І. С., 2016. Необхідність формування професійної компетентності майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах // Збірник наукових праць "Військова освіта" Національного університету оборони України імені Івана Черняховського, № 2 (34), с. 103–109.
4. Ковальчук, І. С., 2017. Критерії та показники рівня сформованості професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у вищих військових навчальних закладах // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: Зб. наук. праць. – Випуск 50 / Редкол. : В. І. Шахов (голова) та ін. – Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», с. 77–84.
5. Ковальчук, І. С., 2017. Модель формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін // Наукові записки / Ред. кол. : В. Ф. Черкасов,

В. В. Радул, Н. С. Савченко та ін. – Випуск 159. – Серія : Педагогічні науки. – Кропивницький : РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, с. 160–165.

6. Ковальчук, І. С., 2018. Використання технологій критичного мислення у формуванні професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у вищих військових навчальних закладах // Збірник наукових праць «Педагогічні науки». Випуск LXXXI. Том 2. – Херсон, с. 139–142.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Поліщук, І. С., 2015. Формування іншомовної професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах за допомогою проблемних технологій // Підготовка військових фахівців у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України: стан, проблемні питання та перспективи вдосконалення : Матеріали міжвідомчої науково-практичної конференції 16 грудня 2015 року / За загальною редакцією В. М. Телелима. – К. : ЦП «Компринт», с. 252–254.
8. Ковальчук, І. С., 2016. Сучасні технології формування професійно-комунікативної компетентності студентів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін // Modern Communicative Methods of Teaching English. All Ukrainian Scientific and Methodological Conference (October 28, 1016) – Zhytomyr : ZSTU, p. 43–47.
9. Ковальчук, І. С., 2017. Принципи формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у вищих військових навчальних закладах // Proceedings of the International Scientific Conference "International Trends in Science and Technology", Vol.3, Warsaw, Poland, p. 60-63.
10. Ковальчук, І. С., 2018. Технології формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення

- англійської мови у вищих військових навчальних закладах // *Modern philological research: a combination of innovative and traditional approaches: Conference Proceeding, Tbilisi* : Baltija Publishing, p. 205–208.
11. Ковальчук, І. С., 2018. Інтегративний підхід у формуванні професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у вищих військових навчальних закладах // *Нова українська школа: теорія і практика реалізації інтегрованого підходу* : Матеріали міжнародної наукової конференції. 17–18 травня 2018 р., м. Тернопіль. – Тернопіль : Вектор, с. 228–230.
12. Ковальчук, І. С., 2018. Використання інформаційно-цифрових технологій у формуванні професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у вищих військових навчальних закладах // *Стан та перспективи розвитку педагогіки та психології в Україні та світі* : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 31 серпня – 1 вересня 2018 року). – К. : ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», с. 31–32.
13. Ковальчук, І. С., 2018. Організація процесу формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів // *Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії»* : Збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, с. 32–34.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

14. Нечипорук, Н. Л., Поліщук, І. С., Михайленко, М. В., 2013. Українська мова за професійним спрямуванням : навч. посіб.. – Житомир : ЖВІ НАУ, 368 с.
15. Тичина, І. В., Поліщук, І. С., 2015. Англійська мова (військово-спеціальна мовна підготовка) // *Англійська мова (військово-спеціальна*

- мовна підготовка) : навчально-методичний посібник. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 274 с., + диск
16. Канова, Л. П., Поліщук, І. С., 2015. Практикум з англійської мови для самостійної роботи студентів // Практикум з англійської мови для самостійної роботи студентів : практикум / Л. П. Канова, І. С. Поліщук. – Житомир : ЖВІ ДУТ, 96 с. : іл.
  17. Ковальчук, І. С., 2017. Наукові підходи формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у вищих військових навчальних закладах // Гуманітарний корпус : [збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології педагогіки та історії] – Випуск 12. – Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, с. 52–55.
  18. Ковальчук, І. С., Сивак, О. Б., 2017. “Англійська мова” для студентів 1 року навчання. “English” for first year students : навч.-метод. посіб. для студ. всіх спец. вищ. навч. закл. // Житомир : ЖДТУ, 148 с. – (Серія “Англійська мова”).
  19. Ковальчук, І. С., Сивак, О. Б., 2017. “Англійська мова” для студентів 3 року навчання. “Social English Studies” : навч.-метод. посіб. для студ. всіх спец. вищ. навч. закл. // Житомир : ЖДТУ, 112 с. – (Серія “Англійська мова”).
  20. Ковальчук, І. С., Сивак, О. Б., 2018. “Англійська мова” для студентів 2-го року навчання. “English ” for Second Year Students : навч.-метод. посіб. // Житомир : ЖДТУ, 156 с. – (Серія “Англійська мова”).

ЗМІСТ

ВСТУП	19
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ	29
1.1. Формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін як наукова проблема	29
1.2. Обґрунтування понятійно-категоріального апарату дослідження	51
1.3. Структура та зміст формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів	72
Висновки до першого розділу	90
РОЗДІЛ ІІ. ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ	92
2.1. Педагогічне моделювання щодо формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін.....	92
2.2. Організація процесу формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів.....	113
2.3. Критерії та показники рівня сформованості професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у закладах вищої військової освіти	127
Висновок до другого розділу	140
РОЗДІЛ ІІІ. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА	

ЕФЕКТИВНОСТІ ТЕХНОЛОГІЙ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ	143
3.1. Діагностика, організація та методика проведення дослідження формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у закладах вищої військової освіти	143
3.2. Методи та технології формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у закладах вищої військової освіти	159
3.3. Динаміка процесу формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у закладах вищої військової освіти	191
Висновки до третього розділу.....	208
ВИСНОВКИ.....	211
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	215
ДОДАТКИ.....	254

Список умовних скорочень

ЗСУ – Збройні Сили України

ПКК – професійно-комунікативна компетентність

ВНЗ – вищі навчальні заклади (відповідно до постанови Кабінету міністрів України від 25.04.2018 термін «вищий навчальний заклад» замінено на термін «заклад вищої освіти» – **ЗВО**)

ВВНЗ – вищі військові навчальні заклади (відповідно до постанови Кабінету міністрів України термін «вищий військовий навчальний заклад» замінено на термін «заклад вищої військової освіти» – **ЗВВО**)

АТО – антитерористична операція

ООС – Операція об'єднаних сил

ІМ – іноземна мова

ВСМП – військово-спеціальна мовна підготовка

ІМПС – іноземна мова за професійним спрямуванням

МО – майбутні офіцери

КГ – контрольна група

ЕГ – експериментальна група

ІКТ – інформаційно-комп'ютерні технології

ОРДЛО – окремі райони Донецької та Луганської областей

СБУ – Служба Безпеки України

МВС – Міністерство Внутрішніх Справ

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ВСТУП

Актуальність дослідження. Процеси інтеграції світового співтовариства, зокрема в галузі військових відносин, призводять до змін у кваліфікаційних вимогах до фахових характеристик майбутнього офіцера (МО). За цих умов особливого значення набувають такі якості випускника закладу вищої військової освіти, як мобільність, креативність, високий професіоналізм, здатність до налагодження ділових контактів з іноземними партнерами в іншомовному середовищі й під час спілкування з колегами та підлеглими.

У сучасних соціально-економічних, політичних і правових напрямках XXI століття змінився зміст як військової, так і комунікативної діяльності офіцерських кадрів у складній військовій ситуації на сході України, яка склалася протягом останніх років. Офіцерам доводиться діяти переважно в нестандартних ситуаціях, вирішувати складні професійні завдання, які передбачають військову дружбу, міцну дисципліну, підтримання високого рівня бойової готовності частин під час бойових дій в Операції об'єднаних сил. Крім того, участь українських офіцерів у військових навчаннях із представниками інших країн (Сі Бриз, Репід Трайдент, Флеймінг Сворд, Кембріан Патрол, Платіnum Ігл, Сейбер Гардіан) та миротворчих місіях потребує не лише професійної, політичної, психологічної, фізичної, але й спеціальної професійно-комунікативної підготовки, яку майбутні офіцери отримають у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у закладах вищої військової освіти (ЗВВО), що забезпечує можливість їхнього активного спілкування в умовах військово-спеціального середовища, тому невід'ємною складовою професійної компетентності сучасного офіцера є професійно-комунікативні знання та вміння, необхідні, зокрема, для участі в міжнародних операціях із підтримки миру та безпеки у світі.

Проблеми професійної підготовки фахівців у системі ступеневої освіти знайшли своє відображення в колі наукових інтересів, до яких увійшли такі

види компетентності: *професійна* (А. Адольф, О. Антонова, Ю. Варданян, С. Вітвицька, О. Дубасенюк, І. Зязюн та ін.); *педагогічна* (В. Бездухов, Л. Большакова, І. Воробйова, Л. Карпова, С. Козак, А. Онкович та ін.); *психологічна* (М. Лук'янова, Н. Яковлева, Н. Мачинська та ін.); *соціально-перцептивна* (Н. Єршова, Я. Верещинська, Ю. Глигало та ін.); *загальнокультурна* (І. Котлярова, О. Крутенко, О. Березюк, О. Власенко та ін.); *комунікативна* (В. Кузовлєв, І. Черезова, С. Ніколаєва та ін.) тощо. Зміст, форми, методи підготовки військових фахівців стали предметом дослідження О. Барабанщикова, О. Безносюка, П. Городова, А. Желєзняка, М. Коробейнікова, В. Огнева, Г. П'янковського, Н. Феденко, В. Ягупова та ін. Професійну компетентність майбутнього офіцера розглянуто в дослідженнях таких учених, як О. Богданюк, О. Євсюков, В. Баранівський, С. Полторак, Ю. Лісніченко, О. Коба, Т. Ткаченко, О. Борисюк та ін. Проблемам формування професійних та особистісних якостей майбутніх військових фахівців присвячено дисертації М. Нещадима, П. Стефаненко, Н. Генералова, М. Горліченко, Т. Ісаєнко, А. Каленського, О. Керницького, А. Комишана, Ю. Овчаренка, А. Порицького.

Питання підготовки фахівців у процесі вивчення гуманітарних дисциплін висвітлено в розробках таких дослідників, як О. Вознюк, С. Король, І. Таможицької та ін.

Окрім того, ми проаналізували праці зарубіжних науковців щодо миротворчої діяльності офіцерів НАТО та спільних навчань. Зокрема Д. Сохадзе, Б. Магнус, Д. Вінклер, Е. Теобальд та інші, наголошують на необхідності формування професійно-комунікативної підготовки майбутніх офіцерів для участі в миротворчих операціях із представниками інших країн.

На шляху вирішення окреслених завдань постають **суперечності** між нагальною потребою у висококваліфікованих військових фахівцях, які володіють професійно-комунікативною компетентністю, та її недостатньою конкретизацією у вітчизняних освітньо-нормативних документах; необхідністю визначення чітких орієнтирів організації навчання в закладах

вищої військової освіти та потребою вдосконалення змісту, форм, методів підготовки майбутніх офіцерів у визначеному напрямі; об'єктивними вимогами сучасності до майбутніх офіцерів щодо володіння професійно-комунікативною компетентністю та нерозробленістю відповідних технологій, спрямованих на її формування в процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

Актуальність та недостатнє теоретичне обґрунтування ролі професійно-комунікативної компетентності майбутнього офіцера, розкриття її сутності, необхідність розробки ефективних технологій її формування зумовило вибір теми дослідження – **"Формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у вищих військових навчальних закладах"**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконане в межах комплексної теми науково-дослідної роботи кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка "Формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у вищих військових навчальних закладах". Тема дисертації затверджена вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (витяг з протоколу № 4 від 28.11.2014 р.) та узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (витяг із рішенням № 1 від 27.01.2015 р.).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити результативність моделі формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у закладах вищої військової освіти.

Окрему увагу ми хочемо звернути на формування іншомовної комунікативної компетентності, оскільки майбутні офіцери приймають активну участь у військових навчаннях з представниками інших країн.

Відповідно до мети та гіпотези визначено основні **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати стан окресленої проблеми у вітчизняній та зарубіжній теорії та практиці професійної освіти й обґрунтувати понятійно-категоріальний апарат дослідження.

2. Визначити структуру та зміст професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів, розробити критерії та показники їх сформованості.

3. Обґрунтувати модель формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів.

4. Охарактеризувати організаційно-методичні основи формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

5. Розробити та експериментально перевірити ефективність технологій упровадження моделі формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у закладах вищої військової освіти.

Об’єкт дослідження – військово-професійна підготовка майбутніх офіцерів.

Предмет дослідження – модель формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у закладах вищої військової освіти.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів набудатиме ефективності *за умов*: розробки та впровадження відповідних технологій у процес підготовки майбутніх офіцерів; використання додаткових, інтегративних спецкурсів з іноземної мови та дисциплін гуманітарного спрямування (українська мова за професійним спрямуванням, англійська мова, філософія, військова педагогіка та психологія, історія України та українського війська); стимулювання до навчально-пізнавальної професійно-комунікативної діяльності дидактичними засобами самопідготовки курсантів; активного використання інформаційно-комунікативних технологій, електронних

ресурсів комп'ютерної мережі Інтернет та інноваційних форм і методів роботи у закладах вищої військової освіти.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: концептуальні ідеї про всебічний розвиток особистості, природу людської індивідуальності; компетентнісний, гуманістичний, професійно орієнтований, комунікативно-діяльнісний, культурологічний та системний підходи, які дозволяють системно досліджувати процеси професійно-комунікативної підготовки у закладах вищої військової освіти; теоретичні положення щодо організації загальноосвітнього процесу (Б. Ананьєв, Ю. Бабанський, А. Вербицький, В. Загвязинський, М. Скаткін); концепція безперервної та цілісної професійної підготовки кадрів (Д. Іщенко, А. Найн, І. Радванський, А. Тихончук); концептуальні основи теорії гуманізації освіти (В. Беспалько, І. Гончаренко, І. Зязюн, В. Серіков); теорії міжкультурної комунікації та діалогу культур (Е. Холл, Р. Олівер, П. Донець, С. Тер-Мінасова, В. Біблер); теорії і практики культурологічної освіти (Т. Іванова, Б. Ліхачов, О. Шевнюк); теорія міжкультурної комунікації та іншомовного спілкування (В. Верещагін, В. Костомаров, Ю. Пассов); основні положення державних нормативних документів України щодо проблем навчання та виховання відображено в законах України «Про освіту» (2017) і «Про вищу освіту» (2014), Національній доктрині розвитку освіти (2002), Концепції військової освіти в Україні (1997), Проекті Державної комплексної програми реформування і розвитку Збройних Сил України до 2017 року та ін.

Для розв'язання поставлених завдань використовувалися такі **методи дослідження**: *теоретичні* (контент-аналіз основних понять, синтез, порівняння, узагальнення, моделювання) для узагальнення філософської, психолого-педагогічної, соціологічної літератури й визначення сутності та структури професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів; *емпіричні* (анкетування, бесіди, інтерв'ювання, письмове та усне опитування, тестування, самооцінка) для визначення критеріїв і рівнів сформованості професійно-комунікативної компетентності, виявлення суперечностей у

змісті, формах і методах освітнього процесу; *педагогічний експеримент* (констатувальний та формувальний етапи) для визначення ефективності формування окресленої компетентності в процесі вивчення гуманітарних дисциплін; *прогностичні* (метод незалежних експертних оцінок, який використовувався для впровадження й апробації розроблених навчально-методичних матеріалів); *методи математичної статистики* для кількісного та якісного аналізу результатів дослідження; *схематизації* (побудови графічних об'єктів для унаочнення результатів дослідження).

Організація та основні етапи дослідження. Дослідження проводилося протягом 2014–2018 рр. і передбачало кілька етапів наукового пошуку.

На **першому етапі** – *теоретико-аналітичному* (2014–2015 рр.) – проаналізовано вітчизняну та зарубіжну наукову психологічну, педагогічну, методичну, лінгвістичну літературу та нормативні документи з проблеми формування зазначеного виду компетентності; вивчено практику роботи закладів вищої військової освіти в окресленому напрямі; з'ясовано стан дослідженості проблеми в педагогічній теорії та практиці; визначено мету, предмет, об'єкт, завдання та сформовано понятійний апарат дослідження.

На **другому** – *пошуково-діагностичному* етапі (2015–2016 рр.) – проаналізовано структурні та функціональні компоненти професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін; розроблено авторську модель її формування; визначено відповідні критерії, показники та рівні; проведено констатувальний етап експерименту.

На **третьому етапі** – *дослідно-експериментальному* (2016–2017 рр.) – представлено результати впровадження моделі формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін шляхом реалізації відповідних технологій, експериментально перевірено їх ефективність; запропоновано авторське навчально-методичне забезпечення цього процесу.

На четвертому етапі – завершально-узагальнюючому (2017–2018 рр.) – систематизовано результати формувального етапу експерименту; сформульовано загальні висновки та рекомендації щодо впровадження результатів дослідження; визначено перспективи наукового пошуку.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі Житомирського військового інституту імені С. П. Корольова, Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. До участі в експерименті було залучено 347 курсантів та 20 педагогів-експертів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

- *вперше* системно представлено багатокомпонентну структуру та зміст професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів; теоретично обґрунтовано авторську модель її формування в процесі вивчення гуманітарних дисциплін (цільовий, мотиваційно-ціннісний, змістовий, організаційно-технологічний, результативний блоки), у якій відображено специфіку принципів, змісту, форм і технологій реалізації зазначено процесу; розроблено критерії та показники рівня сформованості досліджуваної компетентності, охарактеризовано їх змістове наповнення; запропоновано етапи (мотиваційно-інформаційний, теоретико-діяльнісний, оцінно-результативний) та умови (інтегративні зовнішні та інтегративні внутрішні), що забезпечують ефективність формування визначеної компетентності;

- *удосконалено* сутність процесу формування професійно-комунікативної компетентності, уточнено поняття «комунікативна компетентність», «професійна компетентність» та «професійно-комунікативна компетентність»;

- *подальшого розвитку* набули положення щодо впровадження в навчальний процес закладів вищої військової освіти сучасних форм, методів і

технологій формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

Практичне значення одержаних результатів визначається: впровадженням технологій (інтерактивних, критичного мислення, інформаційно-цифрових і смарт) формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів; розробкою та реалізацією в освітньому процесі спецкурсу «Військово-спеціальна іншомовна підготовка», он-лайн курсу «Професійно-комунікативний розвиток майбутніх офіцерів під час вивчення гуманітарних дисциплін», навчально-методичного посібника «Англійська мова (військово-спеціальна мовна підготовка)», які можуть бути використані в процесі професійно-комунікативної підготовки майбутніх офіцерів у закладах вищої військової освіти.

Основні наукові положення та методичні рекомендації щодо формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів військових інститутів у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу **впроваджено** в навчально-виховний процес Житомирського військового інституту імені С. П. Корольова (довідка № 146 від 19. 01. 2018 р.), Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (довідка № 74 від 15. 01. 2018 р.), Національного університету оборони України імені Івана Черняховського (довідка № 280 від 24. 11. 2017 р.), Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка (довідка № 7 від 18. 01. 2018 р.).

Вірогідність отриманих результатів дослідження забезпечувалася теоретичним обґрунтуванням вихідних положень, застосуванням комплексу методів, адекватних поставленій меті та завданнями, а також поєднанням кількісного і якісного аналізу отриманих даних, використанням методів математичної статистики.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження доповідалися та обговорювалися на науково-практичних конференціях різного рівня, зокрема *міжнародних*: «Modern

Scientific Achievements and Their Practical Application» (Аджман, Об'єднані Арабські Емірати, 2015, заочна), «Актуальні проблеми гуманітарних наук у дослідженні молодих науковців» (Київ, 2017, заочна), «International Trends in Science and Technology» (Варшава, Польща, 2017, заочна), «Modern philological research: a combination of innovative and traditional approaches» (Тбілісі, Грузія, 2018, заочна), «Нова українська школа: теорія і практика реалізації інтегрованого підходу» (Тернопіль, 2018, заочна), «Стан та перспективи розвитку педагогіки та психології в Україні та світі» (Київ, 2018, заочна), «Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії» (Переяслав-Хмельницький, 2018, заочна); *всеукраїнських*: «Проблеми створення, розвитку та застосування високотехнологічних систем спеціального призначення» (Житомир, 2014, очна), «Підготовка військових фахівців у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України: стан, проблемні питання та перспективи вдосконалення» (Київ, 2015, очна), «Сучасні комунікативні методи навчання англійської мови» (Житомир, 2016, очна), «Актуальні напрями досліджень молодих учених в іншомовному просторі» (Житомир, 2018, очна); науково-методологічних семінарах кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка (2014–2018 рр.).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційної роботи відображено в 20 публікаціях автора (14 одноосібних), з яких 5 – у провідних фахових виданнях України, 1 – у міжнародному науковому періодичному виданні, 1 – у збірнику наукових праць, 7 – у матеріалах наукових конференцій, 1 практикум, 1 навчальний посібник та 4 навчально-методичних посібники, написані в співавторстві.

Особистий внесок автора в навчальному посібнику «Українська мова за професійним спрямуванням», у співавторстві з Н. Нечипорук та М. Михайленко, становить модуль 2 – теми 6, 7, 8; «Практикум з англійської мови для самостійної роботи студентів», у співавторстві з Л. Кановою, – теми 2, 3, 5, 6, 7; у навчально-методичних посібниках: «Англійська мова

(військово-спеціальна мовна підготовка)», у співавторстві з І. Тичиною, – теми 4, 5, 6, 7, 8; «Англійська мова» для студентів першого року навчання, у співавторстві з О. Сивак, – модулі 1 та 4; «Англійська мова» для студентів другого року навчання, у співавторстві з О. Сивак, – модулі 5 та 7; «Англійська мова» для студентів третього року навчання, у співавторстві з О. Сивак, – теми 1, 2, 5, 7.

Структура та обсяг дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, 25 додатків (на 92 сторінках), списку використаних джерел, який містить 350 найменувань (з них 56 – іноземними мовами). Ілюстративний матеріал дисертації подано в 26 таблицях і на 18 рисунках. Загальний обсяг дослідження складає 351 сторінку, із яких 181 сторінка основного змісту.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ

1.1. Формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін як наукова проблема

Сучасний стан розбудови України передбачає нову освітню політику. Важливим кроком у вирішенні цієї проблеми стало прийняття в 1991 році Державної національної програми «Освіта» (Україна XXI століття). Концепція цієї програми передбачає кардинальні зміни всієї системи освіти, серед основних – загальна гуманізація навчальних програм; розширення вивчення національної історії та культури, утвердження української мови як державної; надання більшої свободи педагогічної творчості; урізноманітнення спектру закладів із метою врахування інтересів, уподобань молоді, потреб суспільства, гуманітаризації та демократизації освіти¹. Отже, названий вище документ визначає мету, принципи та пріоритети розвитку освіти в закладах вищої освіти (ЗВО) усіх профілів, зокрема й закладах вищої військової освіти (ЗВВО).

Необхідність підготовки висококваліфікованих військових фахівців у системі Збройних сил України сьогодні зумовлена ще політичними та соціально-економічними змінами в суспільстві.

Пріоритетним напрямком політики України є забезпечення надійного захисту життєво важливих інтересів держави на основі якісної підготовки майбутніх офіцерів, здатності до оперативних дій, належної боєздатності та

---

¹ Берестецька, Н.В., 2007. Модель підготовки курсантів-прикордонників до професійного спілкування. В: В.О. Балашов, ред. *Збірник наукових праць*. Хмельницький: Вид-во Нац. академії Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького, № 41, ч. II, с. 78-81.

боєготовності військових формувань. Значну роль у системі національної безпеки України відіграють Збройні сили України.

Усе зазначене вище висуває високі вимоги як щодо загального розвитку майбутнього офіцера, так і до розвитку його комунікативної компетентності. Зокрема, ідеться про наявність таких рис, як товариськість, тактовність, гнучкість у стосунках, спостережливість, уміння налагоджувати діловий та емоційний контакт. З іншого боку, творчий характер роботи військовослужбовця, динамічність і варіативність ситуацій спілкування нівелює елемент запрограмованості, а нормування його дій підтверджує необхідність якісної професійно-комунікативної підготовки майбутніх офіцерів до служби у Збройних силах України².

Окрім того, процеси інтеграції світового співтовариства, зокрема в галузі військових відносин, призводять до змін у кваліфікаційних вимогах до фахових характеристик майбутнього офіцера. За цих умов особливого значення набувають такі якості випускника закладу вищої військової освіти, як мобільність, креативність, високий професіоналізм, здатність до налагодження контактів з іноземними партнерами в іншомовному середовищі³. Участь у миротворчих місіях українських військовослужбовців потребує не лише професійної, політичної, психологічної, фізичної, але й професійно-комунікативної підготовки, яка забезпечує можливість активного іншомовного спілкування.

Ми вважаємо, що в умовах військових дій, де Україна є миротворчим посередником, можна впевнено стверджувати, що співпраця України та її Збройних Сил із міжнародними організаціями в галузі військової діяльності постійно поширюватиметься та поглиблюватиметься. Отже, набуті офіцерами професійно-комунікативні вміння в рамках вивчення дисциплін

---

² Кузьміна, Е.С. и Семенова, В.Е. 1988. *Коллектив. Личность. Общение: словарь социально-психологических понятий*. Ленинград: Лениздат, с. 23.

³ Пальчук, М.М. *Пріоритети і проблеми реформування Збройних Сил України*. [online] Режим доступу: <http://www.dcaf_ch/-docs/SSR_Ukraine/112_PALCHUK.pdf> [Дата звернення 12 травня 2017].

гуманітарного циклу, уможливають їхню міжкультурну взаємодію під час виконання Операції об'єднаних сил.

Операція об'єднаних сил (англ. United Forces Operation) відрізняється від Антитерористичної операції тим, що це військова операція зі стабілізації ситуації на Донбасі та його соціального відродження. У межах Операції об'єднаних сил відбуватиметься виконання поставленого державою завдання зі стабілізації ситуації на Донбасі, його соціального відродження. Задля вирішення найбільш болючих питань і досягнення основної цілі операції завдання реалізовуватимуться в тісній взаємодії з керівниками Донецької та Луганської військово-цивільних адміністрацій, а також з іншими складовими сектору безпеки та оборони України⁴.

Окремі питання підготовки військових фахівців, зокрема курсантів у закладах вищої військової освіти, проаналізовано в дослідженнях А. Балаховського, О. Барабанщикова, Ю. Горбенко⁵, С. Кубіцький⁶, Е. Левин⁷, Л. Маслак⁸, Б. Покровського, Н. Романенко⁹, С. Тарасенко¹⁰. Проблемам формування професійних та особистісних якостей майбутніх

---

⁴ *Бібліографія*. [online] Міністерство оборони України. Офіційний веб сайт. Режим доступу: <<http://www.mil.gov.ua/news/2018/05/02/operacziya-obednanih-sil-cze-vijskova-operacziya-ta-soczialne-vidrodzhennya-donbasu-general-lejtenant-sergij-naev>> [Дата звернення 20 квітня 2017].

⁵ Горбенко, Ю.Л., 2006. *Особливості становлення ціннісних орієнтацій у процесі професійної підготовки військовослужбовців*: автореф. дис. кандидата психол. наук. Київ: Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України.

⁶ Кубіцький, С.О., 2001. *Система оцінювання готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності*: автореф. дис. кандидата пед. наук. Київ: Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти АПН України.

⁷ Левин, Е.М., 2011. *Педагогические условия формирования готовности будущих офицеров внутренних войск к профессиональной деятельности*. Кандидат наук. ФГКВОУ ВПО «Новосибирский военный институт внутренних войск имени генерала армии И.К. Яковлева МВД России».

⁸ Маслак, Л.П., 2010. *Формування професійної іншомовної компетентності майбутніх офіцерів радіоінженерних спеціальностей*: автореф. дис. кандидата пед. наук. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка

⁹ Романенко, Н.Л., 2011. *Педагогические условия развития рефлексивной позиции законопослушного поведения курсантов военных вузов*. Кандидат наук. Санкт-Петербург военный институт внутренних войск МВД России.

¹⁰ Тарасенко, С.М., 2010. Проблема формування культури невербальної комунікації майбутнього офіцера у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, № 52, с. 126-130.

військових фахівців присвячено дисертації М. Нецадима¹¹, В. Ягупова¹², С. Капітанець¹³, С. Козак¹⁴, П. Образцов¹⁵, С. Полторака¹⁶ та ін.

Але проблеми використання гуманітарних дисциплін, які мають професійно-комунікативну спрямованість та входять до сфери професійної компетентності сучасного військового фахівця, ще не були достатньо досліджені.

Учені, які розглядали проблеми гуманітарної освіти, зокрема проблему ефективної трансформації її змісту в навчальний процес закладів вищої освіти (О. Вознюк, С. Кароль, І. Таможицька та ін.), підкреслюють той факт, що реалізація функції гуманітарної освіти, ідей гуманітаризації в процесі професійної підготовки майбутнього фахівця залежить безпосередньо від раціонально організованого, предметного навчання гуманітарних дисциплін.

На нашу думку, взаємодія гуманітарних і фахових дисциплін допоможе підготувати висококваліфікованих офіцерів, готових до вирішення професійних, професійно-комунікативних та інженерно-технічних проблем сьогодення, а саме готовності курсантів ЗВВО до спілкування на міжнародних конференціях та навчаннях, тому формування професійно-комунікативної компетентності має відбуватися інтегровано, у поєднанні з військовими та гуманітарними дисциплінами ЗВВО. Ми керуємося тим, що центральною ідеєю інтегрованого підходу є розвиток критичного мислення як конструктивної інтелектуальної діяльності. Деякі науковці вбачають в

---

¹¹ Нецадим, М.І., 1999. Військово-професійна підготовка: сутність теоретичного та практичного навчання. *Наука і сучасність*: [зб. наук. пр. Нац. пед. ун-ту імені М.П. Драгоманова]. Київ: Логос, ч. І, вип. 2, с. 106-114.

¹² Ягупов, В.В., 1995. *Процес и технология военно-педагогических исследований в республике Польша*. Кандидат наук. Киевский университет им. Т.Г. Шевченко.

¹³ Капітанець, С.В., 2001. *Педагогічні умови формування стилю професійного спілкування у майбутніх офіцерів-прикордонників*: автореф. дис. кандидата пед. наук. Хмельницький: Національна академія прикордонних військ України імені Богдана Хмельницького.

¹⁴ Козак, С.В., 2001. *Формування іншомовної комунікативної компетенції майбутніх фахівців морського флоту*: автореф. дис. кандидата пед. наук. Одеса: Одеський національний університет імені І.І. Мечникова.

¹⁵ Образцов, П.И. и Пимонов, Р.В., 2005. Особенности организации дистанционного обучения военных специалистов с целью повышения их квалификации. *Образовательная среда сегодня и завтра*: матер. всерос. научно-практ. конф. (28 сентября – 1 октября 2005 г.). Москва: Рособразование, с. 200-202.

¹⁶ Полторака, С.Т., 2003. *Педагогічні умови формування умінь командира підрозділу у майбутніх офіцерів МВС України*: автореф. дис. кандидата пед. наук. Хмельницький: Національна академія прикордонних військ України ім. Б. Хмельницького.

інтеграції навчання не тільки засіб формування гнучкої та продуктивної думки, але й засіб узагальнених способів дій (О. Кабанова-Меллер, І. Малафійк, М. Махмутов). Учені довели, що навчальний процес значно активізується, якщо поряд з іншими чинниками використовуються міжпредметні зв'язки. У тих, хто навчається, виявляються нові резерви сприйняття, мовлення, взаємозв'язків логічного й образного мислення в навчальному пізнанні; формування пізнавальної активності; самостійність навчальної діяльності й інтересів; створення умов для формування світогляду; розширення знань і накопичення досвіду й можливості його використання в професійно-комунікативній діяльності.

На думку провідних дослідників історії професійної освіти України (Н. Ничкало, О. Сухомлинська), усі без винятку дисципліни, побудовані на інтегративній основі, уміщують теоретичні й практичні складові, тому провідною ідеєю є єдність теорії й практики, зв'язок навчання з життям. Розглянемо предмети суспільно-гуманітарного циклу в контексті теоретичного та практичного потенціалу для формування професійно-комунікативної компетентності (ПКК) курсантів закладів вищої військової освіти.

Спостереження за навчальними процесами у ЗВВО показали, що вирішити проблему інтеграції знань майбутніх офіцерів сьогодні можна, спираючись на ідею цілісності процесу навчання, тобто єдності його мети, змісту, організаційних форм, методів і засобів. Зокрема, інтегроване навчання гуманітарних дисциплін сприяє систематичності та наступності у вивченні основ наук, підсилює науковість навчання та його зв'язок із практикою, підвищує пізнавальну активність майбутніх офіцерів та розширює їхній світогляд, допомагає у виборі засобів індивідуального підходу у вирішенні проблем комунікативного та професійного спілкування й робить знання більш доступними та міцнішими.

У межах дослідження ми проаналізували навчальні програми, навчальні плани, робочі навчальні програми з гуманітарних дисциплін

Житомирського військового інституту ім. С. П. Корольова, що дає змогу констатувати брак їхньої зорієнтованості на формування професійно-комунікативної компетентності майбутнього офіцерами.

Нам було представлено робочі навчальні програми саме з таких гуманітарних дисциплін, як: *філософія, українська мова за професійним спрямуванням, англійська мова (ВСМП та ІМПС), історія України та українського війська, історія війн та воєнного мистецтва, лідерство в професійній діяльності, військова педагогіка та психологія, політологія та соціологія, економічна теорія та інженерна психологія*, з таких галузей знань, як 14 Електрична інженерія, 15 Автоматизація та приладобудування, 17 Електроніка та телекомунікації, 25 Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону, та за такими спеціальностями, як 151 Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології, 141 Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка, 172 Телекомунікації та радіотехніка, 254 Забезпечення військ (сил), 255 Озброєння та військова техніка (див. авторський додаток А).

Відповідно до робочої навчальної програми з **філософії**, яку курсанти вивчають у 4 семестрі (кількість годин під керівництвом викладача – 52), метою вивчення дисципліни є формування в майбутніх фахівців наукового світогляду, творчого мислення, уміння використовувати найважливіші принципи філософії для вирішення життєвих питань¹⁷ (див. авторський додаток А).

Відповідно до робочої навчальної програми з **української мови за професійним спрямуванням**, яку курсанти вивчають у 1 та 2 семестрах (кількість годин під керівництвом викладача – 44), метою вивчення дисципліни є формування високого рівня комунікативної культури у сфері професійного спілкування, у його усній та писемній формах; вироблення навичок практичного володіння мовою в різних видах мовленнєвої діяльності

---

¹⁷ Робоча програма навчальної дисципліни. «Філософія», 4 семестр, 2017. Житомир: ЖВІ.

в обсязі тематики, зумовленої як комунікативними, так і професійними потребами¹⁸ (див. авторський додаток А).

Відповідно до робочої навчальної програми з *англійської мови*, яку курсанти вивчають у 1–3 семестри, 4-7 семестри – *ВСМП та ІМПС*), (кількість годин під керівництвом викладача – 230), метою навчальної дисципліни є вивчення лексичних, граматичних, морфологічних та стилістичних основ англійської мови з досягненням розвитку в курсантів умінь здійснювати професійно орієнтовану мовленнєву діяльність за чотирма основними видами діяльності – сприйняття на слух, говоріння, читання та письмо; формування мінімально-достатнього рівня іншомовної компетенції для обслуговування потреб військових фахівців в іншомовному спілкуванні в побутовій сфері^{19, 20} (див. авторський додаток А).

Відповідно до робочої навчальної програми з *історії України та українського війська*, яку курсанти вивчають у 1 семестрі (кількість годин під керівництвом викладача – 50), метою навчальної дисципліни є надати системні знання про Україну, її історію та історію українського війська; вивчити історичні, політичні та соціально-економічні умови, у яких відбувався розвиток українських земель, боротьбу українського народу за свободу та незалежність; сучасний стан і розвиток найважливіших процесів у політичній, соціально-економічній та військовій сферах суспільства, різноманітні аспекти політики держави; спонукати курсантів до самостійного, більш глибокого вивчення історії України²¹ (див. авторський додаток А).

Відповідно до робочої навчальної програми з *історії війн та воєнного мистецтва*, яку курсанти вивчають у 7 семестрі (кількість годин під керівництвом викладача – 30), мета навчальної дисципліни – надати

---

¹⁸ Робоча програма навчальної дисципліни. «Українська мова за професійним спрямуванням», 1-2 семестр, 2017. Житомир: ЖВІ.

¹⁹ Робоча програма навчальної дисципліни «Іноземна мова», 1-3 семестр, 2017. Житомир: ЖВІ.

²⁰ Робоча програма навчальної дисципліни «Іноземна мова», 4-7 семестр, 2017. Житомир: ЖВІ.

²¹ Робоча програма навчальної дисципліни «Історія України та українського війська», 1 семестр, 2017. Житомир: ЖВІ.

курсантам знання з еволюції розвитку воєнного мистецтва, озброєння та досвіду будівництва Збройних Сил, процесів і закономірностей розвитку військової справи, прийомів збройної боротьби, формування в курсантів тактичного мислення та військового світогляду, виховання ідейних переконань, любові до Батьківщини, вірності присязі²² (див. авторський додаток А).

Відповідно до робочої навчальної програми з *лідерства в професійній діяльності*, яку курсанти вивчають у 9 семестрі (кількість годин під керівництвом викладача – 70), метою навчальної дисципліни є вивчення основ теорії та практики військового лідерства й набуття курсантами лідерських навичок і вмінь для ефективного здійснення ними офіцерських функцій²³ (див. авторський додаток А).

Відповідно до робочої навчальної програми з *військової педагогіки та психології*, яку курсанти вивчають у 6 семестрі (кількість годин під керівництвом викладача – 30), метою навчальної дисципліни є вивчення основ психолого-педагогічних знань із військової педагогіки та психології для ефективного здійснення ними офіцерських функцій, формування професійної свідомості та самосвідомості²⁴ (див. авторський додаток А).

Відповідно до робочої навчальної програми з *політології та соціології*, яку курсанти вивчають у 7 семестрі (кількість годин під керівництвом викладача – 36), мета навчальної дисципліни – дати системні знання про політичні процеси, що відбуваються в суспільстві, ознайомити курсантів із методологічною базою політичної науки, розкрити основні закономірності політичних процесів, показати зміст і специфіку понятійно-категорійного апарату політології, сформуванати наукове розуміння політики як невід'ємної частини суспільного життя, а також спонукати курсантів до

---

²² Робоча програма навчальної дисципліни «Історія війн та воєнного мистецтва», 7 семестр, 2017. Житомир: ЖВІ.

²³ Робоча програма навчальної дисципліни «Лідерство в професійній діяльності», 9 семестр, 2017. Житомир: ЖВІ.

²⁴ Робоча програма навчальної дисципліни «Військова педагогіка та психологія». 6 семестр, 2017. Житомир: ЖВІ.

самостійного, більш глибокого вивчення дисципліни²⁵ (див. авторський додаток А).

Відповідно до робочої навчальної програми з *економічної теорії*, яку курсанти вивчають у 5 семестрі (кількість годин під керівництвом викладача – 40), метою навчальної дисципліни є вивчення основ економічної теорії та сприяння формуванню в курсантів наукової свідомості, приведення їх економічного мислення відповідно до умов розвитку сучасного ринку²⁶ (див. авторський додаток А).

Відповідно до робочої навчальної програми з *інженерної психології*, яку курсанти вивчають у 9 семестрі навчання (кількість годин під керівництвом викладача – 40), метою навчальної дисципліни є формування здатності забезпечувати ефективне функціонування бойової техніки з урахуванням психологічних закономірностей у системі “людина-машина” – підготовка висококваліфікованих спеціалістів, які досконало володіють психологічним інструментарієм щодо виявлення психологічних особливостей суб’єкта військової діяльності та зможуть на високому рівні впроваджувати їх для забезпечення на різних рівнях функціонування системи «людина-техніка-професійне середовище»²⁷ (див. авторський додаток А).

Отже, аналіз навчальних програми, навчальних планів, робочих навчальних програм із таких гуманітарних дисциплін Житомирського військового інституту ім. С. П. Корольова, як *філософія, українська мова за професійним спрямуванням, англійська мова (ВСМП, ІМПС), історія України та українського війська, історія війн та воєнного мистецтва, лідерство в професійній діяльності, військова педагогіка та психологія, політологія та соціологія, економічна теорія та інженерна психологія*, дає нам підстави зробити висновок, що саме такі предмети, як *англійська мова (ВСМП, ІМПС), українська мова за професійним спрямуванням*,

²⁵ Робоча програма навчальної дисципліни «Політологія та соціологія», 7 семестр, 2017. Житомир: ЖВІ.

²⁶ Робоча програма навчальної дисципліни «Економічна теорія». 5 семестр, 2017. Житомир: ЖВІ.

²⁷ Робоча програма навчальної дисципліни «Інженерна психологія». 8 семестр, 2017. Житомир: ЖВІ.

філософія, військова педагогіка та психологія, історія України та українського війська, покликані сприяти формуванню професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у закладах вищої військової освіти.

Аналіз навчальних програм із зазначених вище гуманітарних дисциплін також засвідчує, що ці предмети мають високий загальнокультурний потенціал та можуть бути використані як основний інструмент у процесі формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у закладах вищої військової освіти. Окрім важливої ролі гуманітарних дисциплін у формуванні професійно-комунікативної компетентності, на нашу думку, ці навчальні предмети виконують такі функції (за А. Павленко): інформаційну, загальнокультурну, розвивальну, пізнавальну та виховну²⁸. Зобразимо їх у вигляді таблиці (див. табл. 1.1).

Таблиця 1.1.

Функції навчальних дисциплін гуманітарного циклу

Предмети гуманітарного циклу	Функції навчальних дисциплін гуманітарного циклу				
	Інформаційна функція	Загальнокультурна функція	Розвивальна функція	Пізнавальна функція	Виховна функція
Українська мова за професійним спрямуванням	підготовка курсантів до використання мовних засобів у нормальних та неформальних ситуаціях	вироблення потреби в постійному вдосконаленні культури мовлення	збагачення словникового запасу; корекція орфографічної та пунктуаційної грамотності з рідної мови	збагачення мовних ресурсів для використання в комунікативних та професійних ситуаціях спілкування	виховання в курсантів почуття національної свідомості; шанобливого ставлення до рідної мови та мов інших країн

²⁸ Павленко, А.Ю., 2015. *Формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів у процесі вивчення предметів суспільно-гуманітарного циклу*. Кандидат наук. Житомирський державний університет імені Івана Франка, с. 101-102.

Філософія	ознайомлення курсантів із філософськими течіями різних країн, які охоплюють різноманітні між культурні ситуації	формування стійкого інтересу до наукового світогляду, творчого мислення інших народів	розвиток інтелектуальних, творчих здібностей, критичного мислення майбутніх офіцерів	уміння компетентно орієнтуватися в сучасному професійно-комунікативному просторі	виховання поваги до норм спілкування з представниками інших культур і світоглядів
Військова педагогіка та психологія	систематизація та накопичення інформації щодо професійної свідомості та самосвідомості	формування стійкого інтересу до змін у свідомості рідної країни та країн партнерів Збройних Сил	розвиток інтелектуальних, творчих здібностей курсантів на основі педагогічних знань із військової педагогіки та психології для ефективного здійснення ними офіцерських функцій	уміння компетентно орієнтуватися в процесі різних психолого-педагогічних процесів	виховання в курсантів інтересу до поглиблення знань про військову педагогіку та психологію для ефективного здійснення ними офіцерських функцій
Історія України та українського війська	вивчення минулого людства з метою розуміння сучасного й перспектив розвитку майбутнього	формування бажання курсантів пізнавати історичне коріння свого та інших народів світу й історичні події тих чи інших народів	формування гносеологічних умінь курсантів	уміння компетентно орієнтуватися в історичних подіях різних народів, співвідносити історичні факти минулого та сьогодення	виховання в курсантів почуття поваги до історії свого народу / нації та історії інших народів
Англійська мова (ВСМП, ІМПС)	вивчення основного мовного та мовленнєвого матеріалу для можливості між-культурної взаємодії	уміння висловлюватися усно та письмово в межах окремих професійно-мовленневих ситуацій	вивчення культурних норм спілкування країни, мова якої вивчається	формування в курсантів усіх компонентів комунікативної компетентності	виховання між-культурної толерантності до представників інших культур

Як бачимо, подані в таблиці гуманітарні дисципліни тісно переплітаються між собою, адже основними функціями цих дисциплін є

розвиток загального світогляду курсантів, поглиблення базових знань і систематизація нових знань, ознайомлення з новими поняттями та явищами, розвиток інтелектуальних, творчих здібностей курсантів і формування стійкого інтересу до культурного та духовного надбання свого та інших народів світу, особливо тих, із якими українські офіцери співпрацюють у військовій сфері. Взаємозв'язок дисциплін гуманітарного циклу забезпечує глибокий та багатосторонній процес формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів.

Однак, згідно з концептуальними положеннями контекстного навчання (А. Вербицький), навчальна діяльність курсанта повинна бути адекватною їх практичному застосуванню в професійній діяльності²⁹. Зокрема, цьому допомагає вивчення таких дисциплін гуманітарного циклу, як українська мова за професійним спрямуванням, англійська мова (ВСМП, ІМПС), філософія, військова педагогіка та психологія, історія України та українського війська.

У процесі вивчення *військової педагогіки та психології* курсанти опановують основи психолого-педагогічних знань із військової педагогіки та психології для ефективного здійснення офіцерських функцій, формування професійної свідомості та самосвідомості. Навчальна дисципліна допомагає розвивати інтелектуальні, творчі здібності курсантів та систематизувати й накопичувати психолого-педагогічну інформацію. Вивчення таких тем, як «Характеристика психологічних властивостей особистості офіцера», «Психічні, пізнавальні процеси в умовах військових дій», «Психологія військового колективу» та інших, дає курсантам професійні знання під час занять із фахових дисциплін та формує комунікативні навички під час

---

²⁹ Єфімова, О.М., 2013. Сутність іншомовної комунікативної компетентності курсантів вищих навчальних закладів у процесі професійної підготовки. *Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції [«Сучасні тенденції викладання іноземних мов у вищій школі: інтерактивні технології навчання»]*, (Київ, 15 січня 2013 року). Київ: НТУУ «КПІ», с. 40-42.

вивчення цих тем у процесі викладання англійської мови.

Під час вивчення навчальної дисципліни *історія України та українського війська* у курсантів формується бажання пізнавати історичне коріння свого народу чи інших народів та вміння компетентно орієнтуватися в історичних подіях народів, здійснюється ознайомлення з миротворчою діяльністю військових у різних країнах. Такі теми, як «Підтримка миру», «Завдання миротворчих підрозділів», «Статус миротворця», «Миротворчі операції», «Військовополонені», «Правила поводження з військовополоненими», також дають курсантам необхідні професійно-комунікативні знання під час занять з історії України та українського війська.

За допомогою навчальної дисципліни *філософія* у майбутніх фахівців формується науковий світогляд, творче мислення, уміння використовувати найважливіші принципи філософії для вирішення життєвих питань. На прикладах аналізу філософських течій, описаних у філософських трактатах майбутні офіцери навчаться аналізувати військові ситуації, виокремлювати спільні риси з проблемами сьогодення, моделювати ситуації з власним баченням про шляхи вирішення військових конфліктів. Вивчення тем «Проблеми буття у філософії», «Філософія духу», «Проблеми пізнання у філософії» та інших дають курсантам професійно-комунікативні знання під час вивчення зазначеної дисципліни.

Українська мова за професійним спрямуванням призначена формувати високий рівень комунікативної культури у сфері професійного спілкування, у його усній та писемній формах; виробляти навички практичного володіння мовою в різних видах мовленнєвої діяльності в обсязі тематики, зумовленої як комунікативними, так і професійними потребами.

Навчання іноземних мов у немовних закладах вищої освіти, зокрема й закладах вищої військової освіти, спрямоване на розвиток іншомовної комунікативної компетенції в професійній сфері спілкування, дає змогу майбутнім офіцерам спілкуватися із зарубіжними фахівцями про проблеми та питання, наявні у вітчизняній та світовій військовій галузі.

Метою навчання *іноземної мови* у ЗВВО є як оволодіння іноземною мовою як засобом комунікації, так і набуття професійно-спрямованої іншомовної компетентності засобами іноземної мови для успішного виконання подальшої професійної діяльності. Проблему формування комунікативної компетентності в процесі вивчення іноземної мови досліджено в працях О. Вишневського, І. Зимньої, С. Ніколаєвої, Ю. Пассова, Р. Рамеш, С. Савігнон, Ш. Рівер та інших. Проте всі ці дослідження присвячені загальним питанням формування комунікативної компетентності.

Іншомовна комунікативна компетентність майбутніх офіцерів є інтегральною характеристикою їхньої професійної діяльності, яка охоплює такі підструктури, як діяльнісну, що включає у своє значення вміння, знання, навички та способи здійснення професійної діяльності, а також комунікативну, тобто вміння, знання, навички та способи здійснення професійного спілкування з партнерами країн НАТО.

Іноземна мова порівняно з іншими навчальними дисциплінами характеризується унікальною властивістю, яка виражається в підготовці майбутніх офіцерів до ефективного іншомовного спілкування. Цей вимір визначається вмінням адекватно виражати власні думки та розуміти думки співрозмовника з інших країн у реальних ситуаціях спілкування.

Вивчення тем «Стройова підготовка», «Зброя, типів зброї», «Стрілецька зброя», «Військової топографія», «Умовні топографічні і тактичні знаки», «Розвідка (загальна характеристика; структура розвідки)» дає курсантам професійні знання під час занять із фахових дисциплін та комунікативні навички в процесі вивчення цих тем на заняттях з іноземної мови (у межах військово-спеціальної мовної підготовки).

Ми вважаємо, що сутність процесу формування професійно-комунікативних умінь курсантів можна розглядати як підготовку до спілкування в різних умовах професійної діяльності. У її основі – рівноправна взаємодія суб'єктів цього процесу. Такий підхід передбачає комплексне використання сукупності засобів навчання української мови за

професійним спрямуванням, англійської мови (ВСМП, ІМПС), філософії, військової педагогіки та психології, історії України та українського війська, а також побудову цілісного навчально-виховного процесу у ЗВВО для формування в курсантів комунікативних умінь, а звідси й професійно-комунікативної компетентності.

Однак наш досвід роботи у ЗВВО засвідчує, що для більшості курсантів ЗВВО спілкування іноземною мовою є проблемним і не дає бажаних результатів, хоча питання підготовки майбутніх офіцерів у ЗВВО досліджено в працях Л. Маслак³⁰, О. Богданюк³¹, О. Блажук³², С. Дякова³³, Ю. Захарчишиної³⁴, С. Тарасенко³⁵ та інших. Наші спостереження показали, що часто вивчення мови не сприяє розширенню мовленнєвої компетентності курсантів у царині їхньої професії, не сприяє накопиченню професійних знань засобами іноземної мови і, як результат, блокує можливість розуміння іноземної мови на професійну тематику та висловлення власних мовних намірів. Зазначене свідчить про необхідність розробки методики формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів, яка інтегрує в собі завдання формування професійно-комунікативної компетентності спеціаліста в процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

---

³⁰ Маслак, Л.П., 2010. *Формування професійної ініомовної компетентності майбутніх офіцерів радіоінженерних спеціальностей*: автореф. дис. кандидата пед. наук. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, с. 10.

³¹ Богданюк, О.Д., 2013. Професійна компетентність майбутніх офіцерів-прикордонників – основа якісної підготовки до службової діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*, випуск 29, с. 27-29.

³² Блажук, О.А., 2013. *Інформаційна підготовка майбутніх офіцерів-прикордонників*. [online] Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти, вип. 7, с. 17-19. Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ozfm_2013_7_8>

³³ Дяков, С.І., 2015. *Сучасні методичні підходи до організації самостійної підготовки майбутніх офіцерів сухопутних військ*. [online] Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки, № 1, с. 102-113. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadpcpn_2015_1_11

³⁴ Захарчишина, Ю.М., 2011. *Педагогічні умови підготовки офіцерів Збройних Сил України до соціокультурної діяльності в миротворчих місіях*: автореф. дис. кандидата пед. наук. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, с. 15.

³⁵ Тарасенко, С.М., 2010. Проблема формування культури невербальної комунікації майбутнього офіцера у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, № 52, с. 126-130.

На нашу думку, освітній процес у цьому контексті призводить до інтеграції цілей вивчення предметів зі спеціальності та цілей вивчення української й іноземної мови, інтеграції знань професійної освіти, де мова виступає як засіб освіти та професійної комунікації.

Професійно-комунікативна компетентність майбутніх офіцерів буде мати професійну спрямованість, якщо вони будуть отримувати автентичний матеріал зі спеціальності іноземною мовою (рецептивна частина) і використовувати свої професійні знання для вираження своїх комунікативних намірів під час обговорення проблем із професійної тематики та участі в іншомовній комунікації (продуктивна частина). Окрім розширення професійних знань на комунікативній основі за допомогою іноземної мови, цьому також сприяють й інші дисципліни гуманітарного циклу: українська мова за професійним спрямуванням, філософія, військова педагогіка та психологія, історія України та українського війська.

Наші дослідження показали, що ґрунтовні знання з цих гуманітарних предметів сприяють:

- виробленню потреби майбутніх офіцерів у постійному вдосконаленні культури мовлення;
- формуванню бажання зберігати й примножувати традиції свого народу, його культурні цінності;
- вихованню почуття патріотизму та гордості до здобутків свого народу;
- расової, гендерної та релігійної толерантності;
- збагаченню мовленнєвих ресурсів для використання в комунікативних та професійних ситуаціях;
- розвитку інтелектуальних, творчих здібностей, критичного мислення, які надихають майбутніх офіцерів на навчання впродовж життя та розвиток ключових компетентностей під час отримання вищої військової освіти в Україні.

Гуманітарні дисципліни – галузі досліджень, предметом яких є людина як суспільна (культурна, моральна, духовна) істота та все нею створене. Гуманітарні науки – група академічних дисциплін, об'єднаних прагненням до вивчення таких аспектів людського буття та якісних підходів, які взагалі не припускають єдиної парадигми, що визначає будь-яку наукову дисципліну. Гуманітарні науки зазвичай відрізняють від соціальних і природничих наук та включають до них такі предмети, як мова, література, музика, філософія, релігія, образотворче мистецтво та інші³⁶.

Кожна з гуманітарних дисциплін, яку вивчають у ЗВВО, має і свою специфіку, яка розкривається через призму двох понять: *гуманізації та гуманітаризації*. Зупинимось на цих категоріях докладніше.

Тлумачні словники пояснюють *гуманізацію* як поширення твердження гуманістичних принципів у будь-якій сфері суспільного життя, а *гуманітаризацію* – як упровадження, посилення гуманітарних, тобто тих, що належать до суспільних наук, які вивчають людину та її культуру в різноманітних сферах життєдіяльності людини³⁷.

У словниках із педагогіки так пояснено поняття гуманізації та гуманітаризації в освіті:

Гуманізація освіти – центральна складова нового педагогічного мислення, що передбачає поширення ідей гуманізму на зміст, форми та методи навчання; створення найсприятливіших умов для розкриття й розвитку здібностей та обдарувань людини, вільного й всебічного розвитку її особистості, залучення її до активної участі в житті суспільства³⁸.

Гуманітаризація освіти – переорієнтація освіти з предметно-змістового принципу навчання основ наук на вивчення цілісної картини світу

³⁶ *Бібліографія*. [online] Вікіпедія – вільна енциклопедія. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Гуманітарні_науки> [Дата звернення 20 серпня 2018].

³⁷ Сніцар, І.В., 2001. *Педагогічні умови розвитку творчих здібностей курсантів у процесі навчання англійській мові*: автореф. дис. кандидата пед. наук. Хмельницький: Національна академія прикордонних військ України, с. 21.

³⁸ Морозов, С.М. та Шкарапута, Л.М., уклад. 2000. *Словник іноземних слів*. Київ: Наук. думка, с. 680.

та насамперед – світу культури, світу людини, тобто встановлення гармонійної рівноваги між природничо-математичними та гуманітарними циклами в навчанні для розвитку в кожному курсантові духовно багатой особистості з гуманітарним мисленням³⁹.

Використання інноваційних технологій та методів навчання в процесі вивчення гуманітарних дисциплін забезпечують вирішення освітніх завдань: формування позитивної навчальної мотивації; ефективно засвоєння великого обсягу навчальної інформації; підвищення пізнавальної активності майбутніх офіцерів та пізнавальних процесів (мовлення, пам'яті, мислення); розвиток творчих здібностей та мислення; активізація самостійної діяльності; розвиток комунікативно-емоційної сфери особистості; розкриття особистісно-індивідуальних можливостей і визначення умов для їх прояву та розвитку.

Слід також зазначити, що застосування дослідницьких і пошукових технологій навчання допомагає майбутнім офіцерам осмислено ставити власні цілі, планувати хід виконання завдань, виконувати практичні завдання, оцінювати й пояснювати отримані результати, тобто використання цих технологій дає змогу значною мірою реалізувати риси компетентного підходу, домогтися результату, оптимального для кожного курсанта⁴⁰.

Отже, під час розвитку необхідних професійних компетентностей випускника ЗВВО засобами дисциплін гуманітарного циклу вирішується одна з найважливіших проблем сучасної вищої військової освіти – підготовка фахівців, готових до соціальної та академічної мобільності й компетентних у професійному сенсі. Ефективність формування професійно-комунікативної компетентності майбутнього фахівця забезпечується за допомогою

---

³⁹ Морозов, С.М. та Шкарапута, Л.М., уклад. 2000. *Словник іноземних слів*. Київ: Наук. думка, с. 681.

⁴⁰ Тарасенко, С.М., 2013. *Формування фахової комунікативної культури курсантів військових інститутів у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу*. Кандидат наук. Житомирський державний університет імені Івана Франка, с. 240.

використання активних методів навчання, які відображають зміст і структуру іншомовної комунікативної компетентності майбутнього фахівця⁴¹.

Усе зазначене вище підкреслює актуальність проблеми формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у закладах вищої військової освіти, що необхідно для виконання міжнародних місій в умовах міжнародного військового співробітництва.

Окрім того, у рамках міжнародного співробітництва проводяться спільні навчання та тренування офіцерів Збройних Сил України. Серед завдань, які вирішують у процесі навчань, виділяємо такі, як відпрацювання взаємодії між військовослужбовцями миротворчих підрозділів різних контингентів, патрулювання, контроль за безпекою пересування місцевих жителів, надання гуманітарної допомоги, перевірка автотранспорту й населення щодо наявності зброї, вибухівки, наркотичних речовин та ін.⁴². Виконання таких завдань, на нашу думку, також потребує професійно-комунікативної підготовки, оскільки передбачає міжкультурну взаємодію, спілкування з місцевим населенням, участь у соціокультурній діяльності країни перебування.

Підґрунтям підготовки майбутніх офіцерів у системі професійної військової освіти слугують ідеї, які відображені в «Національній доктрині розвитку освіти України», Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Концепції освіти України. У контексті сформульованих у цих документах вимог основними завданнями військової освіти є забезпечення не тільки високого професійного рівня майбутніх військових фахівців, але й зростання їхнього інтелектуального потенціалу, формування комунікативної компетентності та здібності до аналізу інформації, уміння своєчасно вносити

---

⁴¹ Тарасенко, С.М., 2010. Проблема формування культури невербальної комунікації майбутнього офіцера у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, № 52, с. 126-130.

⁴² *Про Державну програму реформування та розвитку Збройних Сил України на період до 2005 р.*: Указ Президента України від 28 липня 2000 р., № 927/2000.

необхідні корективи в професійну діяльність та приймати рішення в мінливих обставинах⁴³.

Отже, оскільки всі зазначені вище гуманітарні дисципліни взаємопов'язані, ми вирішили провести анкетування для того, щоб зрозуміти, наскільки ці гуманітарні дисципліни є важливими під час процесу формування ПКК майбутніх офіцерів.

На базі Житомирського військового інституту ім. С. П. Корольова ми провели анкетування курсантів 3-го та 4-го курсу, у якому брало участь 120 осіб.

Основні завдання анкетування:

- ✓ визначити взаємозв'язок гуманітарних дисциплін із процесом формування професійно-комунікативної компетентності у ЗВВО та їх важливість у формуванні професійно-комунікативної компетентності;
- ✓ проаналізувати навички адекватної самооцінки майбутнього офіцера;
- ✓ спонукати майбутніх офіцерів до вивчення гуманітарних дисциплін під час формування професійно-комунікативної компетентності.

Майбутні офіцери відповідали на питання «Так» або «Ні» на кожне питання з шести блоків гуманітарних дисциплін, а саме: українська мова за професійним спрямуванням, англійська мова (ВСМП, ІМПС), філософія, військова педагогіка та психологія й історія України та українського війська (див. авторський додаток Б).

Результати анкетування показали, що більша частина респондентів (90 курсантів) дали відповідь «Так» та усвідомлюють важливість вивчення гуманітарних дисциплін, які будуть покликані сприяти формуванню професійно-комунікативної компетентності майбутнього офіцера та становлення офіцера ЗСУ. Однак 30 курсантів дали відповідь «Ні» та

---

⁴³ Маслак, Л.П., 2008. Роль міжкультурної комунікації військовослужбовців у паблік рілейшнз. *Паблік рілейшнз: український досвід (міждисциплінарні дослідження)*: зб. праць молодих науковців. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, с. 10-13.

вважають, що вивчення гуманітарних дисциплін не є взаємопов'язаним із процесом формування професійно-комунікативної компетентності та становленням офіцера ЗСУ загалом. Ми пояснюємо це тим, що ця група курсантів має недостатній рівень володіння матеріалом із зазначених гуманітарних дисциплін, і це не дає їм змогу адекватно оцінити рівень взаємозв'язку зазначених гуманітарних дисциплін із процесом формування професійно-комунікативної компетентності, а саме їхню власну професійну підготовку.

Для визначення труднощів, які виникають у курсантів під час формування професійно-комунікативної компетентності в процесі вивчення гуманітарних дисциплін, ми провели ще одне анкетування курсантів Житомирського військового інституту ім. С. П. Корольова. В анкетуванні брали участь курсанти 2-го, 3-го та 4-го курсу (115 респондентів).

Основні завдання анкетування:

- ✓ визначити труднощі, з якими стикаються курсанти під час формування професійно-комунікативної компетентності;
- ✓ зосередити курсантів на професійно-комунікативному аспекті їхньої майбутньої діяльності;
- ✓ спонукати майбутніх офіцерів до опанування труднощів під час формування професійно-комунікативної компетентності.

Майбутні офіцери оцінювали труднощі, які в них виникають на заняттях дисциплін гуманітарного циклу у ЗВВО під час формування професійно-комунікативної компетентності, за такою школою: 1) формування ПКК – легка справа; 2) не викликає особливих труднощів; 3) викликає певні труднощі; 4) викликає значні труднощі; 5) формування ПКК – дуже важка справа (див. частково авторський додаток В (для оцінювання труднощів використовували зразок анкети В. Калініна⁴⁴)).

---

⁴⁴ Калінін, В.О. та Дубасенюк, О.А., заг. ред. 2007. *Педагогічна технологія «діалог культур» як засіб формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови*: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, с. 194-195.

Результати проведеного анкетування відображено в таблиці (див. частково авторський додаток Г (зразок анкети оцінювання труднощів запозичено у В. Калініна⁴⁵)).

Результати анкетування показали, що є легким та що становить значну складність для майбутніх офіцерів під час формування професійно-комунікативної компетентності.

Отже, не викликає труднощів у курсантів недостатність базових знань із гуманітарних дисциплін (українська мова за професійним спрямуванням; англійська мова; філософія; військова педагогіка та психологія; історія України та українського війська) (49,5% – легко; 17,4% – не викликає особливих труднощів); недостатність фахових знань зі спеціальних дисциплін (тактика бою; стройова підготовка; стрілецька зброя та інших) (34,7% – легко; 39,1% – не викликає особливих труднощів); розвиток умінь критичного мислення (21,7% – легко; 46% – не викликає особливих труднощів).

Найбільшу складність становить недостатність знань професійної термінології та комунікативних умінь для вираження своїх мовленнєвих намірів (39,1% – викликає певні труднощі; 48,2% – викликає значні труднощі); недостатність мовленнєвого матеріалу з іноземної мови (43,4% – викликає певні труднощі; 39,1% – викликає значні труднощі); розвиток умінь логічного мислення в навчальному пізнанні (41, 2% – викликає певні труднощі; 44, 3% – викликає значні труднощі); здатності швидко вирішувати мовленнєві ситуації професійного характеру (29,9% – викликає певні труднощі; 54,2% – викликає значні труднощі); здатності до налагодження ділових контактів з іноземними партнерами в іншомовному середовищі (55,6% – викликає значні труднощі; 31,3% – дуже важко).

---

⁴⁵ Калінін, В.О. та Дубасенюк, О.А., заг. ред. 2007. *Педагогічна технологія «діалог культур» як засіб формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови*: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, с. 194.

Отже, проведене анкетування підтверджує необхідність створення спеціальних технологій формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у закладах вищої військової освіти.

1.2. Обґрунтування понятійно-категоріального апарату дослідження

Дослідження процесу формування професійно-комунікативної компетентності майбутнього офіцера, обґрунтування його наукових засад передбачає вивчення сутності поняття «професійно-комунікативна компетентність», його особливостей та генези.

Логіка дослідження передбачає вирішення питання співвідношення двох понять – «компетентності» та «компетенції», оскільки обидві категорії мають безпосередній стосунок до професійної підготовки майбутнього фахівця.

Деякі дослідники ототожнюють ці поняття, інші вважають, що вони є різними за своєю структурою та сутністю, дехто вважає компетенцію складовою компетентності. Тому актуальним є аналіз різних підходів зарубіжних і вітчизняних науковців до тлумачення понять «компетенція» та «компетентність».

Проблема дослідження феномена у компетенція/компетентність знайшла відображення в наукових розвідках зарубіжних дослідників, серед яких: І. Байденко, Г. Белицька, В. Болотов, Т. Браже, Ж. Делор, В. Загвязинський, Т. Ісаєва, Є. Конюхова, С. Кортунів, Н. Кузьміна, В. Куніцин, В. Нестеров, Д. Пилипишин, Дж. Равен, Дж. Вінтертон, Н. Гангані, Р. Уайт, Д. Хаймс, М. Малдер, Н. Хомський, В. Хутмахер, А. Хуторський, Ед. Шорт та ін. Серед вітчизняних дослідників варто зазначити: Н. Бабенко, В. Гриценко, А. Кравченко, Г. Красильникову, С. Максименко, Л. Онуфрієву, Ф. Папаяні, О. Скубашевську, Г. Шатковську та ін..

Визначення «компетенції» та «компетентності» також пропонують такі міжнародні організації, як ЮНЕСКО, Європейський Союз, Міжнародна комісія Ради Європи та інші.

У словнику іншомовних слів (С. Морозов, Л. Шкарапута) *“компетентність* [лат. *competens (competentis)* – належний, відповідний] визначено як поінформованість, обізнаність, авторитетність”⁴⁶.

У великому тлумачному словнику української мови “компетентність” визначено як *“властивість за значенням, компетентний, тямущий, кваліфікований”*⁴⁷.

В енциклопедії освіти (голов. ред. В. Кремень) поняття “компетентність” потрактовано як *“набуту характеристику особистості, що сприяє успішному входженню молоді людини в життя суспільства. Її розглядають як інтегрований результат, що передбачає зміщення акцентів із накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок до формування й розвитку в учнів здатності практично діяти, застосовувати досвід успішної діяльності в певній сфері”*⁴⁸.

Аналіз наукової літератури показав, що серед учених немає спільної думки щодо цього питання. Деякі з них визначають компетентність як *“інтегральну здатність особистості, яка виявляється в її загальній здатності та готовності до діяльності, що ґрунтується на знаннях і досвіді, які набуті в процесі навчання та соціалізації й орієнтовані на самостійну та успішну участь у діяльності”* (Г. Селевко)⁴⁹; *атрибут особистісного рівня, систему засвоєних способів, за допомогою яких людина вирішує ті чи інші проблеми своєї життєдіяльності* (В. Семиченко)⁵⁰; *“інтелектуально й особистісно зумовлений досвід соціально-професійної життєдіяльності*

⁴⁶ Морозов, С.М. та Шкарапута, Л.М., уклад. 2000. *Словник іншомовних слів*. Київ: Наук. думка, с. 282.

⁴⁷ Бусел, В.Т., уклад. і голов. ред. 2004. *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Київ–Ірпінь: ВТФ «Перун», с. 445.

⁴⁸ Кремень, В.Г., голов. ред. 2008. *Енциклопедія освіти*. Київ: Юрінком Інтер, с. 408.

⁴⁹ Селевко, Г.К., 2004. Компетентности и их классификация. *Народное образование*, № 4, с. 138-143.

⁵⁰ Семиченко, В.А. 1997. *Пути повышения эффективности изучения психологии*. Київ: Магістр-S, с. 11.

людини, в основі якого лежать знання” (І. Зимня)⁵¹; “володіння людиною відповідною компетенцією, яка включає особистісне ставлення до неї та предмету діяльності, тобто визначає її як *особистісну якість (характеристику)*, що вже склалася” (А. Хуторський)⁵²; *інтегративний показник якостей* особистості, важливим компонентом якого є не сума отриманих знань та вмінь, а вміння спеціаліста мобілізувати в конкретній ситуації отримані знання та досвід (Л. Степашкіна)⁵³; *готовність* реалізувати свій потенціал (знання, уміння, досвід, особистісні якості та ін.) для успішної творчої (продуктивної) діяльності в професійній та соціальній сфері, усвідомлюючи її соціальну значущість та особисту відповідальність за результати цієї діяльності, необхідність її постійного вдосконалення” (Ю. Татур)⁵⁴; *здатність* успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання; “*специфічна здатність*, необхідна для ефективного виконання конкретної дії в конкретній предметній галузі, яка включає вузькоспеціальні знання, особливі предметні навички, способи мислення, а також розуміння відповідальності за свої дії, як комплекс чотирьох компетентностей *поведінка* або *дія*; *володіння* знаннями, уміннями та навичками; *ступінь* або *рівень здібностей*, що офіційно вважають достатнім; і, нарешті, *властивість* або *спосіб буття* людини” (Ед. Шорт)⁵⁵; *об’єктивна категорія*, яка фіксує суспільно визнаний комплекс знань, умінь, навичок, стосунків тощо певного рівня, які можуть

---

⁵¹ Зимня, И.А., 2006. *Ключевые компетенции – новая парадигма результата современного образования*. [online] Интернет-журнал «Эйдос», 5 мая. Режим доступа: <http://www.eidos.ru/journal/2006/0505.htm> [Дата звернення 05 травня 2016].

⁵² Хуторской, А.В., 2002. *Ключевые компетенции и образовательные стандарты*. [online] Интернет-журнал «Эйдос». Режим доступа: <http://eidos.ru/journal/2002/0423.htm> [Дата звернення 18 серпня 2016].

⁵³ Степашкина, Л.Ю., 2005. *Развитие общих учебных умений и навыков как ключевой образовательной компетенции*. [online] Интернет-журнал «Эйдос». Режим доступа: <http://www.eidos.ru/journal/2005/0910-11.htm> [Дата звернення 15 червня 2016].

⁵⁴ Татур, Ю.Г., 2004. Компетентность в структуре модели качества подготовки специалиста. *Высшее образование сегодня*, № 3, с. 9.

⁵⁵ Short, E., 1995. The Concept of Competence: Its Use and Misuse in Education. *Journal of Teacher Education*, № 2, p. 22-24.

бути застосовувані в широкій сфері діяльності людини (О. Пометун)⁵⁶; “це не специфічні предметні вміння та навички, навіть не абстрактні загальнопредметні мисленнєві дії чи логічні операції (хоча, звісно, ґрунтується на останніх), а конкретні життєві, необхідні людині будь-якої професії, віку, сімейного стану – узагалі будь-якій людині” (І. Родигіна)⁵⁷.

Н. Щерба в дослідженні "Підготовка майбутнього вчителя до формування в учнів іншомовної стратегічної компетенції" висвітлила вказане поняття, зробила узагальнення, що компетентність – 1) це набута якість (характеристика) суб'єкта навчання (сукупність якостей), яка походить від накопиченого досвіду володіння та застосування відповідної компетенції (компетенцій) і включає особистісне ставлення до неї та предмета самостійної діяльності учня чи студента; 2) це оцінна категорія ступеня індивідуальної відповідності вимогам професії (будь-якої практичної діяльності); 3) це деяка інтегральна здатність, що дозволяє успішно виконувати свої повноваження, оперативно вирішувати проблеми і завдання у різних сферах життя, що вимагає наявності понятійної системи та розуміння, а також відповідного типу мислення; 4) складається зі спеціально структурованих наборів знань, умінь, навичок, ставлень, досвіду, понятійної системи, розуміння, відповідного типу мислення та вміння відібрати потрібні знання у створених людством величезних сховищах інформації, одержаних або вдосконалених у навчанні, і вимагає розвитку здібностей⁵⁸.

Відповідно до «Закону про освіту» 2017 року, поняття компетентність розглядається як динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає

---

⁵⁶ Пометун, О.І., 2004. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті. В: О.В. Овчарук, заг. ред. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики*. Київ: «К.І.С.», с. 16.

⁵⁷ Родигіна, І.В. 2005. *Компетентнісно орієнтований підхід до навчання*. Харків: Основа, с. 32-33.

⁵⁸ Щерба, Н.С., 2009. *Підготовка майбутнього вчителя до формування в учнів іншомовної стратегічної компетенції*. Кандидат наук. житомирський державний університет імені Івана Франка, с. 17.

здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність⁵⁹.

Як видно з попереднього аналізу багато авторів даючи визначення поняття «компетентність» не завжди розмежовують базові (ключові) компетентності та професійні, таким чином не поділяючи соціальне життя особистості та її трудову діяльність.

Вважаємо за доцільне зазначити, що варто розуміти відмінність поняття «компетенція» від поняття «компетентність».

Новий тлумачний словник української мови трактує слово «компетенція» як “добру обізнаність із чим-небудь; коло повноважень якої-небудь організації, установи, особи”⁶⁰. В Новітньому енциклопедичному словнику компетенція визначається як “коло повноважень якого-небудь органа, посадової особи; коло питань, в яких конкретна особа має знання, досвід”⁶¹. У словнику російської мови С. Ожегова це поняття визначено як “коло питань, у яких хто-небудь добре обізнаний; коло чиїхось повноважень, прав”⁶².

У словнику української мови "компетенція" є похідним поняттям від компетентності та означає сферу застосування знань, умінь і навичок людини, а "компетентність" – семантично первинна категорія, що представляє їх інтеріоризовану (трансформовану в особистісний досвід) сукупність, систему, деякий «багаж» знань людини⁶³.

В енциклопедії освіти (голов. ред. В. Кремень) "компетенція" – “це відчужена від суб’єкта, наперед задана соціальна норма (вимога) до освітньої

⁵⁹ Закон України про освіту від 05.09.2017. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2017, № 38-39, с. 2.

⁶⁰ Яременко, В.В. та Сліпущко, О.М. 2006. *Новий тлумачний словник української мови (у трьох томах)*. Київ: «АКОНІТ», 1 том, с. 874.

⁶¹ *Новейший энциклопедический словарь*, 2004. Москва: «Изд-во АСТ»; «Изд-во Астрель»; ООО «Транзиткнига», с. 595.

⁶² Ожегов, С.И.; Шведова, Н.Ю. ред. 1990. *Словарь русского языка: 70000 слов. 23-е изд., испр.* Москва: Русский язык, с. 289.

⁶³ *Словник української мови: в 10 т., 1973*. Київ: Наукова думка, т. 4, с. 430.

підготовки учня, необхідна для його якісної продуктивної діяльності в певній сфері, тобто соціально закріплений результат”⁶⁴.

М. Головань зазначає, що в тлумаченнях компетенції, наведених у словниках, загальним є їхня змістова основа:

- *знання*, які повинна мати особа;
- *коло питань*, у яких особа повинна бути обізнана;
- *досвід*, необхідний для успішного виконання роботи відповідно до установлених прав, законів, статуту⁶⁵.

У наведених тлумаченнях явно відображено когнітивний (знання) і регулятивний (повноваження, закон, статут) аспекти досліджувального поняття.

У науковій літературі представлено різні позиції вчених із визначення поняття компетенція, але ключовим вважають здатність особистості до дій. Отже, деякі вчені зауважують, що компетенція – “це здатність робити щось добре, ефективно в широкому форматі контекстів із високим ступенем саморегуляції, саморефлексії, самооцінки, з швидкою, гнучкою й адаптивною реакцією на динаміку обставин і середовища; відповідність кваліфікаційним характеристикам з урахуванням вимог локальних і регіональних потреб ринків праці; здатність виконувати особливі види діяльності й робіт залежно від поставлених завдань, проблемних ситуацій тощо” (В. Байденко)⁶⁶; загальна здатність, яка ґрунтується на знаннях, досвіді, цінностях, нахилах, які набуваються завдяки навчанню” (С. Шишов та В. Кальней)⁶⁷. Дж. Равен також розглядав компетенції як мотивовані здатності⁶⁸; “здатність розв’язувати проблеми, що забезпечуються не лише володінням готовою

⁶⁴ Кремень, В.Г., голов. ред. 2008. *Енциклопедія освіти*. Київ: Юрінком Інтер, с. 409.

⁶⁵ Головань, М.С., 2008. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду. *Вища освіта України*, № 3, с. 24.

⁶⁶ Байденко, В.И., 2004. Концептуальная модель государственных образовательных стандартов в компетентностном формате (дискуссионный вариант). *Материалы ко второму заседанию методологического семинара*. Москва: Издательский центр проблем качества подготовки специалистов, с. 5.

⁶⁷ Шишов, С.Е. и Кальней, В.А. 2000. *Школа: мониторинг качества образования*. Москва: Педагогическое общество России, с. 262.

⁶⁸ Равен, Дж., 2001. *Педагогическое тестирование: Проблемы, заблуждения, перспективы*. Пер. с англ., изд. 2-е, испр. Москва: «Когито-Центр», с. 142.

інформацією, а й інтенсивною участю розуму, досвіду, творчих здібностей учнів; це здатність особистості діяти” (С. Бондар)⁶⁹; “сукупність взаємозв’язаних смислових орієнтацій, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності учня стосовно до певного кола об’єктів реальної дійсності, необхідних для здійснення особисто й соціально значущої продуктивної діяльності. Це готовність людини до мобілізації знань, умінь, зовнішніх ресурсів для ефективної діяльності в конкретній життєвій ситуації” (А. Хуторський)⁷⁰; володіння ситуацією в умовах мінливого навколишнього середовища, це здатність ефективно реагувати на вплив середовища або змінювати його (Єд. Шорт)⁷¹.

Український дослідник О. Ситник зазначає, що поняття «компетенція» треба вживати, урахувавши вітчизняні мовні стереотипи. Це поняття традиційно вживають зі значенням “коло повноважень”, “компетентність” пов’язують з обізнаністю, авторитетністю, кваліфікованістю. З огляду на це О. Ситник стверджує, що в педагогічному сенсі доцільно вживати термін «компетентність»⁷². Проте не всі вітчизняні науковці поділяють таку позицію, вважаючи, що обидва терміни мають право функціонувати в педагогічній науці, але кожному з них має відповідати власне визначення.

М. Головань робить висновок, що компетенцію розглядають одночасно в трьох сенсах:

1) як коло питань, у яких особа повинна бути обізнана; коло повноважень, делегованих суб’єкту (посадовцю, органу управління, групі й т.ін.);

2) як досвід, інформаційний ресурс, знання в певній предметній галузі, якими володіє суб’єкт;

---

⁶⁹ Бондар, С.П., 2003. Компетентність особистості інтегрований компонент навчальних досягнень учнів. *Біологія і хімія в школі*, № 2, с. 9.

⁷⁰ Хуторской, А.В., 2002. *Ключевые компетенции и образовательные стандарты*. [online] Інтернет-журнал «Эйдос». Режим доступу: <http://eidos.ru/journal/2002/0423.htm> [Дата звернення 18 серпня 2016].

⁷¹ Short, E., 1995. The Concept of Competence: Its Use and Misuse in Education. *Journal of Teacher Education*, № 2, р. 22-24.

⁷² Ситник, О.П., 2006. Професійна компетентність вчителя. *Управління школою*, № 14, с. 2-9.

3) соціально задана вимога до підготовки особи в певній сфері⁷³.

Питання співвідношення проаналізованих понять «компетентність» і «компетенція» також трактують по-різному. Одні вчені (Н. Кузьміна, О. Ломакіна) розглядають компетенцію як базу, основу для подальшого формування й розвитку компетентності⁷⁴. Інша група дослідників (Л. Ігнатенко, С. Данилова) розглядають компетентність і компетенцію як взаємодоповнювальні одиниці, при цьому відзначають, що термін компетентність застосовується до характеристики рівня професійної підготовки⁷⁵.

Проаналізувавши всі наявні визначання, ми вважаємо, що **компетентність – це володіння компетенціями, що проявляються через функції в певній галузі.**

Вивчення сутності поняття **«професійно-комунікативна компетентність офіцера»** передбачає розгляд понять «комунікативна компетентність» та «професійна компетентність».

Однією з найбільш важливих якостей компетентного фахівця науковці вважають **комунікативну компетентність**, що передбачає здатність успішно функціонувати в системі міжособистісних стосунків.

Н. Ашиток зауважує, що комунікативну компетентність у науковій літературі часто відносять до непрофесійних компетенцій разом з інформаційною, соціальною, загальнокультурною та іншими видами компетенцій⁷⁶. Проте професія офіцера належить до професій типу “людина – людина”, а тому ефективність професійної діяльності визначається, зокрема, рівнем сформованості комунікативної компетентності.

---

⁷³ Головань, М.С., 2008. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду. *Вища освіта України*, № 3, с. 27.

⁷⁴ Кузьміна, Н.В. 1990. *Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения*. Москва: Высшая школа, с. 125.

⁷⁵ Данилова, И.С., 2002. *Развитие коммуникативной компетенции в процессе профессиональной педагогической подготовки учителя*. Кандидат наук. Тульский государственный педагогический университет, с. 18.

⁷⁶ Ашиток, Н.І., 2012. Комунікативна компетентність як чинник професійного становлення соціального педагога. *Молодь і ринок*, № 3, с. 66.

Трактування цього поняття різними науковцями також розбігаються. У вузькому розумінні під комунікативною компетентністю розуміють *“здатність організовувати інформаційний процес між людьми як активними суб’єктами з урахуванням стосунків між ними”*⁷⁷.

Деякі вчені тлумачать комунікативну компетентність як *“засновану на знаннях та чуттєвому досвіді здатність особистості орієнтуватися в ситуаціях спілкування, вільно володіти вербальними й невербальними засобами спілкуванням, причому наголошують, що така здатність передбачає соціально-психологічне навчання, тобто подальшу можливість навчатися спілкуванню”* (Ю. Ємельянов)⁷⁸; *систему внутрішніх ресурсів особистості, потрібних для ефективних комунікативних дій у широкому діапазоні ситуацій міжособистісної взаємодії. Ці ресурси включають: когнітивні можливості людини щодо сприймання, оцінювання та інтерпретації ситуацій; планування людиною її комунікативних дій у спілкуванні з людьми; правила регуляції комунікативної поведінки й засоби її корекції* (Е. Руденського)⁷⁹; *“уміння орієнтуватися в різних ситуаціях спілкування, що базується на знаннях та чуттєвому досвіді індивіда; здатність ефективно взаємодіяти з довкіллям, завдяки розумінню себе та інших, ураховуючи зміну психічних станів, міжособистісних стосунків та умов соціального оточення”* (Є. Кузьміна та В. Семенов)⁸⁰; *певну інтегральну характеристику спілкування, у якій опосередковано виражаються морально-світоглядні установки особистості, її загальна та професійна спрямованість, рівень комунікабельності* (М. Заброцький)⁸¹; *здатність установлювати й підтримувати необхідні контакти з людьми* (Ю. Жуков, Л. Петровська,

⁷⁷ Петровский, А.В. и Ярошевский, М.Г., общая ред., Карпенко, Л.А., ред.-составитель. 1985. *Краткий психологический словарь*. Москва: Политиздат, с. 156.

⁷⁸ Заброцький, М.М. та Максименко, С.Д. 2000. *Комунікативна компетентність учителя: сутність і шляхи формування*. Київ–Житомир: Волинь, с. 37.

⁷⁹ Черезова, І.О., 2014. Комунікативна компетентність як інтегральна якість особистості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*, вип 1(1), с. 104.

⁸⁰ Кузьміна, Е.С. и Семенов, В.Е., ред. 1988. *Коллектив. Личность. Общение: словарь социально-психологических понятий*. Ленинград: Лениздат, с. 23.

⁸¹ Заброцький, М.М. та Максименко, С.Д. 2000. *Комунікативна компетентність учителя: сутність і шляхи формування*. Київ–Житомир: Волинь, с. 32.

П. Растянніков)⁸²; *реалізувати комплекс особистісних можливостей*, а тому є одним із показників психологічної зрілості (О. Холоста)⁸³; *урізноманітнювати спілкування*, формулювати завдання, розв'язувати конфлікти, уміння взаємодіяти з представниками різних культур, наявності здатності вести переговори (О. Веретеннікова)⁸⁴.

Багато вчених виділяє різні наукові підходи до розуміння сутності комунікативної компетентності⁸⁵.

Інформаційний підхід (О. Добротвор, Р. Якобсон) спрямований на вивчення, переважно, психологічних особливостей прийому та передавання інформації, характеристик комунікатора та реципієнтів, засобів спілкування (як обміну інформацією). Такий підхід дає змогу стежити слідкувати за ходом комунікативної взаємодії, відтворюючи її схему, але не розкриває її внутрішньої природи й характер у двосторонньої активності комунікантів.

Лінгвістичного підхід (О. Леонтьєв, Г. Почепцов), у центрі уваги якого – переважно сфера мовної діяльності людини, тобто мовний акт є основою комунікації.

Діяльнісний підхід (О. Божович, В. Кан-Калік, М. Хайдеггер) розробляє комунікативну компетентність тільки в діяльності, яка зумовлює здатність індивіда до розв'язання проблем, до цілеспрямованої продуктивної діяльності та кооперації.

Для порівняння визначень поняття «комунікативна компетентність» різними дослідниками ми провели *контент-аналіз*. Оскільки не всі автори однозначно тлумачать зазначене поняття, точний семантичний аналіз не завжди є можливим, тому ми поєднуємо близькі за змістом визначення як

---

⁸² Жуков, Ю.М., Петровская, Л.А. и Растянников, П.В., 1990. *Диагностика и развитие компетентности в общении*. Москва, с. 255.

⁸³ Холостова, Е.И. 2003. *Технологии социальной работы*. Москва, с. 130.

⁸⁴ Веретенникова, А.Е., 2008. Развитие иноязычной письменной коммуникативной компетентности у студентов в соответствии с Болонским процессом. *Высшее образование сегодня*, № 5, с. 26-30.

⁸⁵ Добротвор, О.В., 2013. Комунікативна компетентність як предмет наукового дослідження. *Педагогічний процес: теорія і практика*, вип. 3, с. 56-62.

синонімічні та подаємо їх за узагальнювальною назвою, опираючись на контекст, у якому вони подані в дослідників.

Результати проведеного контент-аналізу подано в таблиці (див. авторський додаток Д).

Бачимо, що більшість дослідників визначають комунікативну компетентність через сукупність знань, умінь і навичок, а також розглядають її як здатність особистості здійснювати спілкування як складну багатокomпонентну мовленнєву діяльність, на характер якої впливають різноманітні чинники. Варто зазначити, що всі визначення взаємодоповнюють один одного. Тому можна визначити *комунікативну компетентність як сукупність знань, умінь і навичок, здатність особистості їх застосовування та досвід, необхідний для ефективного спілкування в певних комунікативних ситуаціях.*

Професіоналізм офіцера – доволі складне психологічне утворення, зумовлене насамперед фактором небезпеки як необхідної складової виконання службового обов'язку в будь-яких умовах діяльності. Із професіоналізмом безпосередньо пов'язане питання професійної компетентності.

На жаль, поняття «**професійна компетентність**» фахівця будь-якого профілю в науковій літературі не має однозначного тлумачення.

Деякі вчені визначають професійну компетентність як “*сукупність знань і умінь, необхідних для ефективно професійної діяльності: уміння аналізувати, передбачати наслідки діяльності, використовувати інформацію*” (С. Гончаренко)⁸⁶; “*спроможність кваліфіковано здійснювати діяльність, виконувати завдання або роботу*” (міжнародний департамент стандартів із навчання та освіти)⁸⁷; *основний когнітивний компонент підсистеми професіоналізму діяльності, сфера професійного ведення, система знань, яка*

⁸⁶ Професійна освіта, 2000. В: С.У. Гончаренко та ін., уклад.; Н.Г. Ничкало, ред. *Словник: навч. посібник*. Київ: Вища школа, с. 149.

⁸⁷ Усімбаева, Н., 2006. Розвиток професійної компетентності – шлях до підготовки висококваліфікованих фахівців. *Рідна школа*, № 9, с. 18.

постійно поширюється й дає змогу здійснювати професійну діяльність із високою продуктивністю (в акмеології)⁸⁸; *психічний стан*, що дає змогу діяти самостійно й відповідально, здатність й уміння виконувати певні трудові функції (А. Маркова)⁸⁹; *характеристика кваліфікації особистості*, коли наявні знання, необхідні для здійснення професійної діяльності (В. Серікова)⁹⁰; “*здатність застосовувати знання та вміння ефективно й творчо в міжособистісних відносинах-ситуаціях, що передбачають взаємодію з іншими людьми в соціальному контексті так само, як і в професійних ситуаціях*” (Л. Карпова)⁹¹; *складне інтегральне, інтелектуальне, професійне і особистісне утворення*, яке формується в процесі професійної підготовки у ЗВВО, виявляється, розвивається й удосконалюється в професійній діяльності, а ефективність її здійснення суттєво залежить від видів його теоретичної, практичної та психологічної підготовки до неї, особистісних, професійних та індивідуально-психічних якостей, сприйняття цілей, цінностей, змісту та особливостей цієї діяльності (В. Ягупов)⁹²; “*уже наявна якість, реальна демонстрація набутих знань, відповідних умінь і навичок людини як суб’єкта професійної діяльності, володіння нею відповідними компетенціями та здатність їх застосовувати у відповідних професійних ситуаціях*” (О. Семенов)⁹³; *зростання рівня професійної спрямованості майбутнього фахівця* відповідно до його майбутньої професійної предметної діяльності (І. Іродова та Л. Мазаєва)⁹⁴.

---

⁸⁸ Губарева, О.С., 2005. *Психологічні особливості формування професійної компетентності працівників ОВС*. Кандидат наук. Харківський національний університет внутрішніх справ, с. 252.

⁸⁹ Маркова, А.К. 1996. *Основи профессионализма*. Москва: Знание, с. 253.

⁹⁰ Сериков, В.В. 1994. *Личностный подход в образовании: концепция и технологии*. Волгоград: Перемена, с. 152.

⁹¹ Карпова, Л.Г., 2004. *Формування професійної компетентності вчителя загальноосвітньої школи*: автореф. дис. кандидата пед. наук. Харків: Харківський державний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди, с. 8.

⁹² Ягупов, В.В. та Свистун, В.І., 2007. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти. *Наукові записки. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*, том 71, с. 6.

⁹³ Семенов, О.М. 2005. *Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури*: монографія. Суми: ВВП «Мрія-1» ТОВ, с. 404.

⁹⁴ Іродова, И.А. и Мазаева, Л.Н., 2002. *Формирование профессиональной компетентности в курсе «Элементарная физика»*. [online] Ярославский педагогический вестник, № 4 (33). Режим доступа: <http://articles.excelion.ru/science/fizika/47232764.html>. [Дата зверення 12 березня 2013].

Однак специфіка професійної діяльності військовослужбовців передбачає готовність і здатність до ефективного спілкування як у військовому колективі, так і з громадянами в повсякденному житті й екстремальних ситуаціях. Проблеми міжособистісної взаємодії негативно впливають на діяльність і психічний стан офіцерів, призводять до погіршення настрою та можуть провокувати виникнення стресу. Саме тому військові фахівці повинні мати комунікативні вміння, навички, досвід та індивідуальний стиль міжособистісної взаємодії на належному рівні.

Дослідники військової педагогіки вважають, що професійна компетентність військовослужбовця передбачає *глибокі військово-професійні знання, уміння, навички, професіоналізм* у галузі психології та педагогіки, досконалу методику здійснення військових заходів⁹⁵.

Г. Марченко, розглядаючи формування професійної компетентності майбутніх офіцерів тилу, визначає її як *властивість особистості*, яка дає змогу ефективно взаємодіяти з професійним середовищем⁹⁶.

П. Образцов, Р. Пімонов вважають, що професійна компетентність військового спеціаліста не може бути подана як *динамічне новоутворення*, оскільки особливості військової служби характеризуються високим ступенем відповідальності й обмеженням часу на прийняття рішення⁹⁷.

В основу професійної компетентності офіцера покладено професіограму майбутнього військовослужбовця, у якій виокремлюють такі підструктури, як професійна спрямованість, професійна компетентність, професійно

---

⁹⁵ Маслак, Л.П., 2010. *Формування професійної іншомовної компетентності майбутніх офіцерів радіоінженерних спеціальностей*: автореф. дис. кандидата пед. наук. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, с. 18.

⁹⁶ Барко, В.І., 2010. Роль креативності у формуванні професійної компетентності. *Вісник Національної академії України*: зб-к наук. праць. Київ: НУОУ, вип. 6 (19), с. 73.

⁹⁷ Образцов, П.И. и Пимонов, Р.В., 2005. Особенности организации дистанционного обучения военных специалистов с целью повышения их квалификации. *Образовательная среда сегодня и завтра*: матер. всерос. научно-практ. конф. (28 сентября – 1 октября 2005 г.). Москва: Рособразование, с. 200-202.

важливі якості та професійно значущі психофізіологічні властивості⁹⁸ (див. табл. 1.2).

Таблиця 1.2.

Структура професіограми майбутнього військовослужбовця

№	Підструктури в професіограмі майбутнього військовослужбовця	Зміст основних компонентів підструктур професіограми
1	Професійна спрямованість	мотиви, ціннісні орієнтації, професійна позиція, соціально-професійний статус
2	Професійна компетентність	комунікативна, спеціальна, екстремальна, професійна та аутокомпетентність
3	Професійно важливі якості	інтелектуальні та управлінські здібності, емоційно-вольова стійкість
4	Професійно значущі психофізіологічні властивості	особливості вищих психічних функцій, сенсорно-перцептивні, психомоторні й фізичні властивості та якості

Як видно з таблиці, професійна компетентність майбутнього офіцера має охоплювати *професійну спрямованість, професійну компетентність, професійно важливі якості та професійно значущі психофізіологічні властивості*, які забезпечують функціонування процесу спілкування з підлеглими й командуванням та іноземними фахівцями. Розглянемо зміст основних компонентів підструктур професіограми більш докладно.

Професійна спрямованість майбутнього військовослужбовця включає в себе мотиви, ціннісні орієнтації, професійну позицію, соціально-професійний статус МО. Мотиви – це спонукання МО до професійної діяльності, пов'язане з намаганням виконати поставлені професійні завдання. Ціннісні орієнтації –

⁹⁸ Маслак, Л.П., 2010. *Формування професійної іншомовної компетентності майбутніх офіцерів радіоінженерних спеціальностей*: автореф. дис. кандидата пед. наук. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, с. 54.

це елементи внутрішньої структури МО⁹⁹. Сюди належать: спрямованість, мета, механізм взаємодії. Вони є найважливішими елементами особистості МО, які закріплені життєвим досвідом військовослужбовців, всією сукупністю їхніх переживань. Професійна позиція – це позиція, ставлення до призначення професії й дії, поведінка МО під час виконання військових завдань¹⁰⁰. Соціально-професійний статус – престиж обраної роботи, професіоналізм, доступ до керівних ланок ЗСУ.

Професійна компетентність військовослужбовця включає в себе комунікативну, спеціальну, екстремальну, професійну та аутокомпетентність. Комунікативна компетентність є складним явищем, яке містить не лише мовленнєву діяльність, а й знання з культури спілкування, знання правил поведінки в соціумі, у колективі, досконале володіння етикетними формулами; вона тісно пов'язана з такими властивостями МО, як вихованість, тактовність, толерантність у спілкуванні¹⁰¹. Спеціальна компетентність майбутнього офіцера ЗСУ повинна містити фундаментальні знання в галузі охорони державної міці держави, практичні вміння та навички його майбутньої військової діяльності та сформовані особистісні якості й здібності, які необхідні для успішного здійснення професійної діяльності¹⁰². Екстремальну компетентність розуміють як проінформованість та обізнаність МО під час вирішення військово-професійних завдань. Професійна компетентність МО, як уже зазначено вище, – це спроможність військовослужбовців кваліфіковано здійснювати професійну діяльність. Аутокомпетентність – це адекватне уявлення МО про свої соціально-

---

⁹⁹ Степашкина, Л.Ю., 2005. *Развитие общих учебных умений и навыков как ключевой образовательной компетенции*. [online] Интернет-журнал «Эйдос». Режим доступа: <http://www.eidos.ru./journal/2005/0910-11.htm> [Дата звернення 15 червня 2016].

¹⁰⁰ Тарасенко, С.М., 2013. *Формування фахової комунікативної культури курсантів військових інститутів у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу*. Кандидат наук. Житомирський державний університет імені Івана Франка, с. 240.

¹⁰¹ Слостенин, В.А., Исаев, И.Ф. и Шиянов, Е.Н. 2002. *Общая педагогика: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений: в 2 ч.* Москва: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, ч. 2, с. 256.

¹⁰² Сисоева, С.О. та Пометун, О.І. 2011. *Інтерактивні технології навчання дорослих: навч.-метод. посіб.* Київ: ЕКМО, с. 320.

професійні характеристики та володіння технологіями подолання професійних деструкцій¹⁰³.

Професійно важливі якості військовослужбовців включають у себе інтелектуальні та управлінські здібності, емоційно-вольову стійкість. Інтелектуальні та управлінські здібності С. Редько розглядає як складну систему, що розвивається під впливом індивідуально-соціальних чинників протягом тривалого часу. Управлінські здібності не зводяться до знань, умінь і навичок, але забезпечують їх швидке набуття в процесі засвоєння МО суспільного досвіду, професійної підготовки та трудової діяльності¹⁰⁴. Емоційно-вольова стійкість – це процес свідомої дії відповідно до поставленої мети МО, її досягнення в процесі подолання труднощів різного порядку¹⁰⁵.

Професійно значущі психофізіологічні властивості військовослужбовців включають у себе особливості вищих психічних функцій, сенсорно-перцептивні, психомоторні й фізичні властивості та якості. Вищі психічні функції – поняття, запропоноване Л. Виготським¹⁰⁶, яке об'єднує форми та види пізнавальних процесів, притаманні саме людині, зокрема довільні та опосередковані форми сприйняття, уваги, пам'яті, уяви, мислення та мови МО. Сенсорно-перцептивні властивості – це процеси, що забезпечують відображення та сприйняття впливів навколишньої дійсності: відчуття, сприйняття та ін.¹⁰⁷ Під психомоторними властивостями розуміють об'єктивацію всіх форм психічного відображення, зумовлених рухами

¹⁰³ Степашкина, Л.Ю., 2005. *Развитие общих учебных умений и навыков как ключевой образовательной компетенции*. [online] Интернет-журнал «Эйдос». Режим доступа: <http://www.eidos.ru./journal/2005/0910-11.htm> [Дата звернення 15 червня 2016].

¹⁰⁴ Редько, С.І., 2007. *Психологічні умови розвитку управлінських здібностей майбутніх фахівців економічного профілю*: автореф. дис. кандидата психол. наук. Київ: Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України, с. 24.

¹⁰⁵ Степашкина, Л.Ю., 2005. *Развитие общих учебных умений и навыков как ключевой образовательной компетенции*. [online] Интернет-журнал «Эйдос». Режим доступа: <http://www.eidos.ru./journal/2005/0910-11.htm> [Дата звернення 15 червня 2016].

¹⁰⁶ Выготский, Л.С. 2005. *Психология развития человека*. Москва: Изд-во Смысл; Изд-во Эксмо, с. 11-15.

¹⁰⁷ Єфімова, О.М., 2013. Сутність іншомовної комунікативної компетентності курсантів вищих навчальних закладів у процесі професійної підготовки. *Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції [«Сучасні тенденції викладання іноземних мов у вищій школі: інтерактивні технології навчання»]*, (Київ, 15 січня 2013 року). Київ: НТУУ «КПІ», с. 40-42.

(статична координація, динамічна координація, моторна активність, напрямок руху та інше). Фізичні властивості та якості МО включають у себе високі фізичні навантаження під час проходження військової служби військовослужбовців.

З огляду на зазначене вище ми вважаємо, що однією з важливих функцій у професійній діяльності майбутнього офіцера є професійно-комунікативна компетентність. Це пов'язано з певними специфічними особливостями офіцера:

- діяльність військових колективів має велику суспільну значущість;
- діяльність є чітко регламентованою, потребує від військовослужбовців чіткості, точності, узгодженості (під час виконання наказів, розпоряджень тощо);
- стосунки між військовослужбовцями поділяються на чітко зумовлені – службові, або офіційні (регламентовані статутами Збройних Сил України), і неслужбові, або неофіційні, емоційні (виникають між військовослужбовцями самі по собі, на основі симпатій, спільних інтересів)¹⁰⁸.

Формально-рольове спілкування у військовому колективі зумовлено службовими відносинами військовослужбовців, побудованими за принципами: “по горизонталі” – це взаємини військовослужбовців, рівних за службовою посадою та військовим званням; “по вертикалі” – це стосунки між начальниками та підлеглими; “по діагоналі” – це взаємини між офіцерами, прапорщиками, сержантами одного підрозділу з представниками іншого підрозділу.

---

¹⁰⁸ Шалигіна, Н.П., 2013. Комунікативна компетентність військових фахівців як психолого-педагогічна проблема. [online] *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*, вип. 5. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2013_5_31.

Вітчизняні науковці визначили основні характеристики фахівця, якого можна назвати компетентним у професійно-комунікативному плані, зокрема такі:

- 1) здатність виконувати поставлені завдання, дотримуючись при цьому найбільш ефективних шляхів їх вирішення;
- 2) прихильність до обраної професії, сформованість мотивації щодо професійної праці;
- 3) результативність професійної роботи;
- 4) засвоєння норм та еталонів професійної діяльності;
- 5) забезпечення постійного професійно-особистісного самовдосконалення;
- 6) наявність необхідного рівня знань і вмінь для результативної роботи, розвиненість умінь аналізувати та прогнозувати свій подальший професійний розвиток;
- 7) уміння налагоджувати комунікативний контакт із колегами, підлеглими та командуванням;
- 8) готовність до постійного накопичення професійного досвіду, його збагачення за допомогою участі в різних видах творчої фахової діяльності;
- 9) уміння об'єктивно оцінювати рівень власної професійної підготовки¹⁰⁹.

Отже, у понятті **«професійно-комунікативна компетентність»** відображена готовність особистості до певного типу спільних переживань та дій із колегами та підлеглими.

Сьогодні особливого значення набуває завдання формування у військовослужбовців Збройних Сил України саме професійно-

---

¹⁰⁹ Скворцова, С.О. та Вторнікова, Ю.С. 2013. *Професійно-комунікативна компетентність учителя початкових класів*: монографія. Одеса: Абрикос Компани, с. 290.

комунікативних умінь, розвиток культури спілкування для ефективної комунікативної взаємодії за європейськими і світовими стандартами¹¹⁰.

Н. Калинюк, О. Діденко вказують, що результати аналізу нормативно-правових актів, у яких містяться вимоги до рівня професійної готовності офіцерського складу, наголошують на тому, що офіцер повинен ефективно взаємодіяти з представниками правоохоронних органів України, органів самоврядування та господарниками, громадськими організаціями, представниками СБУ та МВС України, володіти стратегією й тактикою промови та публічного виступу, спілкуватися державною та щонайменше, однією з іноземних мов, застосовувати елементи ділової етики, ділового спілкування, психології та культури спілкування, знати й уміти застосовувати на практиці методи управлінського спілкування. Крім того, службова діяльність зобов'язує офіцера контактувати не тільки з підлеглими, але й з усіма громадянами України¹¹¹.

Важливим аспектом професійно-комунікативної діяльності офіцера є навчання та виховання особового складу. При цьому від якості засвоєння нової інформації, яку передасть керівник, від уміння офіцера налагодити комунікативну взаємодію залежить успішність виконання підрозділом поставлених перед ним завдань. Тому професійно-комунікативна компетентність офіцера є важливим чинником ефективності його службової професійної діяльності.

Е. Манжос визначає професійно-комунікативну компетентність як інтегративну сукупність якостей та вмінь, яка вміщує універсальні способи пошуку, одержання, обробки, подання та передавання інформації, аналіз,

---

¹¹⁰ Кубіцький, С.О., 2001. *Система оцінювання готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності*: автореф. дис. кандидата пед. наук. Київ: Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти АПН України, с. 12.

¹¹¹ Калинюк, Н.В., 2013. Формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників як педагогічна і фахова проблема *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні та психологічні науки*, № 3, с. 86.

синтез, порівняння, узагальнення, систематизацію та перетворення інформації в знання¹¹².

Зі свого боку, О. Шломенко визначає професійно-комунікативну компетентність фахівця як інтегроване утворення, що дає змогу організувати людині свідому діалогічну взаємодію в процесі професійного спілкування з окремими людьми чи групами співпрацівників, яке забезпечує підтримку цієї взаємодії у звичайних та екстремальних ситуаціях. Важливими характеристиками ознаками ПКК є також сформованість в особистості вмінь розуміти мотиви та стилі ділової поведінки інших учасників ділового спілкування, досягати поставлених цілей за допомогою вибору найбільш ефективних шляхів реалізації комунікації, використовувати різні прийоми й технології здійснення комунікативних актів¹¹³.

Більшість науковців погоджуються з положенням Т. Симоненко, що поняття "професійно-комунікативна компетентність" є вужчим, ніж "професійна компетентність", оскільки критерії професійної діяльності майбутнього фахівця зумовлюють наявність в адресанта мовлення низки комунікативних умінь, що можуть бути характерні та обов'язкові тільки для цього виду діяльності¹¹⁴.

Інші вчені визначають професійно-комунікативну компетентність майбутнього офіцера як *професійно-особистісну характеристику фахівця*, яка передбачає його теоретичну і практичну готовність до здійснення професійної діяльності в умовах міжкультурної комунікації в іншомовному професійному та соціокультурному середовищі. Вона складається з мотиваційно-ціннісного, когнітивного, комунікативного та контрольного оцінного компонентів і містить сукупність професійних компетенцій, які є

---

¹¹² Манжос, Е.О., 2016. Формування професійно-комунікативної компетентності майбутнього фахівця аграрної галузі. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*, випуск LXXI, том 1, с. 130.

¹¹³ Шломенко, О.Б., 2011. Структурні компоненти професійно-комунікативної компетентності фахівців економічного профілю. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. «Засоби навчальної та науково-дослідної роботи»*, вип. 36, с. 189.

¹¹⁴ Симоненко, Т.В., 2006. Лінгводидактичні засади формування професійної комунікативної компетенції студентів філологічних факультетів. *Українська мова і література в школі*, № 6, с. 39.

складовою компетентності майбутнього фахівця й допомагають не лише вирішити професійні проблеми, але й сприяють професійному саморозвитку та самовдосконаленню особистості¹¹⁵; *складну інтегративну професійно важливу якість особистості*, яка виявляється в здатності й готовності встановлювати, підтримувати та розвивати ефективну міжособистісну взаємодію в різноманітних ситуаціях професійного спілкування (Н. Шалигіна)¹¹⁶; *особистісне утворення*, що включає комплекс комунікативних знань, навичок, умінь, якостей, які дають змогу здійснювати ефективне спілкування в професійній сфері, реалізовувати постійне самовдосконалення й самоосвіту (Н. Калинюк)¹¹⁷; *особистісну властивість*, що охоплює його мотиви й потреби в професійній комунікативній сфері, професійні комунікативні знання, уміння, навички та комунікативний досвід, необхідні для забезпечення ефективності професійної діяльності¹¹⁸.

Показником рівня розвитку професійно-комунікативної компетентності військових фахівців є успішність реалізації основних функцій міжособистісної взаємодії: комунікаційної (обмін інформацією); перцептивної (взаємосприйняття, взаємооцінювання та рефлексія між партнерами у спілкуванні); інтерактивної (взаємодія партнерів в спілкуванні) і власних цілей у спілкуванні.

Отже, на основі аналізу низки поглядів і підходів щодо визначення сутності поняття **«професійно-комунікативна компетентність майбутнього офіцера»**, його змістового наповнення, основних ознак і застосування *ми розуміємо професійно-комунікативну компетентність*

¹¹⁵ Маслак, Л.П., 2005. Інтегрований підхід в формуванні готовності курсантів вищого військового навчального закладу до міжкультурної комунікації. *Теорія та методика викладання філологічних дисциплін*: [наук.-метод. матеріали]. Житомир: ЖВІРЕ, с. 18.

¹¹⁶ Шалигіна, Н.П., 2013. Комунікативна компетентність військових фахівців як психолого-педагогічна проблема. [online] *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*, вип. 5. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2013_5_31.

¹¹⁷ Калинюк, Н.В., 2013. Формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників як педагогічна і фахова проблема *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні та психологічні науки*, № 3, с. 118.

¹¹⁸ Калинюк, Н.В., 2013. Формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників як педагогічна і фахова проблема *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні та психологічні науки*, № 3, с. 118.

майбутнього офіцера як складне інтегративне утворення, що являє собою сукупність професійно-комунікативних знань, умінь і навичок, професійно важливих якостей, яке забезпечує успішне спілкування у військово-професійній сфері.

Професійно-комунікативна компетентність майбутнього військового фахівця ґрунтується на знаннях соціокультурних норм рідної та іншомовної мовленнєвої поведінки й чуттєвому досвіді; потребує спеціальних умінь і навичок прогнозувати, ефективно здійснювати (за допомогою вербальних і невербальних засобів) комунікативну діяльність та орієнтуватися в ситуаціях міжособистісної взаємодії, розуміючи мотиви, наміри, стратегії поведінки всіх учасників спілкування.

Володіння майбутнім офіцером таким інтегративним особистісним утворенням забезпечить кваліфіковане виконання ним професійно-комунікативної діяльності.

1.3. Структура та зміст професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів

Упродовж останнього десятиріччя під час професійної підготовки майбутніх офіцерів в Україні відбувається стрімка переорієнтація оцінки результату з понять "освіченість", "загальна культура" на "компетенцію" та "компетентність". Ці категорії стають провідним критерієм підготовки сучасного офіцера до нестабільних, нетипових умов праці та соціально-професійного становлення фахівця, тому компетентнісний підхід до професійної підготовки є одним із найбільш значущих і важливих для формування професійно-комунікативної компетентності військовослужбовців, зокрема й майбутніх офіцерів.

Вивчення науково-педагогічної літератури з цього питання дає змогу констатувати, що останнім часом на підставі низки причин збільшується розрив між рівнем професійної підготовки військових спеціалістів і

вимогами до їхньої професійної компетентності. Досвід діяльності закладів вищої військової освіти, із яким ми ознайомилися, засвідчує, що в установлені терміни навчання важко сформувати повний перелік професійних компетентностей у зв'язку з тенденцією постійної втрати сьогоденної значущості та концентрації обсягу знань. Однією з причин, на нашу думку, є те, що методологія в системі професійної підготовки військових спеціалістів наразі в стані розробки, до того ж і практична складова формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх військових фахівців розвинена недостатньо внаслідок недостатньо швидкого введення в навчально-виховний процес закладів вищої військової освіти активних методів навчання, що дають змогу швидко й ефективно опанувати професійні компетентності. Усе це негативно впливає на формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів.

Процес формування професійно-комунікативної компетентності майбутнього офіцера як навчальний процес є діяльністю, основними характеристиками якої можна назвати спільну, взаємозумовлену та взаємопов'язану діяльність курсантського та викладацького колективу, оскільки здійснюється на суб'єкт-суб'єктних засадах та передбачає досягнення спільної навчально-виховної мети – формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів; цілеспрямовану й організовану діяльність. Саме рівень її організованості забезпечує досягнення мети, на досягнення якої спрямовано весь процес формування професійно-комунікативної компетентності майбутнього офіцера; системо здійснювану. Безсистемність професійної підготовки майбутніх офіцерів не може забезпечити формування професійно-комунікативної компетентності¹¹⁹.

Спираючись на дослідження науковців (С. Каплун, О. Забули, А. Зозулі, О. Бондаренко), розглядаємо проблему професійно-комунікативної компетентності як науковий феномен, і пропонуємо кілька рівнів наукового

---

¹¹⁹ Мечнікова, І.І., 2003. *Динаміка самовдосконалення майбутнього офіцера у вищому військовому навчальному закладі*: автореф. дис. кандидата психол. наук. Київ, с. 20.

аналізу процесу формування цього типу компетентності майбутніх офіцерів, а саме:

- 1) *на методологічному рівні* – як приклад реалізації основних діалектичних закономірностей;
- 2) *на науково-теоретичному рівні* – як теоретичну площину реалізації діяльнісного, акмеологічного, компетентнісного, системного, особистісно орієнтованого, синергетичного підходів;
- 3) *на спеціальному рівні* – як аналіз процесу формування системи знань, умінь, навичок, особистісних якостей майбутніх офіцерів¹²⁰.

Розглянемо більш докладно можливості наукового аналізу досліджуваної проблеми на кожному із зазначених рівнів. Зокрема, виявляючи дію основних діалектичних закономірностей у площині вивчення професійно-комунікативної компетентності, услід за С. Каплун, О. Забули, А. Зозулі, О. Бондаренко, ми звертаємо увагу насамперед на такі з них:

1. *Закон єдності і боротьби протилежностей.* Його дію простежуємо в постійній протилежності між професійно-комунікативними знанням та професійно-комунікативними незнанням, професійно-комунікативною компетентністю та некомпетентністю. Боротьба зазначених протилежностей та їх єдність забезпечують просування фахівця до певного рівня професіоналізму.
2. *Закон єдності одиничного, особливого та загального* простежується в самій структурі професійно-комунікативної компетентності (загальне), яка є єдністю комплексу професійних компетентностей (особливе). Індивідуальний набір професійних компетентностей, їх відображення в особистісних характеристиках. Педагогічні науки особистості майбутнього фахівця забезпечують професійно-комунікативну компетентність кожного фахівця (індивідуальне).

---

¹²⁰ Каплун, С.О., Забула, О.Є., Зозуля, А.В. та Бондаренко, О.Г., 2011. Професійна компетентність майбутніх офіцерів служб тилу як науково-теоретична проблема. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. Хмельницький, с. 15.

3. Закон переходу кількісних змін у якісні в контексті проблеми нашого дослідження виявляється в постійному накопиченні професійних знань, умінь і навичок (кількісне), які стають основою професійно-комунікативної компетентності як нової якості¹²¹.

Предметний зміст професійно-комунікативної компетентності, який на спеціальному рівні особливого значення набуває як комплекс взаємопов'язаних вроджених та надбаних суб'єктом утворень (знання, уміння, навички, способи діяльності, досвід, спрямованість, здібності тощо), володіння якими зумовлює його спроможність вирішувати професійні та комунікативні проблеми в процесі вивчення гуманітарних дисциплін. Це і є структурно-змістовим відображенням оптимального результату формування цієї компетентності майбутніх офіцерів. Проте у структурі враховано не тільки цей зміст, а й усі чинники, що впливають на майбутніх офіцерів, як, наприклад, вікові й когнітивні особливості суб'єкта¹²².

Отже, до змісту професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів належать мотиви, ставлення, особистісні риси, знання, навички, уміння та досвід (див. табл. 1.3).

Таблиця 1.3.

Предметний зміст професійно-комунікативної компетентності

Компоненти предметного змісту:	У професійно-комунікативній компетентності ці компоненти проявляються як:
Мотиви	пізнавальні, запобігання невдач, самовдосконалення

¹²¹ Каплун, С.О., Забула, О.Є., Зозуля, А.В. та Бондаренко, О.Г., 2011. Професійна компетентність майбутніх офіцерів служб тилу як науково-теоретична проблема. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. Хмельницький, с. 31.

¹²² Капітанець, С.В., 2001. *Педагогічні умови формування стилю професійного спілкування у майбутніх офіцерів-прикордонників*: автореф. дис. кандидата пед. наук. Хмельницький: Національна академія прикордонних військ України імені Богдана Хмельницького, с. 18.

Досвід	досвід у застосуванні професійно-комунікативних знань, умінь, навичок тощо
Знання	знання способів дії в професійно-комунікативних ситуаціях, сформованість понятійного апарату стосовно діяльності тощо
Навички та вміння	навички діяти певним чином для вирішення професійно-комунікативних завдань
Ставлення	активне, творче ставлення до вивчення гуманітарних дисциплін, позитивне бачення себе як суб'єкта іншомовної комунікації
Особистісні риси	здібності, нахили до раціоналізації вивчення гуманітарних дисциплін, здатність до самостійних дій тощо

О. Павленко в дослідженні комунікативної компетентності користувача мови уточнює й формалізує її структурно-змістовий план у складі таких компонентів, як: когнітивний (знання), емоційно-оцінний (мотиви, інтерес, ставлення до себе й установки) та поведінковий (уміння, володіння техніками, досвід)¹²³.

Екстраполюючи дані теоретичного аналізу в площину структурно-змістових характеристик професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів як суб'єктів вивчення гуманітарних дисциплін, можемо зробити висновок, що до складу професійно-комунікативної компетентності входять такі блоки, як:

- 1) мотиви, інтереси, потреби, ставлення та особистісні риси курсантів;
- 2) знання;

¹²³ Павленко, О.О., 2005. *Формування комунікативної компетенції фахівців митної служби в системі неперервної професійної освіти*: автореф. дис. доктора пед. наук. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, с. 43.

3) навички, уміння, способи дії / володіння техніками та досвід¹²⁴.

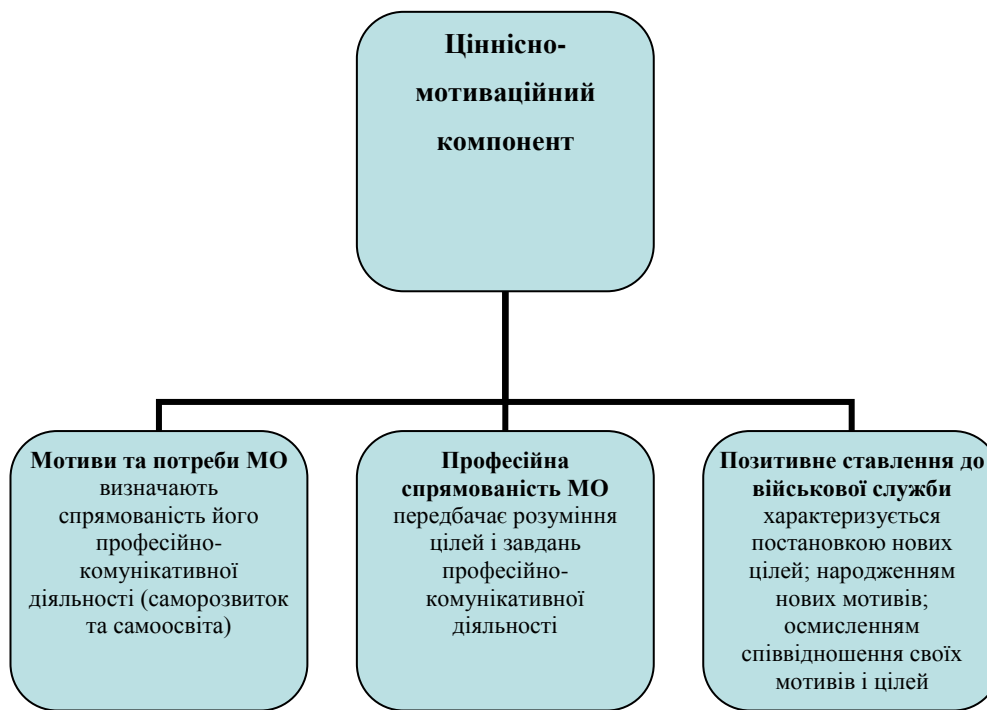
Можна вважати, що до змісту професійно-комунікативної компетентності належать такі компоненти, як: знання, уміння та навички; способи здійснення навчально-комунікативної діяльності – стратегії та прийоми; досвід; ставлення, установки, ціннісні орієнтири, мотиви, інтереси та потреби, а також особистісні риси майбутніх офіцерів як суб'єктів формування професійно-комунікативної компетентності в процесі вивчення гуманітарних дисциплін у закладах вищої військової освіти. Отже, **основними компонентами ПКК вважаємо ціннісно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісно-поведінковий та професійно важливі особистісно-комунікативні якості.**

В основі **ціннісно-мотиваційного компоненту** – мотиви та потреби майбутнього офіцера, які визначають спрямованість його професійно-комунікативної діяльності. Професійна спрямованість майбутнього офіцера передбачає розуміння ним цілей і завдань професійно-комунікативної діяльності, характеризується здатністю до цієї діяльності, бажанням удосконалювати власну підготовку до професійно-комунікативної діяльності завдяки саморозвитку та самоосвіті, зацікавленості майбутніх офіцерів використовувати отримані професійно-комунікативні знання для участі в миротворчих операціях за кордоном, володіння основами міжкультурного іншомовного спілкування, розвивати потребу в пізнанні іншомовної культури та своєї загальної культури, розвивати науковий світогляд і властивості мислительної діяльності, формувати індивідуальний стиль оволодіння ПКК, а також уміння самоосвітньої діяльності. Позитивне ставлення до військової служби характеризується постановкою нових цілей; народженням нових мотивів; осмисленням співвідношення своїх мотивів і

---

¹²⁴ Калінін, В.О. та Дубасенюк, О.А., заг. ред. 2007. *Педагогічна технологія «діалог культур» як засіб формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови*: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, с. 118.

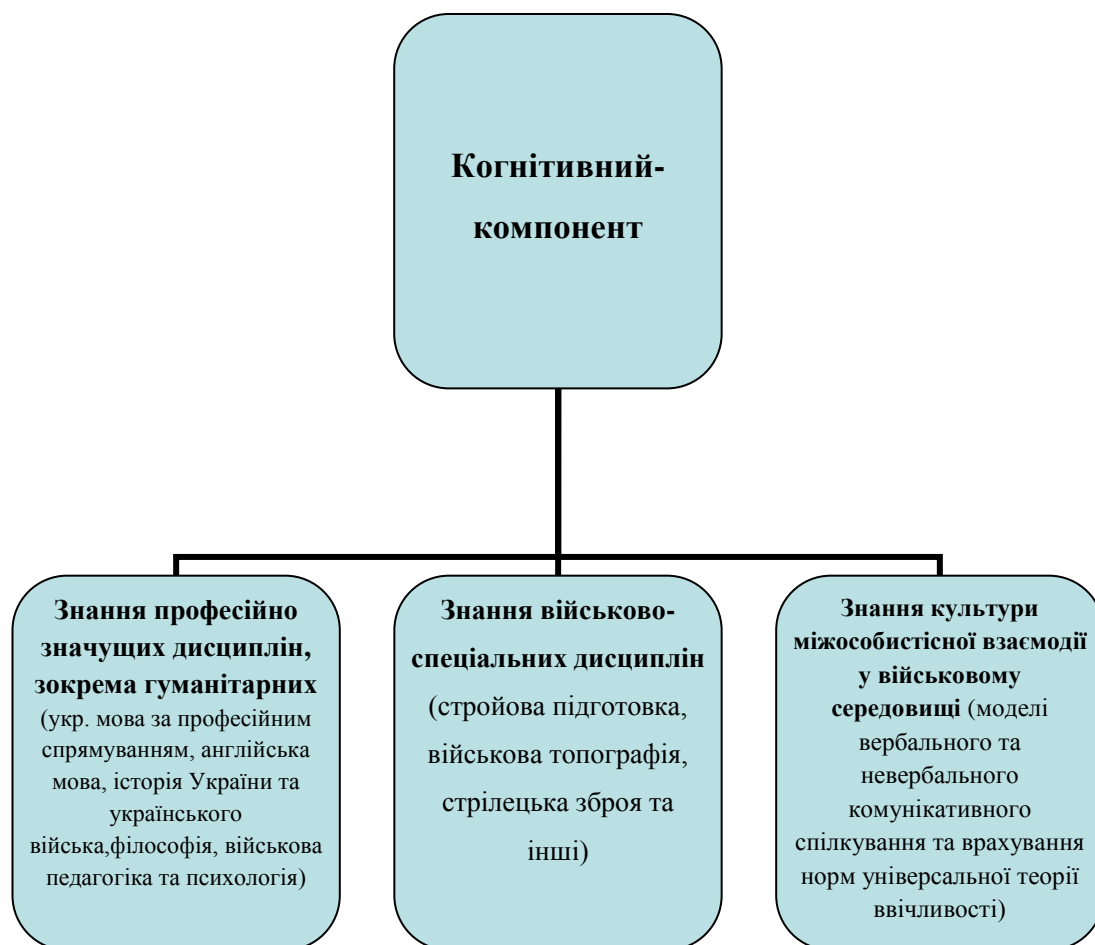
цілей. Відбувається опанування вміннями планувати й оцінювати свою професійну діяльність до її здійснення, перевіряти та контролювати себе на кожному етапі військової служби. Представимо все зазначене вище схематично (див. рис. 1.1).

Рис. 1.1. Основні складники ціннісно-мотиваційного компонента

Когнітивний компонент передбачає оволодіння групою знань, що забезпечують якість виконання професійно-комунікативної діяльності: знання професійно значущих дисциплін, зокрема гуманітарних (українська мова за професійним спрямуванням, англійська мова, історія України та українського війська, філософія, військова педагогіка та психологія); знання військово-спеціальних дисциплін (стройова підготовка, військова топографія, стрілецька зброя та інші); знання культури міжособистісної взаємодії у військовому середовищі, а саме моделі вербального та невербального комунікативного спілкування, що притаманне військовослужбовцям інших країн, та врахування норм універсальної теорії ввічливості. Розвиток цього компоненту передбачає поглиблення процесу самопізнання майбутніх

офіцерів і набуття ними необхідних професійно-комунікативних знань. Представимо все зазначене вище схематично (див. рис. 1.2).

Рис. 1.2. Основні складники когнітивного компоненту

Д. Равен¹²⁵ вважає, що комунікативна компетентність містить у собі інтелектуальні здібності й низку комунікативних умінь: уміння спілкуватися з різними людьми, адекватно сприймати й передавати інформацію, уміння будувати та викладати свої думки логічно, доказово та зрозуміло, уміння спілкуватися в ситуаціях побутового та професійного характеру, уміння використовувати мовленнєвий етикет військового вжитку, який використовують носії мови, уміння долати труднощі, які виникають у процесі комунікативного спілкування з носіями мови, уміння встановлювати особистісну та ділову взаємодію під час ведення військових переговорів,

¹²⁵ Равен, Дж. 2002. *Компетентность в современном обществе*. Москва: «Когито-Центр», с. 276.

уміння використовувати ПКК під час вирішення питань професійно-військового характеру. Звідси випливає, що *діяльнісно-поведінковий компонент* професійно-комунікативної компетентності являє собою не тільки предметно-інформаційне забезпечення формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін, але й:

- практичне володіння професійно значущими вміннями та навичками під час спілкування з військовослужбовцями інших країн;
- поповнювати свої знання, уміння та навички в галузі гуманітарних дисциплін та у сфері ведення військової справи;
- підбирати пошукові професійно-комунікативні завдання; аналізувати професійно-комунікативні власні помилки іншомовного спілкування та знаходити причини їх виникнення;
- усвідомлювати термінологічні військові одиниці та їх співвідношення з термінами рідної мови в різних ситуаціях спілкування;
- знаходити в одномовних тлумачних словниках професійно-комунікативну інформацію за допомогою опорних сигналів і грамотно використовувати її;
- адаптувати отриманні професійно-комунікативні знання у вирішенні військових питань адекватно ситуації, що виникає;
- орієнтуватися у військовій справі та приймати відповідні рішення;
- уміння вирішувати проблемні професійно-комунікативні завдання;
- складати карти ведення військових операцій та вміння їх читати;
- моделювати професійно-комунікативні ситуації;

- організувати колективний пошук розв'язання професійно-комунікативних проблем на заняттях із гуманітарних і військово-спеціальних дисциплін;
- накопичувати досвід професійного вирішення військово-комунікативних проблем; організувати свою поведінку в процесі застосування різноманітних форм ПКК.

Отже, до діяльнісно-поведінкового компоненту належать *шість груп умінь, а саме: комунікативні, пізнавальні, адаптивні, проєктуальні, організаційні та контролювальні, які містять рефлексивний компонент.*

Розглянемо їх більш докладно:

- *комунікативні вміння* (застосовувати мовленнєвий етикет військового вжитку, який використовують носії мови; долати труднощі, які виникають у процесі комунікативного спілкування з носіями мови; установлювати особистісну та ділову взаємодію під час ведення військових переговорів; використовувати ПКК під час вирішення питань професійно-військового характеру);
- *пізнавальні вміння* (підбирати для курсантів пошукові професійно-комунікативні завдання; аналізувати професійно-комунікативні помилки інших офіцерів та знаходити причини їх виникнення; усвідомлювати термінологічні військові одиниці та їх співвідношення з термінами рідної мови; знаходити в одномовних тлумачних словниках професійно-комунікативну інформацію за допомогою опорних сигналів);
- *адаптивні вміння* (виділяти професійно-комунікативну інформацію, необхідну для засвоєння навчального матеріалу; грамотно адаптувати отриманні професійно-комунікативні знання у вирішенні військових питань; орієнтуватися у військовій справі);
- *проєктуальні вміння* (уміння вирішувати проблемні професійно-комунікативні завдання; складати карти ведення військових операцій та вміння їх читати; моделювання професійно-комунікативних

ситуацій; визначати форми та прийоми роботи, що сприяють ефективному розвитку військової справи за допомогою отриманих знань із гуманітарних дисциплін);

- *організаційні вміння* (організовувати для курсантів професійно-комунікативне спілкування в різних режимах на заняттях із гуманітарних дисциплін; організовувати колективний пошук розв'язання професійно-комунікативних проблем на заняттях із гуманітарних та військово-спеціальних дисциплін; накопичувати досвід професійного вирішення військово-комунікативних проблем; організовувати свою поведінку в процесі застосування різноманітних форм формування ПКК; високо розвинені морально-політичні якості (свідомість, переконливість, моральність); високо розвинені психологічні якості (психологічна стійкість та вміння швидко змінювати дії у стресових ситуаціях); високо розвинені фізичні якості (витривалість, сила, спритність, швидкість у діях);
- *контрольовальні вміння* (використовувати в процесі оцінювання та контролю курсантів вербальні засоби, притаманні носіям мови; контролювати та варіювати професійно-комунікативні стратегії під час ведення військових операцій) та бути здатним до рефлексії, тобто вміння самооцінки.

Зазначені вище уміння ми поділяємо на шість груп, які представляють складові діяльнісно-поведінкового компоненту, що подано схематично (див. рис. 1.3).

Рис. 1.3. Основні складники діяльнісно-поведінкового компоненту

Як зазначає професор Единбурзького університету Д. Равен, компетентність складається з великої кількості компонентів, багато з яких відносно незалежні один від одного, деякі належать до когнітивної сфери, а інші – до емоційної, ці компоненти можуть замінювати один одного як складові ефективної поведінки”¹²⁶, тому виділимо ще один компонент професійно-комунікативної компетентності, зокрема особистісний.

Компонент професійно важливих особистісно-комунікативних якостей професійно-комунікативної компетентності являє собою професійну спрямованість майбутніх офіцерів, їхню інтелектуальну стабільність і наявність професійно-комунікативних, психологічних, комунікативних професійно-бойових, фізичних, морально-етичних якостей, що формуються під час професійної підготовки в закладі вищої військової освіти та зумовлюють професійний розвиток фахівця. Цей компонент дає змогу

¹²⁶ Равен, Дж. 2002. *Компетентность в современном обществе*. Москва: «Когито-Центр», с. 253.

майбутньому офіцерові успішно встановлювати контакти з колегами, різними групами мирного населення різних країн, керувати процесом професійного спілкування, використовувати ефективні стратегії поведінки в професійних конфліктних ситуаціях, удосконалювати професійно-комунікативну компетентність в соціокультурному іншомовному спілкуванні, вивченні та впровадженні міжнародного та вітчизняного військового досвіду, використовувати отримані знання в процесі спілкування з військовими представниками інших країн, а також продовжувати навчання за кордоном.

Відомо, що феномен професіоналізму військовослужбовця зумовлений діями загальних, особливих та одиничних закономірностей військової служби. При цьому військовий професіоналізм розглядають як професійно-комунікативну компетентність, як професійну підготовку та здатність військовослужбовця до виконання завдань і обов'язків відповідно до своєї посади¹²⁷. Майбутній офіцер повинен володіти цілим набором якостей та здібностей, які допоможуть йому гідно нести службу в Збройних Силах України.

У межах нашого дослідження нам потрібно розрізнити поняття **"якості" та "здібності" майбутніх офіцерів.**

Професійні якості військовослужбовця – це сукупність бойових, морально-психологічних, духовно-культурних, фізичних, технічних здібностей, знань, навичок і вмінь, дії яких застосовують військовослужбовці для реалізації обов'язків і функцій у процесі військової служби¹²⁸.

---

¹²⁷ Берестецька, Н.В., 2006. Формування мотивації у курсантів-прикордонників як шлях підвищення їхньої навчально-професійної підготовки у військових вищих навчальних закладах. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*: зб. наук. праць [Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету]. Рівне: РДГУ, випуск 35, с. 126-131.

¹²⁸ Андреев, Г.И., 2002. *Формирование профессионально-этической культуры курсантов образовательных учреждений МВД РФ*. Кандидат наук. Чувашский государственный педагогический университет имени И.Я. Яковлева, с. 213.

У спеціальній літературі описано військово-професійні якості, які включають компетентність, дисциплінованість, командирську волю, організаторські здібності, творчу активність, психологічні та фізичні якості.

До якостей також належать *морально-політичні (політична свідомість, переконаність, моральність); професійно-бойові (компетентність, дисциплінованість, командирська воля); психологічні (психологічна стійкість, професійна адаптація); фізичні (витривалість, сила, спритність, швидкість у діях) та професійно-комунікативні*. До здібностей належать організаторські та творчі здібності військовослужбовців.

Військово-професійна компетентність характеризується військово-професійними знаннями, необхідними для впевненого виконання службових обов'язків. Обсяг і зміст знань, навичок, умінь визначається вимогами, які пред'являють до посади. Дисциплінованість офіцера проявляється в його внутрішній переконаності, у необхідності свідомого виконання вимог законів ЗСУ, Військової присяги, військових статутів, умінні керувати своєю поведінкою в будь-якій ситуації. *Командирська воля* – це цілеспрямованість, ініціатива, самостійність, рішучість, наполегливість у досягненні цілей; вимогливість до себе й підлеглих; витримка та самовладання; уміння підпорядкувати людей своїй волі й виконати поставлені завдання в будь-яких умовах¹²⁹.

Уміння адаптуватися до різних комунікативних ситуацій забезпечують психологічну стійкість офіцера, здатність швидко орієнтуватися в часто мінливих ситуаціях, переносити труднощі, суворі випробування й позбавлення військової служби, долати страх тощо¹³⁰.

Професійно-комунікативні якості – це сукупність індивідуальних особливостей офіцера, які впливають на ефективність професійної діяльності, відповідають за встановлення продуктивної взаємодії суб'єктів військового простору та визначаються стійкістю, суттєвістю, кінцевістю й

¹²⁹ Морозов, С.М. та Шкарапута, Л.М., уклад. 2000. *Словник іноземних слів*. Київ: Наук. думка, с. 680.

¹³⁰ *Словник української мови*: в 10 т., 1973. Київ: Наукова думка, т. 4, с. 1021.

спостережливості¹³¹. Отже, під професійно-комунікативними якостями розуміють ефективне виконання його службових обов'язків.

Здібності – це сукупність індивідуальних особливостей офіцера, які забезпечують успіх у військовій діяльності, легкість і швидкість оволодіння нею¹³². При цьому не кожна психічна особливість є здібністю, а тільки така, яка має безпосередній стосунок до успішної бойової діяльності. Крім того, здібності – це не просто знання та вміння, а й можливості, сприятливі для передумови успішного досягнення результатів у військовій діяльності.

Здібності організувати комунікативне спілкування – вміння виділяти основну ланку в роботі, підібрати потрібних виконавців і чітко розподіляти обов'язки між ними, здатність мобілізувати підлеглих на ефективне виконання завдань, твердо й безперервно управляти підлеглим підрозділом у бойовій обстановці, забезпечити контроль виконання, створити в підрозділі сприятливий морально-психологічний клімат¹³³.

Здібності до творчого вирішення комунікативних питань – творчий підхід і ініціатива, невпинний пошук нових шляхів для вирішення поставленого перед підрозділом завдання, передбачення та інтуїція¹³⁴.

Професійні якості та здібності майбутнього офіцера, допомагають сформувати цілісну особистість в цілому та доповнюють комунікативний еталон майбутнього офіцера загалом, здатного до формування професійно-комунікативної компетентності під час вивчення гуманітарних дисциплін у ЗВВО.

Компонент професійно важливих особистісно-комунікативних якостей майбутніх офіцерів передбачає оволодіння адекватною орієнтацією військовослужбовців у ситуаціях професійно-комунікативного спілкування; етичними сторонами професійного спілкування майбутніх офіцерів з

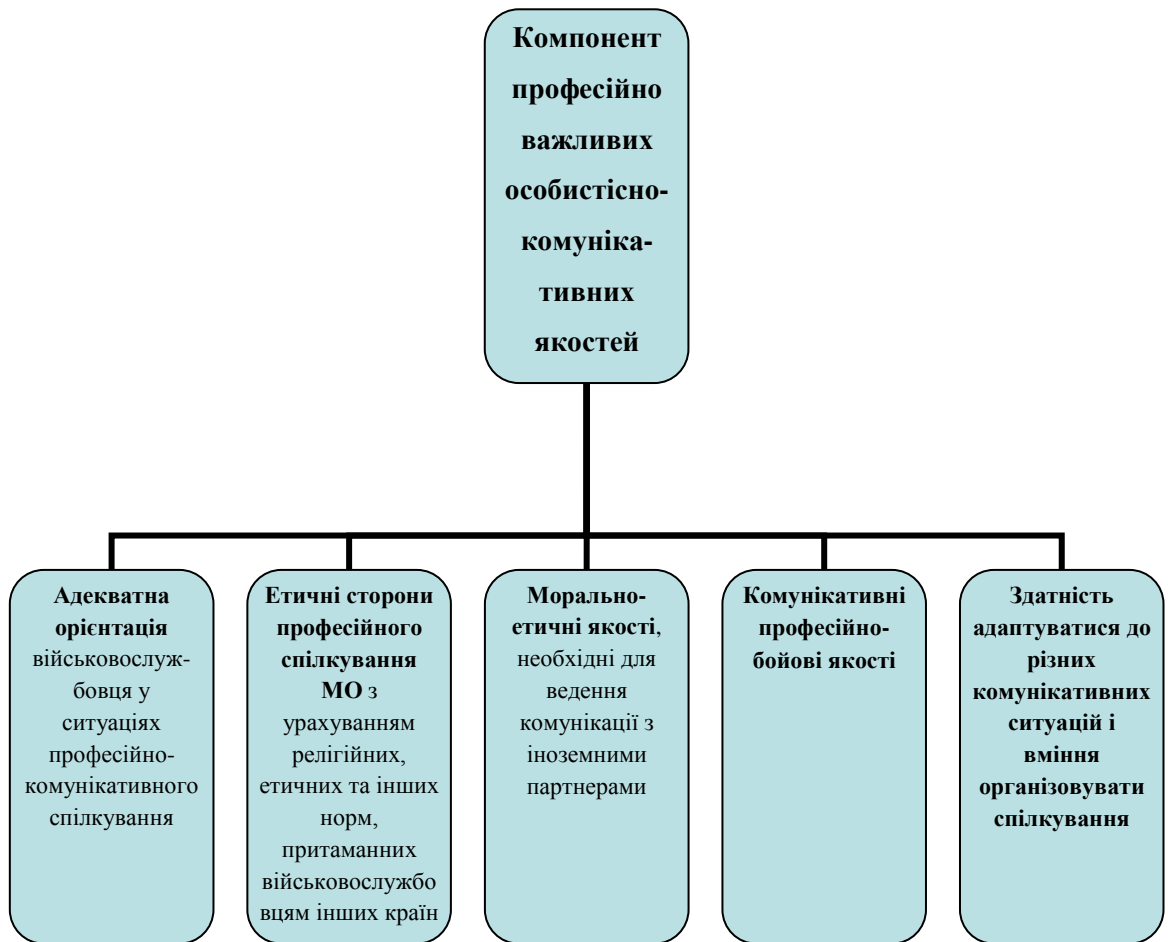
¹³¹ Бусел, В.Т., уклад. і голов. ред. 2004. *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Київ–Ірпінь: ВТФ «Перун», с. 943.

¹³² Бусел, В.Т., уклад. і голов. ред. 2004. *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Київ–Ірпінь: ВТФ «Перун», с. 411.

¹³³ *Словник української мови*: в 10 т., 1973. Київ: Наукова думка, т. 4, с. 876.

¹³⁴ *Словник української мови*: в 10 т., 1973. Київ: Наукова думка, т. 4, с. 989.

урахуванням релігійних, етичних та інших норм, притаманних військовослужбовцям інших країн; морально-етичні якості, необхідні для ведення комунікації з іноземними партнерами; комунікативні професійно-бойові якості; здатність адаптуватися до різних комунікативних ситуацій і вміння організувати комунікативне спілкування. Представимо все зазначене вище схематично (див. рис. 1.4).

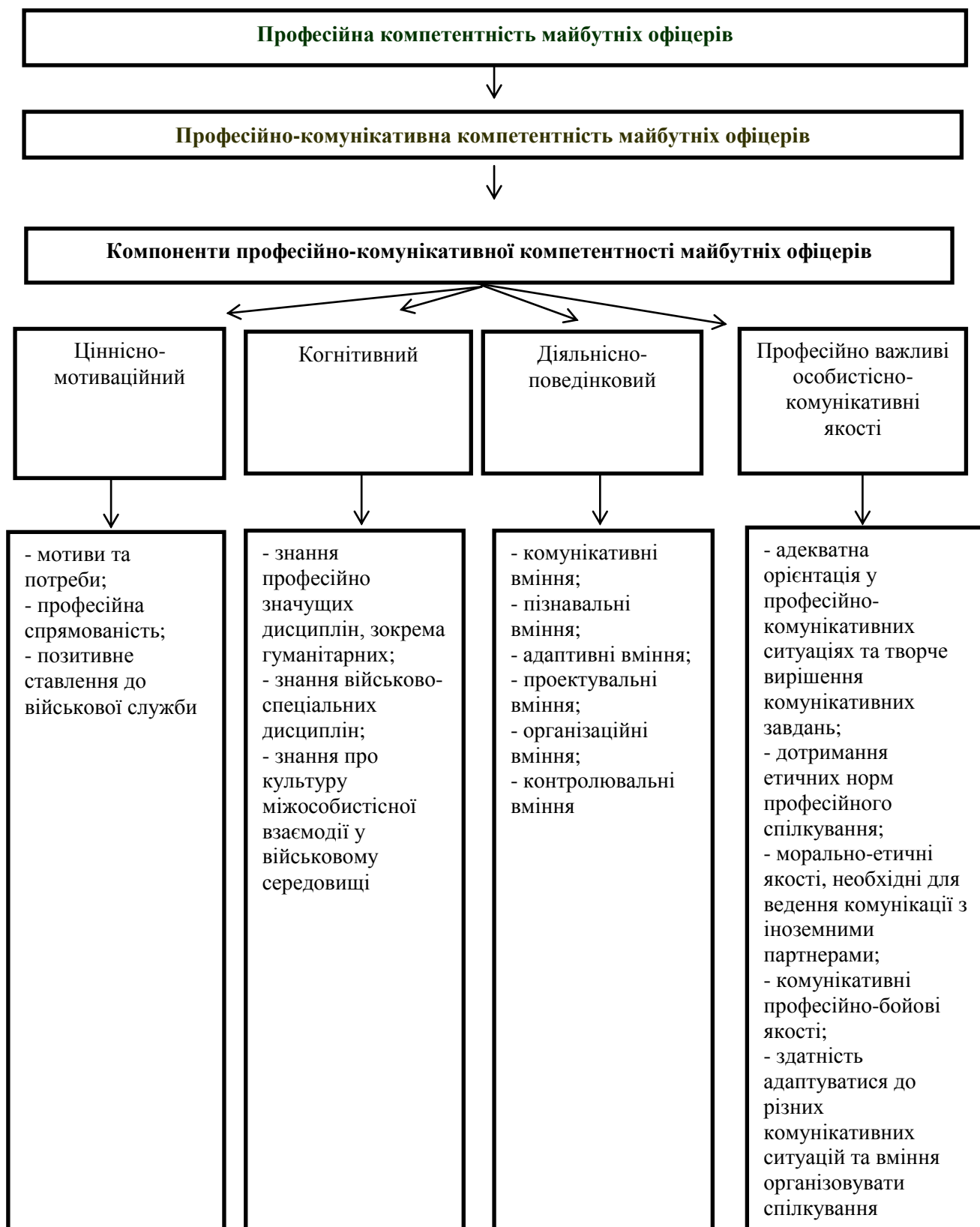
Рис. 1.4. Основні складники компонента професійно важливих особистісно-комунікативних якостей

Для вивчення взаємозв'язку між компонентами у структурі професійно-комунікативної компетентності майбутнього офіцера використано метод рангової кореляції Спірмена, який дав змогу визначити зв'язок між рангами, у нашому дослідженні – компонентами професійно-комунікативної компетентності на основі одержаних кількісних значень, ранжованих у порядку зростання. Цей метод дав змогу виявити більш

значущі зв'язки між мотивами та потребами у формуванні професійно-комунікативної компетентності, знань, умінь та особистістих якостей майбутнього офіцера.

На основі аналізу компонентів структури професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів визначимо їх місце в загальній структурі професійної підготовки майбутнього офіцера у стінах ЗВВО у вигляді схеми (див. рис. 1.5).

Рис. 1.5. Структура професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів

Висновки до першого розділу

Узагальнюючи викладені в першому розділі положення, можемо зробити такі висновки.

У результаті теоретичного аналізу з'ясовано, що формування професійно-комунікативної компетентності окреслює значущість гуманітарних дисциплін (українська мова за професійним спрямуванням, англійська мова, філософія, військова педагогіка та психологія, історія України та українського війська) у забезпеченні ефективності досліджуваного процесу, охарактеризовано їх провідні функції та змістове наповнення (інформаційна, загальнокультурна, розвивальна, пізнавальна, виховна), що забезпечує ефективність досліджуваного процесу. Наголошено на значущості іноземної мови як провідного засобу міжнародної комунікації, що характеризує досконалу професійну діяльність майбутнього офіцера. З'ясовано функціональне наповнення гуманітарних дисциплін, простежено взаємозв'язок їх потенціалу в процесі формування професійно-комунікативної компетентності.

З огляду на вимоги освітньо-кваліфікаційної характеристики військовослужбовця з'ясовано, що вивчення дисциплін гуманітарного циклу в закладах вищої військової освіти за умови реалізації інтегрованого підходу забезпечує розширення світогляду курсантів, поглиблення та систематизацію нових знань, формування стійкого інтересу до світових та вітчизняних культурних надбань. Доведено значущість дисциплін гуманітарного циклу в процесі формування професійно-комунікативної компетентності.

Аналіз вітчизняної та зарубіжної психолого-педагогічної, соціально-педагогічної, методичної літератури засвідчує, що серед основних завдань вищої військової освіти, які потребують негайного вирішення, проблема формування ПКК майбутнього офіцера посідає одне з провідних місць. Щоб майбутній офіцер міг брати участь у професійно-комунікативній діяльності з представниками Збройних Сил, він повинен володіти професійно-

комунікативною компетентністю, яка допоможе йому не тільки вільно спілкуватися з іноземними партнерами, брати участь у миротворчих операціях, але й вирішувати проблеми у сфері професійної діяльності та нестандартних ситуаціях. Визначено, що метою професійної підготовки майбутніх офіцерів має бути компетентна, усебічно розвинена особистість, яка може вирішувати проблеми професійно-комунікативної, зокрема й іншомовної діяльності у військово-професійних ситуаціях.

На основі розглянутих понять «комунікативна компетентність», «професійна компетентність» і «професійно-комунікативна компетентність» майбутніх офіцерів сформульовано авторське визначення професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів як *складне інтегративне утворення, що являє собою сукупність професійно-комунікативних знань, умінь і навичок, професійно важливих якостей, яке забезпечує успішне спілкування у військово-професійній сфері.*

У процесі наукового пошуку виокремлено *основні компоненти професійно-комунікативної компетентності: ціннісно-мотиваційний* (мотиви та потреби, професійна спрямованість, позитивне ставлення до військової служби); *когнітивний* (знання професійно значущих дисциплін – гуманітарних і військово-спеціальних, знання про культуру міжособистісної взаємодії у військовому середовищі); *діяльнісно-поведінковий* (комунікативні, пізнавальні, адаптивні, проектувальні, організаційні, контрольні вміння); *компонент професійно важливих особистісно-комунікативних якостей* (адекватна орієнтація у професійно-комунікативних ситуаціях та творче вирішення комунікативних завдань, дотримання етичних норм професійного спілкування, морально-етичні якості, необхідні для ведення комунікації з іноземними партнерами, комунікативні професійно-бойові якості, здатність адаптуватися до різних комунікативних ситуацій та організувати спілкування).

Матеріали першого розділу було висвітлено в таких публікаціях [108, 196, 197, 198].

РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ВІЙСЬКОЇ ОСВІТИ

2.1. Педагогічне моделювання щодо формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін

Як було вже зазначено, в умовах сучасних соціально-економічних, політичних, правових та інших напрямів ХХІ століття змінився зміст як військової, так і комунікативної діяльності офіцерських кадрів. Офіцерам доводиться діяти переважно в нестандартних ситуаціях, вирішувати складні та суперечливі професійні завдання. Розвиток патріотизму, військової дружби, міцної військової дисципліни, підтримання високого рівня бойової готовності частин під час спільних військових навчань із представниками інших країн (Сі Бриз, Репід Трайдент, Флеймінг Сворд, Кембріан Патрол, Платіnum Ігл, Сейбер Гардіан) потребують відповідної військово-професійної підготовки майбутніх офіцерів.

Підготовка військових кадрів у закладах вищої військової освіти Збройних Сил України значною мірою зумовлена характером і перспективами розвитку професійно-комунікативної діяльності офіцерського складу, яка, зі свого боку, визначається соціально-економічними умовами, сучасним рівнем науково-технічного прогресу, станом і перспективами розвитку військової справи. Проведені в Збройних Силах України й системі вищої військової професійної освіти модернізації (перехід на контрактну систему комплектування, спільний характер експлуатації бойового застосування озброєння та техніки, введення нового державного освітнього стандарту професійної вищої школи) висувають особливі вимоги до якості

професійної підготовки та виховання курсантів¹³⁵. Армія відчуває гостру потребу в офіцерах, які здатні до критично-інноваційного мислення, діалогової взаємодії та мають високий рівень професійно-комунікативної компетентності. Такі фахівці зможуть у майбутньому стати ініціаторами нових креативних справ, будуть здатні очолювати й на належному рівні управляти військовими частинами.

Готовність випускників ЗВВО до виконання посадових обов'язків за призначенням передбачає сформованість загальнонаукових, професійних, професійно-комунікативних, соціально-психологічних, командних та військово-спеціальних компетентностей, що зумовлює необхідність розробки моделі формування професійно-комунікативної компетентності майбутнього офіцера в процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

Багатогранність і складність явища, якому присвячено наше дослідження, передбачає не тільки забезпечення відповідних педагогічних умов, що сприятимуть формуванню професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у ЗВВО, але й окреслення та обґрунтування чіткої моделі цього процесу.

Побудова моделі є методом наукового пізнання, що презентує відтворення характеристик певного об'єкта на іншому об'єкті, який спеціально створений для їхнього вивчення. На думку В. Штоффа, модель – це уявна або матеріально реалізована система, яка, відображаючи або відтворюючи об'єкт дослідження, здатна замінити його так, що її вивчення дає нам нову інформацію про цей об'єкт¹³⁶.

Модель формування будь-якого виду компетентності дає генералізоване пояснення, як організувати процес підготовки курсантів, тому

---

¹³⁵ Сфімова, О.М., 2013. Сутність іншомовної комунікативної компетентності курсантів вищих навчальних закладів у процесі професійної підготовки. *Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції [«Сучасні тенденції викладання іноземних мов у вищій школі: інтерактивні технології навчання»]*, (Київ, 15 січня 2013 року). Київ: НТУУ «КПІ», с. 40-42.

¹³⁶ Штофф, В.А. 1966. *Моделирование и философия*. Москва: Наука, с. 301.

під *моделлю* розуміємо образ об'єкта, а під *модельюванням* – процес створення цього образу¹³⁷.

Учені довели, що будь-яка модель будується на задумі про можливу будову, яка перевіряє істинність експериментально. До чинників, котрі визначає та чи інша модель навчання, учені відносять, крім соціально-історичних (реалізація вимог Болонського процесу у ЗВВО, Загальноєвропейських рекомендацій із питань мовної освіти, Закону «Про вищу освіту» в Україні, Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти), тип навчального закладу, кількість годин, що відводиться на вивчення спеціальних дисциплін, підходи й принципи навчання та його зміст¹³⁸.

У різних сполученнях ці чинники створюють певний набір взаємозалежних припущень та уявлень про гуманітарну освіту й фахове вивчення її дисциплін для формування професійно-комунікативної компетентності курсантів у ЗВВО. Саме підхід у нашому розумінні визначає модель, що й забезпечує розвиток професійно-комунікативної компетентності офіцерів.

Модель складається з таких блоків, як цільовий (мета, завдання, наукові підходи та принципи); мотиваційно-ціннісний (формування мотивації до професійно-комунікативної взаємодії, розвиток професійно-комунікативних інтересів майбутніх офіцерів); змістовий (дисципліни гуманітарного циклу у військових інститутах, спецкурс «Військово-спеціальна іншомовна підготовка» та індивідуально-самостійна робота курсантів у процесі авторського он-лайн курсу "Професійно-комунікативний розвиток майбутніх офіцерів під час вивчення гуманітарних дисциплін"); організаційно-технологічний (етапи, умови та технології); результативний (критерії, рівні сформованості та результат) (див. рис. 2.1).

¹³⁷ Морозов, С.М. та Шкарапута, Л.М., уклад. 2000. *Словник іншомовних слів*. Київ: Наук. думка, с. 384.

¹³⁸ Горбенко, Ю.Л., 2006. *Особливості становлення ціннісних орієнтацій у процесі професійної підготовки військовослужбовців*: автореф. дис. кандидата психол. наук. Київ: Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України, с. 20.

Рис. 2.1. Модель формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін

Зупинимось на характеристиці кожного компонента моделі докладніше.

Можна констатувати, що в державі сформувалося **соціальне замовлення** на формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів та підготовка офіцерів нового типу, здатних до міжнародної співпраці. Відтак, **мета пропонованої моделі** – формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

Цільовий блок моделі вміщує відповідні наукові підходи та принципи щодо формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів.

Аналіз педагогічної літератури з питання засвідчив, що моделі навчання мов вивчали такі зарубіжні й вітчизняні науковці, як А. Алхазішвілі, Г. Китайгородська, А. Назаров, Ю. Пассов, Дж. Хепворт, А. Райт, Р. Ашер, П. Ерлі, Д. Карафано.

У літературі також зазначено, що модель формування ПКК майбутніх офіцерів базується на принципах комунікативно-когнітивного підходу до навчання гуманітарних дисциплін^{139,140,141}. Фундаментальними основами таких дисциплін є філософські, психологічні й педагогічні передумови з урахуванням когнітивних, комунікативних й афективних здатностей суб'єктів пізнання та втілення особливостей когнітивної активності мозкових процесів, які позначаються на рівнях пізнання й функціях

---

¹³⁹ Маслак, Л.П., 2007. Проблема міжкультурної комунікації у підготовці майбутніх офіцерів до миротворчих операцій. *Проблеми педагогічної освіти в полікультурному просторі України*: матеріали Всеукр. конф., 22-23 травня 2007 року. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, с. 160.

¹⁴⁰ Тарасенко, С.М., 2010. Проблема формування культури невербальної комунікації майбутнього офіцера у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, № 52, с. 126-130.

¹⁴¹ Тихонова, Т.А., 2008. *Формирование профессионально-коммуникативной компетентности студентов в процессе обучения в медицинском училище*. Кандидат наук. Московский гуманитарный педагогический институт, с. 164.

мислення, відображених у пізнавальних процесах, які наявні між традиційними основними етапами навчання.

У процесі створення нашої моделі ми вважали, що метою підготовки майбутніх офіцерів є формування професійно-комунікативної компетентності під час вивчення гуманітарних дисциплін і здатність виконувати військово-спеціальні завдання, тому базовими **науковими підходами є компетентнісний, гуманістичний, професійно орієнтований, комунікативно-діяльнісний, культурологічний та системний.**

Українська освіта оперує поняттям компетентність у значенні, запропонованому європейськими країнами. Поняття компетентності визначають як здатність успішно задовольняти індивідуальні й соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання. Компетентність ґрунтується на знаннях, навичках і вміннях, але ними не вичерпується, обов'язково охоплюючи особистісне ставлення до них людини, а також її досвід, який дав змогу ці знання вплести в те, що вона вже знала, та її спроможність збагнути життєву ситуацію, у якій вона зможе їх застосувати¹⁴². Отже, кожна компетентність побудована на поєднанні знань, навичок і вмінь, а також ставлень, цінностей, емоцій, здібностей, поведінкових компонентів, тобто всього того, що можна мобілізувати для активної дії.

Перехід до **компетентнісного підходу** означає переорієнтацію з процесу на результат освіти в діяльнісному вимірі, у зміщенні акценту з накопичування нормативно визначених знань, навичок і вмінь на формування й розвиток у майбутніх офіцерів здатності практично діяти, застосовувати досвід успішних дій у конкретних ситуаціях, на організацію освітнього процесу на основі врахування затребуваності навчальних досягнень курсантів ЗВВО в суспільстві, забезпечення спроможності

---

¹⁴² Бігич, О.Б., Бориско, Н.Ф., Борецька, Г.Е. та ін., Ніколаєва, С.Ю., заг. ред. 2013. *Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика*: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів. Київ: Ленвіт, с. 340.

відповідати реальним запитам швидкозмінюваних ситуацій сьогодення й мати сформований потенціал для швидкої безболісної адаптації як у майбутній професії, так і в соціальній структурі. Перспективність компетентнісного підходу полягає в тому, що він передбачає високу готовність випускників ЗВВО до успішної діяльності у військово-професійних сферах, зокрема й володіння іноземними мовами та культурами¹⁴³.

У *гуманістичному підході* поєдналися кращі традиції вітчизняної педагогічної думки (І. Бех, І. Зязюн, Н. Кузьміна, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський) з досягненнями зарубіжної психолого-педагогічної практики та науки (А. Маслоу, К. Роджерс)¹⁴⁴.

Відповідно до зазначеного підходу формування процесу ПКК потрібно розглядати не як вплив на особистість для формування потрібних викладачеві та суспільству якостей майбутніх офіцерів, а як створення умов для їх саморозвитку в процесі навчання, а також реалізації їхніх природних сил і максимально можливої самореалізації. У цих умовах викладач військового інституту повинен не просто передавати курсантам знання та формувати вміння та навички, а прилучати до прогресивної комунікації, зокрема й професійно-комунікативної, що можливе лише в умовах природнього військово-професійного спілкування.

Застосування *професійно орієнтованого підходу* у формуванні ПКК потребує від викладача подолання власних стереотипів в організації професійно-комунікативного навчального середовища та створення оптимальних умов для формування та розвитку в курсантів професійно-комунікативної компетентності під час вивчення гуманітарних дисциплін – це концентрація уваги на гармонійно розвинуту цілісну особистість

---

¹⁴³ Бігич, О.Б., Бориско, Н.Ф., Борецька, Г.Е. та ін., Ніколаєва, С.Ю., заг. ред. 2013. *Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика*: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів. Київ: Ленвіт, с. 340.

¹⁴⁴ Бігич, О.Б., Бориско, Н.Ф., Борецька, Г.Е. та ін., Ніколаєва, С.Ю., заг. ред. 2013. *Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика*: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів. Київ: Ленвіт, с. 590.

майбутніх офіцерів, турбота про розвиток не тільки їхнього інтелекту, громадянського почуття відповідальності, але й духовної особистості з емоційними, естетичними, творчими задатками та можливостями розвитку, які й забезпечують дисципліни гуманітарного циклу¹⁴⁵.

Такий підхід означає також, що в центрі навчання перебуває курсант як суб'єкт навчальної діяльності, а система навчання передбачає максимальне врахування індивідуально-психологічних, вікових і національних особливостей майбутніх офіцерів, а також їхніх інтересів. Методичним змістом цього підходу є способи організації навчальної діяльності: широке використання колективних форм роботи, вирішення проблемних завдань навчання в співпраці з іншими офіцерами.

Професійно орієнтований підхід у навчанні гуманітарних дисциплін передбачає врахування на заняттях професійних інтересів курсантів та поглядів на їхню майбутню професію. Основними завданнями в аспекті цього підходу є: створення умов для врахування й розвитку професійних інтересів майбутніх офіцерів у процесі військово-спеціальної підготовки; забезпечення умов для власного професійного самовизначення; формування готовності до свідомого вибору й оволодіння майбутньою професією, особливо професійно орієнтованої іншомовної комунікативної компетентності; спрямування молоді щодо майбутньої професійної діяльності; забезпечення наступно-перспективних зв'язків між вищою та професійною освітою відповідно до обраної спрямованості¹⁴⁶.

Особливості професійно орієнтованого підходу дають змогу виділити **суб'єктні та об'єктні показники** оволодіння процесом формування професійно-комунікативної компетентності.

---

¹⁴⁵ Бігич, О.Б., Бориско, Н.Ф., Борецька, Г.Е. та ін., Ніколаєва, С.Ю., заг. ред. 2013. *Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика*: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів. Київ: Ленвіт, с. 78.

¹⁴⁶ Бігич, О.Б., Бориско, Н.Ф., Борецька, Г.Е. та ін., Ніколаєва, С.Ю., заг. ред. 2013. *Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика*: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів. Київ: Ленвіт, с. 89.

Суб'єктні показники тісно пов'язані з професійною підготовкою курсантів у ЗВВО. Серед суб'єктних показників можна назвати успішність, фахові комунікативні вміння, мотивація до професійно-комунікативної діяльності та особистісні якості майбутнього офіцера (здатність до самостійного вирішення професійно-комунікативних завдань, прагнення до самовдосконалення та підвищення власного рівня сформованості професійно-комунікативної компетентності, уміння налагоджувати професійно-комунікативне спілкування, уміння починати та підтримувати діалог із носіями мови, наявність стійкого інтересу до професійної комунікації, знання морально-етичних норм і правил професійно-комунікативної поведінки, притаманної носіям мови).

Успішність вивчення дисциплін гуманітарного циклу потребує належної обробки та засвоєння інформації, виконання професійно-комунікативних завдань, поступового та систематичного вдосконалення формування професійно-комунікативної компетентності¹⁴⁷.

Об'єктні показники, зі свого боку, пов'язані з діяльністю викладача військового інституту під час викладання дисциплін гуманітарного циклу. До цієї групи належать такі критерії, як фахова компетентність самого викладача та бар'єри фахової комунікації. Викладачу будь якої гуманітарної дисципліни варто пам'ятати, що володіння фаховою майстерністю є таким рівнем загальних і спеціальних знань, розвитку вмінь та навичок, який у поєднанні з психологічними, моральними та організаторськими якостями офіцера дає змогу з високою ефективністю вирішувати завдання підготовки курсантів до формування професійно-комунікативної компетентності¹⁴⁸.

---

¹⁴⁷ Бігич, О.Б., Бориско, Н.Ф., Борецька, Г.Е. та ін., Ніколаєва, С.Ю., заг. ред. 2013. *Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика*: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів. Київ: Ленвіт, с. 90.

¹⁴⁸ Бігич, О.Б., Бориско, Н.Ф., Борецька, Г.Е. та ін., Ніколаєва, С.Ю., заг. ред. 2013. *Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика*: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів. Київ: Ленвіт, с. 90.

Однак у методиках навчання гуманітарних дисциплін діяльнісний підхід інтерпретований у рамках *комунікативно-діяльнісного підходу* до навчання^{149,150,151}.

Відповідно до цього підходу навчання гуманітарних дисциплін повинно мати діяльнісний характер, оскільки реальне спілкування на заняттях здійснюється через мовленнєву діяльність, за допомогою якою учасники намагаються вирішувати реальні та умовні завдання.

Комунікативно-діяльнісний підхід передбачає органічне поєднання свідомих і підсвідомих компонентів у процесі навчання гуманітарних дисциплін, тобто засвоєння правил оперування комунікативними моделями відбувається одночасно з опануванням їх комунікативно-мовленнєвих функцій.

Цей підхід найбільше відображає специфіку гуманітарних дисциплін як навчальних предметів у ЗВВО. Він визначається в результаті методичного осмислення наукових досягнень у галузі лінгвістики – теорії комунікативної лінгвістики, психології та методики навчання іноземних мов (О. Леонт'єв, І. Зимняя, Ю. Пассов та інші)¹⁵².

Реалізація комунікативно-діяльнісного підходу в навчальному процесі означає, що формування іншомовних мовленнєвих умінь відбувається завдяки здійсненню офіцерами іншомовної мовленнєвої діяльності. Іншими словами, оволодіння засобами спілкування спрямоване на їх практичне застосування в процесі спілкування в спеціально створених ситуаціях.

Крім того, такий підхід спрямовує на розкриття цілісності педагогічних об'єктів, виявлення в них різних типів зв'язків та зведення в

---

¹⁴⁹ Борисенко, В.В., 2011. Теоретичні засади категорії «компетенція». *Педагогічні науки*: зб. наук. праць, № 96, с. 20-29.

¹⁵⁰ Бігич, О.Б., Бориско, Н.Ф., Борецька, Г.Е. та ін., Ніколаєва, С.Ю., заг. ред. 2013. *Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика*: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів. Київ: Ленвіт, с. 90.

¹⁵¹ Ніколаєнко, І. В. *Міжкультурна комунікація і мова*. [online] Режим доступу: http://www.rusnauka.com/13.DNI_2007/Philologia/21224.doc.htm. [Дата зверення 10 жовтня 2017].

¹⁵² Бігич, О.Б., Бориско, Н.Ф., Борецька, Г.Е. та ін., Ніколаєва, С.Ю., заг. ред. 2013. *Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика*: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів. Київ: Ленвіт, с. 82.

єдину теоретичну картину¹⁵³. Предмет нашого дослідження дав нам підстави побудувати узагальнену модель підготовки майбутніх офіцерів до формування професійно-комунікативної компетентності під час вивчення гуманітарних дисциплін у вигляді комплексу взаємопов'язаних компонентів педагогічного процесу, які забезпечують формування всіх складових готовності до здійснення означеного підходу.

Культурологічний підхід формування ПКК у процесі занять із гуманітарних дисциплін передбачає тісну взаємодію мови й культури країн мови, які вивчаються. Для цього підходу характерні дві тенденції інтерпретації фактів мови та культури в навчальних цілях: 1) від фактів мови до фактів культури; 2) від фактів культури до фактів мови. У контексті першої тенденції викладач демонструє, як в одиницях мови відбиваються особливості культури та мислення носіїв мови, а культурознавча інформація вилучається із самих мовних одиниць¹⁵⁴.

Формування ПКК з урахуванням культурологічного підходу представлено в чотирьох аспектах: **практичному, освітньому, виховному та розвивальному**.

Практичний аспект зводиться до формування одного з компонентів іншомовної комунікативної компетентності, соціокультурної компетентності, яка дає змогу майбутнім офіцерам здійснювати спілкування з військовослужбовцями з різних країн під час спільних навчань¹⁵⁵.

В освітньому аспекті основою навчання в межах названого підходу є діалог культур як зіставлення фактів із галузі художньої творчості та способу життя носіїв мови, чим курсанти успішно оволодіють на заняттях з

---

¹⁵³ Бігич, О.Б., Бориско, Н.Ф., Борецька, Г.Е. та ін., Ніколаєва, С.Ю., заг. ред. 2013. *Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика*: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів. Київ: Ленвіт, с. 83.

¹⁵⁴ Бігич, О.Б., Бориско, Н.Ф., Борецька, Г.Е. та ін., Ніколаєва, С.Ю., заг. ред. 2013. *Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика*: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів. Київ: Ленвіт, с. 85.

¹⁵⁵ Бігич, О.Б., Бориско, Н.Ф., Борецька, Г.Е. та ін., Ніколаєва, С.Ю., заг. ред. 2013. *Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика*: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів. Київ: Ленвіт, с. 86.

української мови за професійним спрямуванням, історії України та українського війська та ін.

У *виховному аспекті* при культурологічному підході акцентовано увагу на виявленні загально-моральних орієнтирів до професійно-комунікативного спілкування офіцерів рідною та іноземною мовою та наявних між ними розбіжностей, що допомагає подолати бар'єри в міжкультурному спілкуванні, сприяє вихованню толерантності до інших культур¹⁵⁶.

Основне завдання *розвивального аспекту* – формування стійкої мотивації до пізнання іншомовної та власної культури в діалозі з рідною мовою та культурою для можливості наближення професійно-комунікативного спілкування до реальних умов у військовій галузі¹⁵⁷.

Застосування *системного підходу* в рамках нашого дослідження дало підстави побудувати узагальнену модель системи за допомогою методів системного аналізу й моделювання.

Системний підхід набув значного поширення в багатьох сучасних наукових розробках (І. Блауберг, В. Кузьмін, В. Садовський, Б. Українцев, І. Фролов, Е. Юдін). У сучасній теорії пізнання поняття «система» є загальнометодологічним. Системний підхід являє собою метод наукового пізнання. Принцип системності, за твердженням В. Кузьміна, у загальному вигляді означає, що явище об'єктивної дійсності, яке розглядають з позицій закономірностей системного цілого та взаємодії складових його частин, утворює особливу гносеологічну призму або особливе «вимірювання» реальності¹⁵⁸.

---

¹⁵⁶ Бігич, О.Б., Бориско, Н.Ф., Борецька, Г.Е. та ін., Ніколаєва, С.Ю., заг. ред. 2013. *Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика*: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів. Київ: Ленвіт, с. 83.

¹⁵⁷ Бігич, О.Б., Бориско, Н.Ф., Борецька, Г.Е. та ін., Ніколаєва, С.Ю., заг. ред. 2013. *Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика*: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів. Київ: Ленвіт, с. 82.

¹⁵⁸ Калінін, В.О. та Дубасенюк, О.А., заг. ред. 2007. *Педагогічна технологія «діалог культур» як засіб формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови*: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, с. 100.

У працях філософів належно проаналізовано різноманітні визначення поняття «система», розглянуто специфіку системного дослідження та вимоги, яким це дослідження повинно відповідати, представлено поняттєвий апарат. У публікаціях із цього питання яскраво виражено два напрями: загальнотеоретичний (методологічний) і прикладний, який використовують у дослідженнях конкретних галузей знань (М. Амосов, Б. Ананьєв, П. Анохін, В. Кузьмін)¹⁵⁹.

На думку Г. Кирилової, розгляд заняття як цілісної системи дає змогу глибоко розкрити теорію та практику заняття в умовах розвивального навчання, оскільки її компонентам властиві внутрішні зв'язки. Унаслідок цього виникає нова якість, не характерна для окремих її компонентів. Наприклад, такою інтегративною якістю є вільне володіння мовою, яке можна забезпечити тільки всією системою, а не окремими її компонентами. Отже, у певній системі ціле не дорівнює сумі його частин¹⁶⁰.

К. Плиско вважає, що системний підхід тісно пов'язаний із моделюванням і сприяє створенню необхідної понятійної бази для опису об'єкта, яка дає змогу за певних умов отримати нові знання про об'єкт¹⁶¹.

За визначенням В. Штоффа, систему збагнути без моделювання неможливо, оскільки моделювання, або модель, — "це така система, яка, відображаючи і відтворюючи об'єкт дослідження, здатна реалізувати його так, що її вивчення дає нам нову інформацію про об'єкт"¹⁶².

У методиці пропонують різні підходи до моделювання. Важливо, щоб під час моделювання було забезпечено: 1) свідоме вивчення понять, визначень і правил при повному їх розумінні; 2) реалізацію принципів

¹⁵⁹ Калінін, В.О. та Дубасенюк, О.А., заг. ред. 2007. *Педагогічна технологія «діалог культур» як засіб формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови*: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, с. 100.

¹⁶⁰ Кириллова, Г.Д., 1980. *Теорія і практика уроку в умовах розвиваючого обучения*. Москва: Просвещение, с. 24, 37-38.

¹⁶¹ Плиско, К.М., 1995. *Принципи, методи і форми навчання української мови. Теоретичний аспект*: навчальний посібник для вузів. Харків: Видавнича група «Основа», с. 124.

¹⁶² Штоф, В.А. 1966. *Моделирование и философия*. Москва: Наука, с. 301.

наступності та перспективності в навчанні; 3) розгляд виучуваного явища повно та всебічно.

Отже, системний підхід на заняттях із гуманітарних дисциплін забезпечує усвідомлене розуміння фактів та явищ у їх взаємозв'язках і цілісній системі, спонукає курсантів бути уважними у виборі мовних засобів для передавання певного змісту, системи кожного блоку й цілісної системи розділу та теми, що вивчається, формує в МО уміння й навички вибирати з ряду співвідносних, взаємозамінюваних граматичних форм і конструкцій найдоцільніші, сприяє розумінню логіки предмета, а також простежити не лише будову системи та її частин, а й їхню зміну, взаємодію й розвиток.

Організація процесу формування ПКК майбутніх офіцерів базується на певних *педагогічних принципах*, які набувають важливого значення в руслі нашого дослідження в процесі вивчення гуманітарних дисциплін у ЗВВО.

Однак особливості гуманітарних предметів потребують також *спеціально-методичних принципів*, оскільки в процесі формування ПКК основною метою є не тільки накопичення професійних знань, але й оволодіння професійно-комунікативною мовленнєвою діяльністю. Розглянемо всі принципи докладніше в руслі нашого дослідження.

Педагогічні принципи включають у себе *принцип диференціації, свідомості та самостійності, зв'язок теорії з військовою практикою, активності, міжпредметних зв'язків та міжкультурної взаємодії*¹⁶³.

Принцип диференціації. У педагогічній літературі (П. Гусак, О. Спирін, С. Овчаров, Є. Нікітіна, О. Зимовіна, О. Лисенко та інші) співіснують різні погляди на те, які саме особливості студентського контингенту потрібно враховувати в контексті реалізації цього принципу в навчанні. Узагальнюючи погляди цих учених, вважаємо за доцільне врахування комплексу таких особливостей, які вдало названо актуалізованими особистісними

---

¹⁶³ Бігич, О.Б., Бориско, Н.Ф., Борецька, Г.Е. та ін., Ніколаєва, С.Ю., заг. ред. 2013. *Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика*: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів. Київ: Ленвіт, с. 228.

особливостями студентів, а саме тих, які найбільш яскраво проявляються в процесі вивчення гуманітарних дисциплін: навчальні здібності, пізнавальні інтереси, мотиви, когнітивні стилі¹⁶⁴. Під час формування ПКК урахування цього принципу дає змогу грамотно організувати пізнання певного матеріалу залежно від рівня вивчення курсантів, їхніх власних інтересів, мотивів тощо.

Принцип свідомості та самостійності базується на постулаті «знання передати не можна, вони стають надбаннями людини в результаті самостійної, свідомої діяльності»¹⁶⁵. Ознаками реалізації цього принципу в процесі організації підготовки майбутніх офіцерів під час вивчення гуманітарних дисциплін до формування ПКК є надання курсантам можливості планувати та організовувати свою діяльність, формування в них розуміння сенсу підготовки, й, відповідно, інтересу до знань, навичок та вмінь, які формуються в процесі її реалізації. Цей принцип потребує «діалогічних методів навчання, які формують і розвивають самостійність, творчість та активність курсантів», а також самостійної роботи з інформаційно-комп'ютерними технологіями (ІКТ), які дають змогу майбутнім офіцерам індивідуально поповнювати знання, уміння та навички, яких не вистачає¹⁶⁶. Постійне стимулювання інтересу курсантів, залучення їх до аналізу додаткової літератури з проблеми різних гуманітарних дисциплін є також важливими умовами реалізації цього принципу в процесі підготовки майбутніх офіцерів не тільки до формування ПКК у процесі вивчення гуманітарних дисциплін, але й навчання впродовж життя.

Принцип зв'язку теорії з військовою практикою є, фактично, впровадженням принципу зв'язку теорії та практики, зумовлює систематичне

---

¹⁶⁴ Бігич, О.Б., Бориско, Н.Ф., Борецька, Г.Е. та ін., Ніколаєва, С.Ю., заг. ред. 2013. *Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика*: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів. Київ: Ленвіт, с. 232.

¹⁶⁵ Бігич, О.Б., Бориско, Н.Ф., Борецька, Г.Е. та ін., Ніколаєва, С.Ю., заг. ред. 2013. *Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика*: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів. Київ: Ленвіт, с. 240.

¹⁶⁶ Майборода, Т.А. и Мовсесян, Л.С., 2008. Основные подходы к определению содержания профессиональной компетентности в психологических исследованиях. *Материалы научно-технической конференции по итогам работы профессорско-преподавательского состава СевКавГТУ за 2007 год. Т. 1. Естественные и точные науки. Технические и прикладные науки*. Ставрополь: СевКавГТУ, с. 236.

налаштування курсантів на практичне володіння професійно значущими знаннями, комунікативними вміннями в процесі формування ПКК¹⁶⁷. Ознаками реалізації цього принципу є моделювання різних видів комунікативних ситуацій, які можуть виникати під час здійснення цього підходу в умовах військово-комунікативної практики військового навчання з представниками інших країн.

Принцип активності в навчанні передбачає мовленнєво-розумову активність курсантів в оволодінні й комунікативною компетентністю. Цей принцип має велике значення для правильної організації процесу навчання, оскільки оволодіння ПКК можливе лише за умови інтенсивної навчальної діяльності кожного курсанта, який є активним учасником навчального процесу¹⁶⁸.

У методиці навчання гуманітарних дисциплін розрізняють інтелектуальну, емоційну та мовленнєву активність. У сукупності вони створюють сприятливі умови для оволодіння ПКК. Інтелектуальна активність забезпечується постановкою проблемних завдань за фахом, які стимулюють пізнавальні процеси. Емоційна активність пов'язана з питанням: цікаво чи не цікаво курсантам вивчати гуманітарні дисципліни. Позитивне емоційне ставлення до предметів відіграє велику роль у досягненні успіхів, що дає змогу уникнути негативних емоцій, які блокують активність майбутнього офіцера.

Принцип міжпредметних зв'язків передбачає узгодження тем різних гуманітарних дисциплін для формування у свідомості курсанта цілісного сприйняття предметів і явищ навколишнього світу. На заняттях із гуманітарних дисциплін цей принцип проявляється на предметно-мовному рівні: дисципліни викладають з урахуванням рівня володіння рідною та іноземною мовами й професійно-комунікативними інтересами майбутніх офіцерів. У результаті створюються оптимальні умови для формування професійно-комунікативної

---

¹⁶⁷ Бігич, О.Б., Бориско, Н.Ф., Борецька, Г.Е. та ін., Ніколаєва, С.Ю., заг. ред. 2013. *Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика*: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів. Київ: Ленвіт, с. 252.

¹⁶⁸ Бігич, О.Б., Бориско, Н.Ф., Борецька, Г.Е. та ін., Ніколаєва, С.Ю., заг. ред. 2013. *Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика*: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів. Київ: Ленвіт, с. 264.

компетентності в професійній сфері спілкування під час вивчення як гуманітарних, так і загальнонаукових дисциплін¹⁶⁹.

Принцип міжкультурної взаємодії потребує такої організації навчально-виховного процесу, за якої необхідно враховувати національно-культурні особливості курсантів в умовах міжкультурної взаємодії з військовослужбовцями інших країн. Наш досвід свідчить про те, що врахування зазначеного принципу в навчально-виховному процесі сприяє ефективному формуванню ПКК, рівень сформованості якої дає змогу оцінювати про досягнення курсантів в оволодінні ПКК на міжкультурному рівні. У результаті забезпечується: набуття знань про мовну картину світу, особливостей оцінювати військові структури різних країн, що дає змогу її описати та порівняти з власним і висловити своє ставлення до військових дій засобами мови, що вивчається. Оволодіння фоновими знаннями зі сфери життя військовослужбовців інших країн уможлиблюють ознайомлення зі структурою військових служб в інших країнах та розширення загального світогляду курсантів тощо¹⁷⁰.

До спеціально-методичних належать такі принципи: *комунікативності та взаємопов'язаного навчання мови й культури*.

Принцип комунікативності є основним методичним принципом, який сприяє успішному досягненню визначальної мети навчання гуманітарних дисциплін у ЗВВО – навчити курсантів здійснювати професійно-комунікативне спілкування в межах засвоєного навчального матеріалу. Він передбачає побудову процесу навчання гуманітарних дисциплін як моделі процесу реальної комунікації (Ю. Пассов)¹⁷¹. Модель має зберігати всі найсуттєвіші риси, що моделюються. Для процесу спілкування – це вмотивований характер мовленнєвих дій як викладача, так

---

¹⁶⁹ Бігич, О.Б., Бориско, Н.Ф., Борецька, Г.Е. та ін., Ніколаєва, С.Ю., заг. ред. 2013. *Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика*: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів. Київ: Ленвіт, с. 266.

¹⁷⁰ Бігич, О.Б., Бориско, Н.Ф., Борецька, Г.Е. та ін., Ніколаєва, С.Ю., заг. ред. 2013. *Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика*: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів. Київ: Ленвіт, с. 267.

¹⁷¹ Бігич, О.Б., Бориско, Н.Ф., Борецька, Г.Е. та ін., Ніколаєва, С.Ю., заг. ред. 2013. *Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика*: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів. Київ: Ленвіт, с. 269.

і курсантів; комунікативні ситуації, що використовуються в навчанні, що моделюють типові ситуації реального життя у відповідній сфері військово-спеціального спілкування.

Сучасні методики навчання гуманітарних дисциплін пов'язують реалізацію цього принципу не лише із завданнями розвитку в курсантів уміння поводитися як носії мови, але і з розвитком здатності й готовності здійснювати спілкування мовою, що вивчається, а також із розвитком здатності до адекватної взаємодії з представниками інших культур і соціумів (Н. Гальскова, Н. Гез)^{172,173}.

Курсант ЗВВО як мовна особистість являє собою багатосаровий і багатоконпонентний набір мовних здатностей, умінь, готовності до здійснення мовленнєвих вчинків, різного ступеня складності, що включають виявлення та характеристику мотивів і цілей, які керують розвитком особистості, її поведінкою тощо. У зв'язку з цим навчання гуманітарних дисциплін повинне створювати умови, що забезпечують курсантові можливість: а) вільно проявляти всі розумові операції й дії; б) використовувати мовні засоби для реалізації особистих потреб; в) долати можливі мовні бар'єри. Крім того, комунікативно спрямоване навчання гуманітарних дисциплін має стимулювати високу особисту мотивацію курсантів у спілкуванні й у вивченні цих дисциплін. Наш досвід показав, що вільне користування мовними засобами не означає досконалого засвоєння цих засобів, оскільки не кількість останніх, а їхня якість дає змогу курсантові успішно здійснювати спілкування. Коректне оволодіння професійно-комунікативною діяльністю уможливує спілкування майбутніх офіцерів на рівних із військовослужбовцями інших країн, не відчуваючи дискомфорту в процесі вирішення мовленнєвих завдань.

Отже, згідно з принципом комунікативності навчання гуманітарних дисциплін має бути орієнтоване на формування в курсанта рис бі/полікультурної

---

¹⁷² Гальскова, Н.Д. и Бартош Д.К., 2016. Современная профессиональная подготовка будущих учителей иностранного языка и мониторинг как условие ее оптимизации. *Вестник Московского государственного лингвистического университета. Серия: Образование и педагогические науки*, № 1 (763), с. 9-19.

¹⁷³ Гез, Н.И., 1985. Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований. *Иностранные языки в школе*, № 2, с. 17-24.

мовної особистості, які роблять його здатним рівноправно й автономно брати участь у міжкультурному спілкуванні. Цей принцип зумовлює добір актуального навчального матеріалу, видів комунікативно орієнтованих вправ, методів та прийомів навчання¹⁷⁴.

Принцип взаємопов'язаного навчання мови та культури передбачає реалізацію двох підходів. Перший полягає в поясненні та демонстрації нерозривного зв'язку кожної конкретної мови й відповідної культури. Для реалізації цього підходу докладна робота з мовним матеріалом – від презентації лексичних одиниць і граматичних форм до моделювання мовленнєвих актів – повинна супроводжуватися зіставленням із культурними цінностями. Ми вважаємо, що в процесі викладання української та англійської мов потрібно звертати увагу на специфіку зовнішнього вигляду функціональних особливостей відповідних реалій у конкретному середовищі, співвідносити їх значення не лише з тлумаченням у словнику, яке часто позбавлене культурного компонента семантики значення, але й із контекстами уживання для військових професіоналів, які дають підстави такий компонент виокремити¹⁷⁵. У процесі розвитку вмінь в усному мовленні необхідно відстежувати структури автентичних мовленнєвих актів іншомовної та рідної культури, простежувати їх взаємозалежність.

Згідно з другим підходом передбачено проведення аналогічної роботи і з одиницями рідної мови. Відповідно, співвивчення мови й культури рекомендовано починати з іноземної мови, простежуючи в ній відображення культурних цінностей і признаючи їх право на існування (Г. Елизарова)¹⁷⁶.

Співвіднесеність культурних і мовних феноменів у межах кожної з мов є необхідною умовою їх культурно пов'язаного співвивчення й утілюється в

---

¹⁷⁴ Бігич, О.Б., Бориско, Н.Ф., Борецька, Г.Е. та ін., Ніколаєва, С.Ю., заг. ред. 2013. *Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика*: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів. Київ: Ленвіт, с. 274.

¹⁷⁵ Бігич, О.Б., Бориско, Н.Ф., Борецька, Г.Е. та ін., Ніколаєва, С.Ю., заг. ред. 2013. *Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика*: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів. Київ: Ленвіт, с. 310.

¹⁷⁶ Елизарова, Г.В., 2001. *Формирование межкультурной компетенции студентов в процессе обучения иноязычному общению*: автореф. дис. доктора пед. наук. Санкт-Петербург: Российский государственный педагогический университет им. А.И. Герцена, с. 20.

одночасному поданні порівняльних лінгвістичних феноменів у нерозривному зв'язку з утіленням у них культурних цінностей. Через контрасти з мовою, що вивчається, у курсантів розвивається здатність до більшого проникнення у свою власну мову та культуру й розуміння того, що існують численні спроби бачення світу¹⁷⁷.

Отже, у процесі співвивчення мови й культури відбувається усвідомлення рідної мови, її форм, які в нормі вживаються підсвідомо. Це справедливо і для культурних феноменів. Одночасно встановлюється зв'язок між кожною з культур і її втіленням у мові. Однією з функціональних потреб, яка підтверджує правомірність утілення культурно пов'язаного співвивчення мов у процесі навчання, є необхідність правильного сприйняття рідної культури за допомогою мови, що вивчається.

Мотиваційно-ціннісний блок представляє формування мотивації до професійно-комунікативної взаємодії та розвиток професійно-комунікативних інтересів майбутніх офіцерів під час бойових дій в Операції об'єднаних сил. Водночас формування мотивації до професійно-комунікативної взаємодії та розвиток професійно-комунікативних інтересів майбутніх офіцерів забезпечує можливість їх активного спілкування в умовах військово-спеціального середовища, що є необхідним для участі в міжнародних операціях із підтримки миру та безпеки у світі.

Змістовий блок. Зміст професійно-комунікативної підготовки майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін відображається через сукупність дисциплін гуманітарного циклу у військових інститутах, спецкурсу «Військово-спеціальна іншомовна підготовка» (див. авторський додаток Е) та індивідуально-самостійної роботи курсантів під час авторського он-лайн курсу "Професійно-комунікативний розвиток майбутніх офіцерів під час вивчення гуманітарних дисциплін".

---

¹⁷⁷ Бігич, О.Б., Бориско, Н.Ф., Борецька, Г.Е. та ін., Ніколаєва, С.Ю., заг. ред. 2013. *Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика*: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів. Київ: Ленвіт, с. 310.

Організаційно-технологічний блок представлений *етапами* (мотиваційно-інформаційний, теоретико-діяльнісний, оцінно-результативний), *умовами* (інтегративні зовнішні та внутрішні) та *технологіями* (інтерактивні, критичного мислення, інформаційно-цифрові та смарт технології) формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів, які докладніше представлено в параграфі 2.2.

Результативний блок моделі представлений відповідним *критеріями* (стимулювально-спонукальний, знаннєво-когнітивний, практично орієнтований та ціннісно-комунікативний), *рівнями сформованості* професійно-комунікативної компетентності (початковий, достатній, високий) та *результатом*.

Отже, окрім усіх перерахованих складових, для успішного формування професійно-комунікативної компетентності також потрібно враховувати ***критерій професійно-комунікативної компетентності***, а саме ***стимулювально-спонукальний, ціннісно-комунікативний, знаннєво-когнітивний та практично-орієнтований***.

Стимулювально-спонукальний критерій дає змогу визначити наявність мотивів і потреб у розвиткові професійно-комунікативних умінь, рівнів потреби в спілкуванні, наявність ціннісного ставлення та сформованості професійно-комунікативних умінь до професійної діяльності, рівень досягнення мотивації в комунікації.

Ціннісно-комунікативний критерій визначає здатність до вільного формування професійно-комунікативних якостей; наявність специфічних якостей та здібностей, необхідних для формування ПКК; наявність загальновійськових та комунікативних якостей, необхідних для формування ПКК майбутніх офіцерів.

Знаннєво-когнітивний критерій дає змогу визначити рівень якості знань структури комунікативного акту, способів, методів і прийомів організації комунікативної взаємодії, морально-етичних норм і правил професійного спілкування та знання стилів професійного спілкування.

Практично орієнтований критерій сприяє визначенню наявності комунікативних умінь, що виражаються в соціальній спрямованості особистості під час здійснення професійної комунікації; здатності до вільного використання комунікації відповідно до конкретної ситуації; оволодіння високим рівнем професійно-комунікативної компетентності та уміннями інтелектуальної лабільності.

У процесі спостереження за рівнем сформованості професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ми визначили три групи: перший рівень – *високої* готовності до формування ПКК; другий рівень – *достатньої* готовності до формування ПКК; третій рівень – *початкової* готовності до формування ПКК.

Результатом нашої моделі формування професійно-комунікативної компетентності є належна сформованість професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів нового типу, здатних до міжнародної співпраці в умовах ведення миротворчих операцій, у зоні проведення АТО та в процесі вирішення суперечливих професійних завдань.

Отже, розроблена нами модель є цілісним педагогічним утворенням, яке характеризується наявністю внутрішніх зв'язків між її функціональними та структурними компонентами й може реалізовуватися під час формування професійно-комунікативної компетентності в процесі викладання дисциплін гуманітарного циклу в закладах вищої військової освіти.

2.2. Організація процесу формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів

Формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів – це складний і багатоетапний процес, який залежить від організації процесу формування зазначеного виду компетентності. Організація процесу складається з умов, етапів і технологій формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів.

Процес формування ПКК реалізує комплекс *педагогічних умов*, що забезпечує формування ПКК майбутніх офіцерів, оскільки саме вони спрямовані на підтримку її компонентів й організують керування розвитком майбутніх офіцерів. У межах нашого дослідження під *“педагогічними умовами”* розуміємо такі обставини та заходи, які мають забезпечити ефективне формування професійно-комунікативної компетентності майбутнього офіцера.

Проаналізувавши низку праць дослідників (Л. Маслак,¹⁷⁸ С. Тарасенко,¹⁷⁹ А. Умінської¹⁸⁰ та ін.), ми простежили неоднорідність думок авторів із приводу визначення умов розвитку та формування ПКК. Зокрема, учені виокремлюють такі педагогічні умови:

- занурення студентів в атмосферу освітнього середовища, здійснення суб’єкт-суб’єктної взаємодії між партнерами в освітньому середовищі, використання спеціальних систем завдань, що відповідають етапам розвитку ПКК офіцерів (А. Аленченкова)¹⁸¹;
- формування смислової сфери, цілеспрямованості, емоційної насиченості, уявлення про себе як про сильну особистість, самоцінності, самоприйняття та самоінтересу (М. Набережна)¹⁸²;
- педагогічної взаємодії, активізації діалогової взаємодії в процесі навчання, виховні заходи та педагогічні ситуації (Н. Романенко)¹⁸³;

¹⁷⁸ Маслак, Л.П., 2010. *Формування професійної іншомовної компетентності майбутніх офіцерів радіоінженерних спеціальностей*: автореф. дис. кандидата пед. наук. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, с. 18.

¹⁷⁹ Тарасенко, С.М., 2010. Проблема формування культури невербальної комунікації майбутнього офіцера у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, № 52, с. 126-130.

¹⁸⁰ Умінська, А.П., 2017. *Формування рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови у процесі професійної підготовки*. Кандидат наук. Житомирський державний університет імені Івана Франка, с. 245.

¹⁸¹ Аленченкова, А.В., 2016. *Развитие рефлексивной культуры слушателей в процессе дополнительного профессионального образования*: автореф. дисс. кандидата пед. наук. Новокузнецк: ГОУ ВПО «Кузбасская государственная педагогическая академия», с. 16.

¹⁸² Назаренко, В.О., Мазур, В.Ю., Івашков, Ю.Б. та ін. 2015. *Оперативно-службова діяльність відділу прикордонної служби Державної прикордонної служби України*: навч. посіб. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, с. 428.

¹⁸³ Романенко, Н.Л., 2011. *Педагогические условия развития рефлексивной позиции законопослушного поведения курсантов военных вузов*. Кандидат наук. Санкт-Петербург военный институт внутренних войск МВД России, с. 195.

- наявності комунікативного середовища, залучення майбутніх офіцерів до професійно-комунікативної діяльності, поетапне формування ПКК засобом творчих форм роботи, діагностика та корекція ПКК (І. Кондратець)¹⁸⁴.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури з питання педагогічних умов виділено низку умов, серед яких було обрано 30 сприятливих для формування ПКК (див. авторський додаток Ж). Перелік зазначених умов було запропоновано експертам для оцінки їх значущості. У ролі експертів виступали викладачі закладів вищої військової освіти, зокрема Житомирського військового інституту ім. С. П. Корольова, Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. За результатами експертної оцінки було обрано інтегративні зовнішні та внутрішні педагогічні умови, які сприяють формуванню професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у закладах вищої військової освіти.

Обробку результатів оцінювання щодо низки умов, серед яких було обрано сприятливі для формування ПКК, було здійснено за методикою В. Черепанова¹⁸⁵. У зв'язку з цим було створено комісію в складі 19 експертів (див. додаток З.1).

Відбір експертів за їхньою компетентністю проводили згідно з методикою П. Воловика¹⁸⁶ (див. додаток З.2).

---

¹⁸⁴ Калинюк, Н.В. та Діденко, О.В. 2014. *Професійна комунікативна компетентність у структурі готовності офіцерів-прикордонників до професійної діяльності*. [online] Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України, вип. 2. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2014_2_7.

¹⁸⁵ Черепанов, В.С. 1989. *Експертные оценки в педагогических исследованиях: методика педагогической экспертизы*. Москва: Педагогика, с. 89.

¹⁸⁶ Воловик, П.М. 1969. *Теорія імовірності і математична статистика у педагогіці*. Київ: Рад. школа, с. 122.

Отже, розглянувши можливості застосування педагогічних умов у площині проблеми нашого дослідження, визначаємо *інтегративні умови* формування ПКК, які є єдністю зовнішніх та внутрішніх умов, і співвіднести їх з етапами формування ПКК, наведеними нижче (див. табл. 2.4).

Відповідно до *інформаційно-пошукового етапу* зовнішніми умовами є діагностування рівня підготовленості учасників професійно-комунікативного процесу та спрямованість викладання навчального матеріалу на цінності професійно-комунікативної компетентності, а *внутрішніми умовами* – достатній інтелектуальний рівень, залучення до навчально-пізнавального процесу, прийняття цілей і мотивів діяльності. *Інтегративними умовами* цього етапу є розробка моделі формування ПКК майбутніх офіцерів та її реалізація на особистісно-орієнтованому рівні, осмислення сутності теорії професійно-комунікативної діяльності та застосування особистісно орієнтованого підходу.

Відповідно до другого – *теоретико-діяльнісного етапу* зовнішніми умовами є реалізація моделі професійно-комунікативної компетентності на особистісно орієнтованому рівні та забезпечення курсантів професійно-комунікативними знаннями та вміннями, а *внутрішніми умовами* – активне залучення майбутніх офіцерів до процесу професійно-комунікативної підготовки, засвоєння професійно-комунікативних знань та вмінь, інтелектуальні, вольові, емоційні особливості. *Інтегративними умовами* цього етапу є реалізація моделі формування ПКК майбутніх офіцерів та її реалізація на особистісно орієнтованому рівні, забезпечення курсантів професійно-комунікативними знаннями й уміннями та структурування й субординація професійно-комунікативних знань.

Відповідно до *оцінно-результативного етапу*, зовнішніми умовами є наявність моделі професійно-комунікативної компетентності, реалізація моделі на особистісно орієнтованому рівні та забезпечення курсантів професійно-комунікативними знаннями, а *внутрішніми умовами* – активне залучення до професійно-комунікативного процесу професійно-

комунікативної підготовки, засвоєння професійно-комунікативних знань і вмінь та інтелектуальні, вольові, емоційні особливості. *Інтегративними умовами* цього етапу є наявність моделі ПКК, реалізація моделі на особистісно орієнтованому рівні, використання в практичній діяльності професійно-комунікативних знань та вмінь, субординація цінностей ПКК.

Таблиця 2.1.

Педагогічні умови формування ПКК майбутніх офіцерів

Етапи формування ПКК	Умови		Інтегративні умови
	Зовнішні	Внутрішні	
Мотиваційно-інформаційний	<ul style="list-style-type: none"> - діагностування рівнів підготовки учасників професійно-комунікативного процесу; - спрямованість викладання навчального матеріалу на цінності професійно-комунікативної компетентності 	<ul style="list-style-type: none"> - достатній інтелектуальний рівень; - залучення до навчально-пізнавальної діяльності; - прийняття цілей та мотивів професійно-комунікативної діяльності 	<ul style="list-style-type: none"> - розробка моделі формування ПКК майбутніх офіцерів та її реалізація на особистісно орієнтованому рівні; - осмислення сутності теорії професійно-комунікативної діяльності; - застосування особистісно орієнтованого підходу
Теоретико-діяльнісний	<ul style="list-style-type: none"> - реалізація моделі професійно-комунікативної компетентності на особистісно орієнтованому рівні; - забезпечення курсантів професійно-комунікативними знаннями та вміннями 	<ul style="list-style-type: none"> - активне залучення до процесу професійно-комунікативної підготовки; - засвоєння професійно-комунікативних знань і вмінь; - інтелектуальні, вольові, емоційні особливості 	<ul style="list-style-type: none"> - реалізація моделі формування ПКК майбутніх офіцерів та її реалізація на особистісно орієнтованому рівні; - забезпечення курсантів професійно-комунікативними знаннями та вміннями; - структурування та субординація професійно-комунікативних знань
Оцінно-результативний	<ul style="list-style-type: none"> - наявність моделі професійно-комунікативної 	<ul style="list-style-type: none"> - стимулювання до набуття 	<ul style="list-style-type: none"> - наявність моделі ПКК;

	компетентності; - реалізація моделі на особистісно орієнтованому рівні; - формування в курсантів професійно-комунікативних знань та вмінь	професійно-комунікативної компетентності; - засвоєння професійно-комунікативних знань та вмінь; - інтелектуальні, вольові, емоційні особливості	- реалізація моделі на особистісно орієнтованому рівні; - використання в практичній діяльності професійно-комунікативних знань та вмінь; - субординація цінностей ПКК
--	---	---	---

Як видно з таблиці, *етапами* формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів є *мотиваційно-інформаційний, теоретико-діяльнісний та оцінно-результативний*.

На першому (*мотиваційно-інформаційному*) етапі навчання досягається рівень стійкої професійно-комунікативної грамотності майбутніх офіцерів, що визначається вдосконаленням навичок професійного спілкування, підтримкою їхньої зацікавленості в навчанні, що є стимулом професійно-комунікативної підготовки на наступних етапах.

На другому (*теоретико-діялісному*) етапі здійснюється активізація вмінь та навичок, засвоюється професійно-комунікативна інформація за допомогою створення комунікативних професійно орієнтованих ситуацій навчання, наближених до реальних.

На третьому (*оцінно-результативному*) етапі продовжується формування загальних та професійних компетентностей курсантів, розширюється професійна тематика та реалізації ситуацій професійного спілкування, створення презентацій професійно-комунікативної тематики. Майбутні офіцери також демонструють уміння самостійного професійно-комунікативного спілкування в спеціально створених професійно орієнтованих ситуаціях.

Технологіями формування ПКК майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін є *інтерактивні технології навчання*, які проводяться в різних режимах і на різних опорах.

Ключовим в розумінні психологічної основи інтерактивних методів є поняття інтеракції, більш відомого в психологічній літературі як міжособистісна чи соціальні взаємодія¹⁸⁷. Одна людина здатна своєю дією вносити зміни в поведінку й діяльність іншої та водночас і сама змінюється внаслідок дій свого партнера. Отже, психологічною сутністю інтерактивного навчання є міжособистісна взаємодія в процесі спілкування та співпраці між викладачами й майбутніми офіцерами та майбутніми офіцерами між собою.

Наш експеримент дослідження показав ефективність використання інтерактивних технологій формування професійно-комунікативної компетентності як пізнавальної та комунікативної діяльності, яка передбачала мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен курсант відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність¹⁸⁸. Оскільки суть інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної, активної, позитивної взаємодії всіх курсантів, майбутні офіцери мали змогу використання власного досвіду під час обговорення та розв'язання проблемних фахових питань. Організація інтерактивного навчання передбачає використання дидактичних і рольових ігор, моделювання життєвих ситуацій, створення проблемних ситуацій, вирішення певних проблем у різних режимах – парних, групових, командних, макрогрупах. У процесі використання інтерактивних технологій усі курсанти групи працюють одночасно, мають змогу корегувати один одного у відповідях, що значно стимулює пізнавальну діяльність курсантів, заохочує їх до самостійного навчання й поповнює недостатні знання, які формують стійкий пізнавальний інтерес до формування ПКК.

Наші дослідження також довели, що формування ПКК на інтерактивній основі дає змогу проявити спрямованість під час вивчення гуманітарних

---

¹⁸⁷ Бусел, В.Т., уклад. і голов. ред. 2004. *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Київ–Ірпінь: ВТФ «Перун», с. 541.

¹⁸⁸ Берестецька, Н.В., 2007. Модель підготовки курсантів-прикордонників до професійного спілкування. В: В.О. Балашов, ред. *Збірник наукових праць*. Хмельницький: Вид-во Нац. академії Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького, № 41, ч. II, с. 78-81.

дисциплін, що забезпечує конкурентоздатність і мобільність освіченого офіцера під час виконання завдань у ЗСУ, готовність жити й працювати в умовах неперервних змін.

Використані *технології критичного мислення* як мислення вищого порядку спиралися на інформацію, усвідомлене сприйняття власної інтелектуальної діяльності та діяльності інших, передбачали розвиток здатності курсантів аналізувати навчальну інформацію з позиції логіки та особистісного підходу для використання отриманих результатів як до стандартних, так і нестандартних ситуацій і проблем, а також здатність ставити нові запитання, знаходити аргументи, приймати незалежні продумані рішення.

Основними ключовими елементами критичного мислення є: самостійність; етапність (починається з постановки питання й подальшого визначення проблеми); переконливість аргументації; застосування певних прийомів, які в сукупності створюють перевірену на практиці ефективну методологію опрацювання інформації; обґрунтованість (передбачено використання відповідних критеріїв – положень, які бере до уваги людина, яка критично мислить, оцінюючи ідеї у процесі їх аналізу), сприяють ефективному формуванню всіх виділених нами вмінь ПКК¹⁸⁹.

Результатом такого навчання стало не засвоєння фактів чи чужих думок, а вироблення власних суджень через застосування до інформації певних прийомів мислення, яке потребувало від курсантів достатніх навичок оперування доказами та формулювання висновків, здатності знаходити й інтерпретувати оригінальні документи та джерела інформації, аналізувати аргументи, обґрунтовувати висновки аргументованими доведеннями.

Наше дослідження показало, що курсанти не намагалися уникнути розв'язання проблем, а, навпаки, є вмотивованими до їх обговорення разом, щоб досягти спільного консенсусу.

---

¹⁸⁹ Умінська, А.П., 2017. *Формування рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови у процесі професійної підготовки*. Кандидат наук. Житомирський державний університет імені Івана Франка, с. 174.

На початку ХХІ століття людство вступило в нову стадію свого розвитку – інформаційну еру, яка характеризується виникненням нових систем інформаційних технологій і, як наслідок, нових трансформацій освіти. З огляду на зазначене вище, ми вважали задоцільним використання **інформаційно-цифрових технологій** навчання в процесі формування ПКК під час вивчення дисциплін гуманітарного циклу як необхідної підготовки курсантів до повноцінної життєдіяльності в умовах інформаційного суспільства.

У науковій літературі інформаційно-цифрові технології пов'язані зі створенням, збереженням, передаванням, обробкою й управлінням інформації. Цей широковживаний термін включає в себе всі технології, що використовуються для спілкування та роботи з інформацією¹⁹⁰.

Педагогічні завдання таких технологій навчання під час викладання гуманітарних дисциплін у ЗВВО є такими:

- інтенсифікація всіх рівнів оволодіння новітньою інформацією з цифрових технологій, підвищення їх ефективності та якості;
- побудова відкритої системи освіти, що забезпечує кожному курсантові власну траєкторію самоосвіти;
- інтеграція предметних знань із гуманітарних дисциплін;
- розвиток творчого потенціалу курсанта, його здібностей до професійно-комунікативних дій;
- розвиток умінь військово-професійної та культурно-комунікативної діяльності.

Використання інформаційно-цифрових технологій розширяє можливості викладача під час підбору матеріалу до занять із гуманітарних дисциплін і форм навчальної роботи, робить заняття яскравими та цікавими, інформаційно та емоційно насиченими.

---

¹⁹⁰ Ткаченко, Т.В., 2008. Дистанційне навчання як чинник формування професійних якостей майбутніх фахівців цивільного захисту. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*: зб. наук. праць. Вінниця: ПП «Едельвейс і К», [вип. 23], с. 265-270.

Серед новітніх інформаційно-мультимедійних технологій у руслі нашого дослідження ми також використовували *смарт технології*, а саме інтерактивний програмно-технологічний навчальний комплекс на основі *SMART Board* – електронну інтерактивну дошку, що працює в комплексі з комп'ютером і проектором¹⁹¹.

Програмне забезпечення SMART Board дає змогу керувати прикладними комп'ютерними програмами дотиками до поверхні екрана, забезпечує універсальну технологію роботи з різними видами інформації та дає викладачеві ефективний засіб створення й застосування авторських навчальних програм. Навчальний процес прискорюється та стає цікавим для курсантів, оскільки на інтерактивних дошках SMART можна писати спеціальним маркером, демонструвати навчальний матеріал, робити письмові коментарі зверху зображення на екрані. При цьому все написане на інтерактивній дошці SMART передається курсантам, зберігається на магнітних носіях, роздруковується, надсилається електронною поштою. У процесі проведення занять із використанням інтерактивної дошки курсанти мали змогу не конспектувати докладно матеріал, а сконцентрувати свою увагу на суті заняття, тому що після закінчення вони можуть одержати електронний варіант заняття з позначками й коментарями викладача, які акцентують увагу майбутніх офіцерів на найбільш важливих і складних моментах.

Під час проведення лабораторних та практичних занять переваги інтерактивної дошки ще більш яскраві. Викладач не витрачає часу на запис завдань, створення малюнків і схем на дошці.

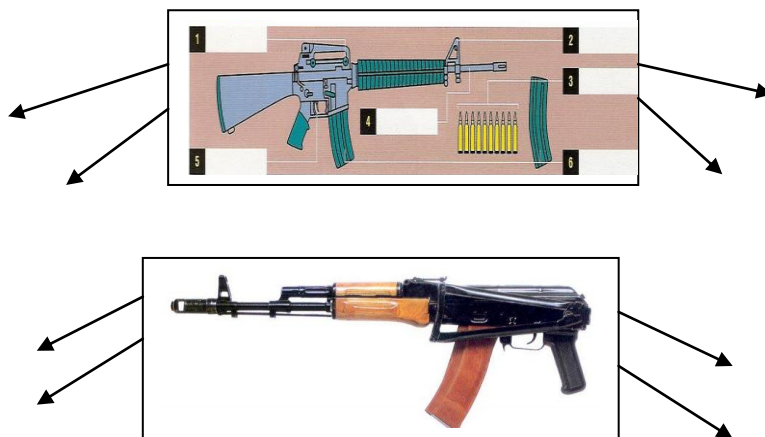
Використання програмного забезпечення SMART Board було особливо доцільно під час вивчення таких гуманітарних дисциплін, як історія України

---

¹⁹¹ Умінська, А.П., 2017. *Формування рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови у процесі професійної підготовки*. Кандидат наук. Житомирський державний університет імені Івана Франка, с. 180.

та українського війська та англійська мова, і таких спеціальних дисциплін ЗВВО, як стрілецька зброя та стройова підготовка.

Наприклад, на заняті з англійської мови курсантам було запропоновано подивитися фрагмент відео з теми "Стрілецька зброя. Класифікація та особливості". Майбутні офіцери послушали коментарі військових спеціалістів щодо класифікації видів стрілецької зброї та змін особливостей використання стрілецької зброї протягом певних історичних періодів, після чого курсанти виконували вправи для засвоєння необхідної лексики з теми. Зокрема, виписували назви видів стрілецької зброї, з якою були ознайомлені під час перегляду відео, складових автомата М-16 та автомата Калашнікова, читали текст і відповідали на запитання після нього (див. рис. 2.2. та авторський додаток І).

Рис. 2.2. Види стрілецької зброї

Наше дослідження показало, що більш доступним і зрозумілим стає навчальний матеріал, у процесі викладання якого використовується програмне забезпечення *SMART Notebook*, особливість якого полягає в тому, що він дає змогу записувати фрагменти заняття, містить інструментарій, що уможливорює виконання різних дій з об'єктами: пересувати, копіювати, змінювати. Можливості програми «Smart Notebook» дають змогу записувати, виділяти, закріплювати об'єкти, рухати їх, переміщувати, додавати малюнки,

зображення, фото¹⁹². З отриманими об'єктами курсанти виконують різні завдання: ділять на групи, закінчують речення, розміщують їх у правильному порядку, клонують зображення та слова, установлюють відповідності, виділяють у тексті головне, з'єднують їх частини, складають і розігрують діалоги, грають в ігри. Навчання стає легким, цікавим і природним. Динамічність процесу навчання значно зростає, відповідно підвищується бажання пізнавати, розуміти, володіти та використовувати нову інформацію. Курсанти беруть активну участь у навчальному процесі, виконують завдання, створюють і розігрують ситуації та діалоги просто тому, що їм цікаво. У результаті мотивація та успішність зростає в кілька разів.

Використання програми Smart Notebook було особливо актуальним для курсантів під час вивчення англійської мови у ЗВВО, оскільки викладачі записували та відтворювали фрагменти відео з таких тем, як "Миротворча діяльність", "Загальна будова радіостанції", "Розвідка" та ін.

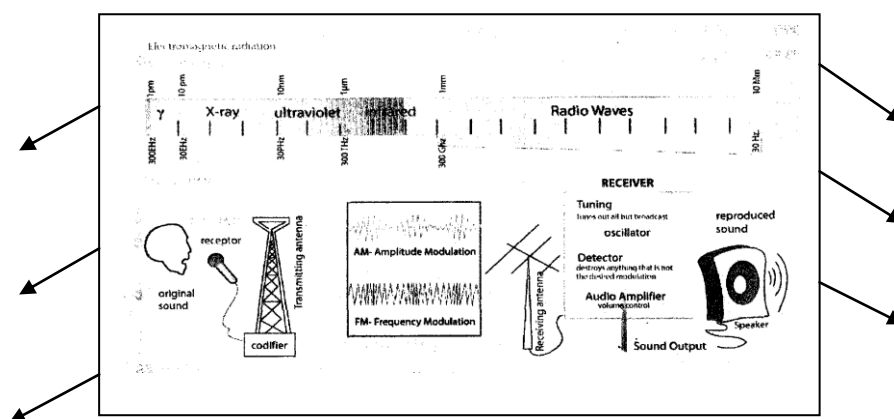
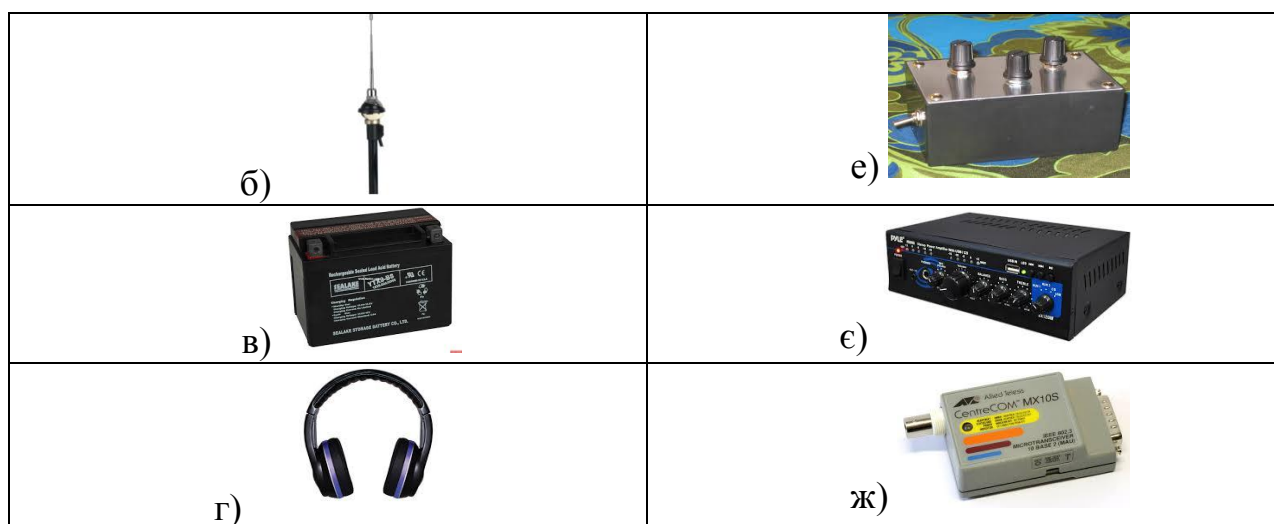
Наприклад, на занятті з англійської мови курсантам було запропоновано подивитися фрагмент відео з теми "Загальна будова радіостанції". Після перегляду відео майбутні офіцери підбирали слова до малюнків, знаходили еквіваленти українською мовою до англійських, читали текст, відповідали на питання та склали схему основних елементів будови радіостанції (див. таблицю 2.2, рис. 2.3 та авторський додаток І).

Таблиця 2.2.

Основні складові радіостанції

променева антена / телескопічна антена / суха батарея / навушник / гетеродин	
 а)	 д)

¹⁹² Умінська, А.П., 2017. *Формування рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови у процесі професійної підготовки*. Кандидат наук. Житомирський державний університет імені Івана Франка, с. 178.

Рис. 2.3. Загальна будова радіостанції

Різновидом технологій Smart Notebook є технологія *BYOD-bring your device* (принеси свій власний пристрій). Оскільки впродовж останнього часу стрімко зростає численність користувачів мобільних пристроїв (передусім смартфонів і планшетів), у педагогіці та методиці навчання виникла нова потреба у використанні нової технології навчання, яка отримала назву BYOD¹⁹³.

¹⁹³ Умінська, А.П., 2017. *Формування рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови у процесі професійної підготовки*. Кандидат наук. Житомирський державний університет імені Івана Франка, с. 182.

Під час експериментальної роботи ми завантажували на персональний мобільний пристрій курсантів IV курсу довідкові матеріали, необхідні для самостійного виконання.

Учені довели, що сучасні мобільні пристрої мають також широкий дидактичний функціонал стосовно навчання. У нашому контексті така технологія дала змогу використовувати камери пристроїв для фіксації різних професійно-комунікативних ситуацій на заняттях із подальшим аналізом та обговоренням на практичних заняттях спецкурсу.

Окрім того, за допомогою мобільних пристроїв майбутні офіцери на заняттях з англійської мови самостійно доповнювали міні-діалоги під час військових навчань для подальшого використання в процесі професійно-комунікативної практики у військових частинах (див. таблицю 2.3).

Таблиця 2.3.

Міні-діалоги спецкурсу "Військово-спеціальна мовна підготовка"

<i>Діалог 1</i>	<i>Діалог 2</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Візьміть карту і покажіть позиції вашої роти. > ..... • Чи є перепони перед вашими позиціями? > ..... • Покажіть їх на карті. > ..... • Як позначене мінне поле? ..... • Чи є тут заражені ділянки? > 	<ul style="list-style-type: none"> • Де розташована ваша частина? > ..... • Чи є протитанкові перепони перед вашими позиціями? > ..... • Де є прохід через мінне поле? > ..... • Де розташовані заражені ділянки? > ..... • Як позначено цю ділянку? > .....

На заняттях з української мови за професійним спрямуванням під час вивчення теми "Терміни. Види термінів. Термінологічні групи" майбутні офіцери самостійно створювали аудіо записи, читаючи та розбираючи фрагменти текстів, наповнених термінологічними одиницями, для подальшого аналізу їх використання під час професійно-комунікативної практики.

Військова техніка – озброєння, бойові й не бойові машини, прилади, апарати та інші

технічні засоби, якими оснащуються збройні сили. Зброю як засіб ураження часто виділяють у самостійне поняття. Велика кількість завдань, пов'язаних із застосуванням військової техніки, зумовлює її різноманітність за видами, численність і складність за конструкцією.

Сучасна військова техніка за функціональним призначенням поділяється на озброєння, носії зброї, технічні засоби керування військами та бойовими засобами, технічні засоби навчання, технічні засоби пропаганди, устаткування полігонів.

Крім того, на всіх заняттях із гуманітарних дисциплін ми використовували технології *Web 2.0: Facebook, YouTube, Twitter, блоги*, які дали змогу створити власний інтернет-контент, а також навчати курсантів за допомогою відеокурсів на *YouTube* та *iTunes*, які користуються в них популярністю¹⁹⁴. Ми вважаємо, що під час використання в навчанні популярних у всьому світі соціальних мереж заклади вищої військової освіти можуть створювати власні навчальні соціальні мережі, у яких курсанти та викладачі матимуть змогу обмінюватися знаннями, створювати наукові співтовариства, звертатися за допомогою до експертів і практиків. Відмінними базами для зберігання та обміну знаннями є блоги, форуми, вікі-проекти, у яких весь контент створюється, уточнюється й оновлюється самими користувачами. За допомогою таких додатків, як Facebook, YouTube, Twitter, курсанти можуть стежити за блогами військовослужбовців з інших країн, набуваючи комунікативних умінь, за блогами військовослужбовців ЗСУ, щоб поповнювати спеціально-військові знання та володіти актуальною військовою ситуацією в зонах проведення Операції об'єднаних сил.

2.3. Критерії та показники рівня сформованості професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у закладах вищої військової освіти

Військова освіта є визначеним процесом становлення й розвитку особистості та передачі її військово-соціального досвіду. Однак, на відміну

---

¹⁹⁴ Умінська, А.П., 2017. *Формування рефлексивної культури майбутнього вчителя іноземної мови у процесі професійної підготовки*. Кандидат наук. Житомирський державний університет імені Івана Франка, с. 245.

від цивільної, військова освіта формує особистість військового фахівця, який повинен і здатен не тільки займатися військовою діяльністю, але й володіти культурою спілкування як складовою загальної культури¹⁹⁵. Процес опанування комунікацією та її культурою пов'язаний із набуттям умінь грамотно розмовляти й писати, точно висловлювати свою думку залежно від ситуації спілкування, активно використовувати мовні знання та мовленнєві уміння для вираження власних комунікативних намірів. Час диктує свої вимоги, і сьогодні ситуація з формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у ЗВВО є особливо актуальною.

Цілком очевидно, що професійна підготовка повинна бути професійно спрямованою, тобто стрижнем професійної готовності у ЗВВО має бути військово-культурна майстерність, підкріплена гуманітарними дисциплінами, які мають обов'язкову професійну спрямованість, а також спрямованість на формування готовності майбутнього офіцера до професійно-комунікативної компетентності, яка полягає в тому, що навчання має бути організовано так, щоб за основними своїми якостями, рисами воно було подібно до процесу спілкування¹⁹⁶.

Теоретичний аналіз науково-педагогічних джерел (О. Аронов, О. Афонін, О. Базанов, О. Барабаншиков, А. Білошицький, Л. Вікторова, Д. Волкогонов, В. Давидов, В. Іванов, М. Кравчук, Л. Маслак¹⁹⁷, І. Мороз, С. Тарасенко^{198,199} свідчить про актуальність і важливість формування

---

¹⁹⁵ Ягупов, В.В., 1995. *Процесс и технология военно-педагогических исследований в республике Польша*. Кандидат наук. Киевский университет им. Т.Г. Шевченко, с. 164.

¹⁹⁶ Чорний, В.Я., 2009. Сутність комунікативної компетентності як професійно важливої якості особистості майбутнього фахівця. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького*. Хмельницький: Вид-во Нац. акад. ДПСУ, № 2, с. 189-199.

¹⁹⁷ Маслак, Л.П. та Чирва, А.В. 2009. *Формування іншомовної компетентності військовослужбовців за системою STANAG-6001*. Житомир: ЖВІНАУ, с. 38.

¹⁹⁸ Тарасенко, С.М., 2010. Проблема формування культури невербальної комунікації майбутнього офіцера у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, № 52, с. 126-130.

¹⁹⁹ Берестецька, Н.В., 2007. Модель підготовки курсантів-прикордонників до професійного спілкування. В: В.О. Балашов, ред. *Збірник наукових праць*. Хмельницький: Вид-во Нац. академії Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького, № 41, ч. II, с. 78-81.

професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів, що допоможе військовослужбовцям діяти в багатомовному середовищі.

До науковців, які порушували загальні проблеми формування компетентностей військових фахівців, варто віднести В. Ягупова²⁰⁰, О. Ємеліна²⁰¹, Н. Берестецьку²⁰², К. Олександренко²⁰³ та інших. Інші вчені (О. Павленко²⁰⁴, Т. Дементьєва²⁰⁵) визначали критерії оцінювання комунікативної компетентності цивільних фахівців. Критерії оцінювання компетентності майбутніх фахівців цивільних галузей становлять певний інтерес і частково взяті до уваги в нашому дослідженні, при цьому вони вдосконалені під призмою нюансів військової системи навчання.

Проте варто зазначити, що сьогодні практично немає досліджень, у яких розглянуто проблему визначення критеріїв оцінювання професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у закладах вищої військової освіти.

У процесі нашого дослідження було доведено, що формування професійно-комунікативної компетентності відбувається ефективно в спеціально організованому навчально-виховному процесі ЗВВО на заняттях із гуманітарних дисциплін.

---

²⁰⁰ Ягупов, В.В. та Свистун, В.І., 2007. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти. *Наукові записки. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*, том 71, с. 3-8.

²⁰¹ Ємелін, О.І., 1999. *Формування комунікативної компетентності у майбутніх офіцерів-фінансисгів засобами соціально-психологічного тренінгу закладу*: автореф. дис. кандидата психол. наук. Ярославль, с. 14.

²⁰² Берестецька, Н.В., 2006. Формування мотивації у курсантів-прикордонників як шлях підвищення їхньої навчально-професійної підготовки у військових вищих навчальних закладах. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*: зб. наук. праць [Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету]. Рівне: РДГУ, випуск 35, с. 126-131.

²⁰³ Олександренко, К.В., 2014. *Психологія розвитку іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців міжнародних відносин*: автореферат. доктора психол. наук. Київ: Інститут психології ім. Г.С. Костюка, с. 24.

²⁰⁴ Павленко, О.О., 2005. *Формування комунікативної компетенції фахівців митної служби в системі неперервної професійної освіти*: автореф. дис. доктора пед. наук. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, с. 24.

²⁰⁵ Дементьєва, Т.І., 2005. *Формування комунікативної компетенції студентів-іноземців підготовчих факультетів у процесі навчання*: автореф. дис. кандидата пед. наук. Харків: Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, с. 8.

Однак мета й завдання дослідження потребують більш ґрунтовного визначення основних понять, серед яких – **"критерії" та "показники"** професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів.

Аналіз військово-педагогічної літератури засвідчує, що сьогодні дослідники використовують різні підходи до відбору й обґрунтування критеріїв і показників професійно-комунікативної компетентності.

Отже, розглянемо ці визначення більш докладно й визначимо власні показники та критерії рівнів сформованості професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у закладах вищої військової освіти.

Критерій (від греч. criterion) – це ознака, якою оцінюється відповідними показниками досягнення певного результату функціонування або розвитку особистості. Критерієм є підстава для оцінки, визначення або класифікації²⁰⁶; мірило для визначення, оцінки предмета чи явища; ознака, взята за основу класифікацій²⁰⁷; якості явища, що відображають його суттєві характеристики й саме тому підлягають оцінці (В. Курило)²⁰⁸; важлива та визначальна ознака, яка характеризує різні якісні аспекти певного досліджуваного явища, що сприяє з'ясуванню його сутності, допомагає конкретизувати основні прояви²⁰⁹.

Показник – свідчення, доказ, ознака чогось; переважно в множині – наочне вираження (у цифрах, графічно) досягнень, результатів чиєїсь праці²¹⁰.

У педагогічній літературі відомі різні погляди на те, що саме сприймати за критерій, та використання різних критеріїв у процесі формування різних компетентностей.

²⁰⁶ Морозов, С.М. та Шкарапута, Л.М., уклад. 2000. *Словник іноземних слів*. Київ: Наук. думка, с. 342.

²⁰⁷ *Словник української мови*: в 10 т., 1973. Київ: Наукова думка, т. 4, с. 454.

²⁰⁸ Курило, В.С., 1999. Моделювання системи критеріїв оцінки розвитку освіти в регіоні. *Педагогіка і психологія*, № 2, с. 35-39.

²⁰⁹ Сніцар, І.В., 2001. *Педагогічні умови розвитку творчих здібностей курсантів у процесі навчання англійській мові*: автореф. дис. кандидата пед. наук. Хмельницький: Національна академія прикордонних військ України, с. 21.

²¹⁰ *Словник української мови*: в 10 т., 1973. Київ: Наукова думка, т. 4, с. 768.

Дослідник О. Євсюков вважає, що для визначення сформованості **професійної компетентності** майбутнього офіцера слід використовувати такі критерії: мотиваційно-ціннісний (інтерес, ставлення до навчальної діяльності, оцінка власної позиції), змістовно-процесуальний (ступінь засвоєння знань, глибина знань, розуміння причинно-наслідкових зв'язків) та професійно-особистісний (інтелектуальні, комунікативні та організаційні вміння)²¹¹.

Учений О. Коба для оцінки сформованості професійної компетентності майбутніх офіцерів пропонує використовувати когнітивний (знання нормативно-правових актів, вимог щодо організації служби, тактики їх дій під час виконання службово-бойових завдань), діяльнісний (уміння виконувати обов'язки командира підрозділу, керувати бойовою службою особового складу підрозділу, підтримувати бойову готовність, статутний порядок та дисципліну в підрозділі), ціннісний (духовність, гуманність, визнання цінності свободи особистості, особистісна культура) і особистісний (здатність і готовність стійко долати труднощі військової служби, дисциплінованість, розвинені морально-вольові якості, здатність до самостійних і рішучих дій; спостережливість, моральна чистота, чесність, скромність та ін.) критерії²¹².

Під час визначення критеріїв оцінки **комунікативної компетентності** майбутніх офіцерів у ЗВВО М. Красник зауважує, що до складу зазначеного виду компетентності майбутніх офіцерів у ЗВВО варто віднести такі компоненти, як лінгвістичний, емоційний, когнітивний (пізнавальний), мотиваційний та службово-діяльнісний. Вони перебувають у нероздільній єдності та утворюють таке складне інтегральне явище, як комунікативна компетентність курсантів у ЗВВО. Відповідно до цієї

²¹¹ Євсюков, О.Ф., 2006. *Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх офіцерів у навчальному процесі вищого військового навчального закладу*. Кандидат наук. Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г.С. Сковороди, с. 170.

²¹² Коба, О.В., 2013. *Формування професійної компетентності майбутніх офіцерів внутрішніх військ МВС України у процесі вивчення тактико-спеціальних дисциплін*. Кандидат наук. Національна академія внутрішніх справ, с. 200.

структури вчений визначає такі критерії сформованості комунікативної компетентності майбутніх офіцерів: лінгвістичний, емоційний, когнітивний (пізнавальний), мотиваційний та службово-діяльнісний²¹³.

До кожного критерію дослідник пропонує такі операціоналізовані показники та їхні ознаки:

- рівень сформованості навичок та вмінь із чотирьох видів мовленнєвої діяльності: говоріння, аудіювання, читання, письмо відповідно до вимог 1-го та 2-го мовного рівня STANAG-6001 (лінгвістичний критерій);
- рівень сформованості самоконтролю в спілкуванні (емоційний критерій);
- рівень сформованості прогностичності, невербальної чутливості, вербальної чутливості, цілісності аналізу ситуацій (когнітивний (пізнавальний) критерій);
- рівень прояву мотивів на досягнення та уникнення невдач в спілкуванні (мотиваційний критерій);
- рівень вербального та невербального здійснення процесу комунікації в ситуаціях військово-професійного спілкування (службово-діяльнісний критерій)²¹⁴.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури Н. Берестецька виділяє дві групи критеріїв готовності майбутніх офіцерів до **професійно-комунікативної компетентності**: суб'єктні та об'єктні. Суб'єктні критерії пов'язані з діяльністю курсантів. До них належать успішність, рівень формування індивідуальних психологічних якостей, мотивація до

---

²¹³ Красник, М.Я., 2015. Засоби дистанційного навчання та ефективність їх застосування у процесі вивчення іноземних мов. *Застосування Сухопутних військ Збройних Сил України у конфліктах сучасності*: збірник тез доповідей науково-практичної конференції (Львів, 17 листопада 2016 р.). Львів: НАСВ, с. 89-92.

²¹⁴ Красник, М.Я., 2015. Засоби дистанційного навчання та ефективність їх застосування у процесі вивчення іноземних мов. *Застосування Сухопутних військ Збройних Сил України у конфліктах сучасності*: збірник тез доповідей науково-практичної конференції (Львів, 17 листопада 2016 р.). Львів: НАСВ, с. 89-92.

професійної діяльності комунікативного спрямування, професійно-комунікативні навички^{215,216}.

До об'єктних критеріїв належать професійна компетентність та кількість бар'єрів професійного спілкування. На основі сумарності суб'єктних та об'єктних критеріїв дослідниця вирахувала реальну готовність майбутніх офіцерів до професійного спілкування. Аналіз реального стану готовності курсантів до професійно-комунікативного спілкування свідчить про недостатній рівень підготовки майбутніх офіцерів у цьому напрямку^{217,218}.

На думку О. Коровкіна, структура **професійно-комунікативної компетентності** становить єдність її компонентів, ступінь її сформованості можна оцінювати за такими критеріями:

- мотиваційним – домінують мотиви курсантів у вивченні гуманітарних дисциплін, зокрема й іноземної мови, ставлення до майбутньої діяльності, готовність удосконалювати свою професійну компетентність;
- результативним – гнучкість, стійкість, широта, глибина, результативність, динамічність і комплексність сформованих навичок й умінь, ступінь сформованості професійно-важливих якостей і рівень розвитку творчого мислення;

---

²¹⁵ Берестецька, Н.В., 2006. Формування мотивації у курсантів-прикордонників як шлях підвищення їхньої навчально-професійної підготовки у військових вищих навчальних закладах. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*: зб. наук. праць [Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету]. Рівне: РДГУ, випуск 35, с. 126-131.

²¹⁶ Берестецька, Н.В., 2007. Модель підготовки курсантів-прикордонників до професійного спілкування. В: В.О. Балашов, ред. *Збірник наукових праць*. Хмельницький: Вид-во Нац. академії Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького, № 41, ч. II, с. 78-81.

²¹⁷ Берестецька, Н.В., 2006. Формування мотивації у курсантів-прикордонників як шлях підвищення їхньої навчально-професійної підготовки у військових вищих навчальних закладах. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*: зб. наук. праць [Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету]. Рівне: РДГУ, випуск 35, с. 126-131.

²¹⁸ Берестецька, Н.В., 2007. Модель підготовки курсантів-прикордонників до професійного спілкування. В: В.О. Балашов, ред. *Збірник наукових праць*. Хмельницький: Вид-во Нац. академії Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького, № 41, ч. II, с. 78-81.

- інтегративним – відповідність рівня сформованої професійно-комунікативної компетентності вимогам²¹⁹.

Метою нашого дослідження є формування професійно-комунікативної компетентності та визначення критеріїв сформованості цього виду компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

Аналіз літератури з питання дослідження засвідчив, що вибір критеріїв сформованості професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів залежить від структури зазначеного поняття, тому вирішення цього завдання можливе на підставі визначення досліджуваного феномена та структури ПКК майбутніх офіцерів, що включає ціннісно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісно-поведінковий та компонент професійно важливих особистісно-комунікативних якостей, які трансформовано у відповідні критерії, для яких, зі свого боку, визначені показники.

Критеріальна структура формування професійно-комунікативної компетентності майбутнього офіцера відображена в таблиці (див. таблицю 2.4).

Таблиця 2.4.

**Критерії формування професійно-комунікативної компетентності
майбутнього офіцера**

Назва критерію	Показники
Стимулювально-спонукальний	<ul style="list-style-type: none"> - наявність мотивів та потреб у формуванні професійно-комунікативних умінь; - наявність стійкого інтересу до професійної комунікації; - прагнення до самовдосконалення та підвищення власного рівня сформованості

²¹⁹ Коровкин, А.Ю., 2011. *Формирование профессиональной компетентности у курсантов учебных заведений МВД России*. Кандидат наук. ФГБОУ ВПО «Военный университет» МО РФ, с. 46.

	професійно- комунікативної компетентності;
Знаннєво-когнітивний	<ul style="list-style-type: none"> - знання структури комунікативного акту; - знання способів, методів і прийомів організації комунікативної взаємодії; - знання морально-етичних норм і правил професійно-комунікативної поведінки, притаманної носіям мови; - знання гуманітарних дисциплін;
Практично орієнтований	<ul style="list-style-type: none"> - уміння налагоджувати професійно-комунікативне спілкування; - уміння починати та підтримувати діалог із військовими представниками інших країн; - уміння встановлювати та підтримувати необхідні контакти зі всіма суб'єктами навчально-виховного середовища; - уміння уникати комунікативних помилок під час іншомовного спілкування; - уміння інтелектуальної лабільності;
Ціннісно-комунікативний	<ul style="list-style-type: none"> - здатність до формування професійно-комунікативних якостей; - наявність специфічних якостей та здібностей, необхідних для формування ПКК; - наявність загальновійськових та комунікативних якостей, необхідних для формування ПКК майбутніх офіцерів

Як видно з таблиці, перший критерій – стимулювально-спонукальний – має на меті визначення потреб та мотивів майбутнього офіцера до професійно-комунікативної компетентності, другий – передбачає наявність знань, норм і правил комунікативного спілкування, третій – практично орієнтований – включає здатність до самостійного використання професійно-комунікативних вмінь, а четвертий – ціннісно-комунікативний – професійно-творчої комунікативної компетентності майбутніх офіцерів, які складаються з специфічних якостей необхідних та достатніх для іншомовного спілкування.

Як видно з таблиці, *стимулювально-спонукальний критерій* дає змогу визначити наявність мотивів і потреб у розвитку професійно-комунікативних вмінь, виявлення рівня потреби в спілкуванні, наявність

ціннісного ставлення та сформованості рефлексивних умінь до професійної діяльності, рівень досягнення мотивації в комунікації.

Знаннєво-когнітивний критерій дає змогу визначити рівень якості знань структури комунікативного акту, способів, методів і прийомів організації комунікативної взаємодії, морально-етичних норм і правил професійного спілкування та знання стилів професійного спілкування.

Практично орієнтований критерій уможлиблює визначення наявності комунікативно-знаннєвих умінь, що виражаються в соціальній спрямованості особистості під час здійснення професійної комунікації; здатності до вільного використання мовленнєвих одиниць відповідно до конкретної ситуації, знання стилів професійного спілкування; оволодіння високим рівнем професійно-комунікативної компетентності та вмінь інтелектуальної лабільності.

Ціннісно-комунікативний критерій дає змогу визначити здатність до вільного формування професійно-комунікативних якостей; наявність специфічних якостей та здібностей, необхідних для формування ПКК; наявність загальновійськових та комунікативних якостей, необхідних для формування ПКК майбутніх офіцерів.

У процесі нашого дослідження, професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів ми визначили визначені три групи за рівнем сформованості ПКК: **перший рівень – високої сформованості ПКК; другий рівень – достатньої сформованості ПКК; третій рівень – початкової сформованості ПКК.**

Відобразимо рівні сформованості професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у вигляді схеми (див. рис. 2.4).

Рис. 2.4. Рівні сформованості професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів

Адекватність цього розподілу ми перевірили за допомогою оцінки компетентних суддів (викладачів кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка). Кожен із зазначених критеріїв має відповідну оцінку в балах. На цій підставі умовно визначили зведений сумарний показник, який розробила О. Аматьєва, за формулою:

$Зп = K1 + K2 + K3 + K4$, де $Зп$ – зведений сумарний показник; $K1, K2, K3, K4$ – означені критерії готовності формування ПКК²²⁰. Значення окресленого зведеного сумарного показника становило основу умовно виділених трьох рівнів готовності майбутніх офіцерів до формування ПКК: I – рівень високої готовності до формування ПКК (високий); II – рівень достатньої готовності до формування ПКК (достатній); III – рівень початкової готовності до формування ПКК (початковий)²²¹.

Наведемо таблицю середнього сумарного показника кожної групи курсантів згідно з 4 виділеними критеріями (див. таблицю 2.5).

²²⁰ Алєнченкова, А.В., 2016. *Развитие рефлексивной культуры слушателей в процессе дополнительного профессионального образования*: автореф. дисс. кандидата пед. наук. Новокузнецк: ГОУ ВПО «Кузбасская государственная педагогическая академия», с. 20.

²²¹ Калінін, В.О. та Дубасєнюк, О.А., заг. ред. 2007. *Педагогічна технологія «діалог культур» як засіб формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови*: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, с. 71-72.

Таблиця 2.5.

Рівні сформованості ПКК у курсантів за сумарним показником

Рівні	Сумарні показники			
	Стимулювально-спонукальний критерій (1)	Знаннєво-когнітивний критерій (2)	Практично орієнтований критерій (3)	Ціннісно-комунікативний критерій (4)
Високий	100	76	72	78
Достатній	86	38	46	42
Початковий	65	20	32	26

Як бачимо з таблиці рівнів готовності курсантів до формування ПКК, за сумарним показником *стимулювально-спонукальний критерій* є високо розвинений, і це означає, що велика кількість курсантів має високий рівень мотивації до формування професійно-комунікативної компетентності, а саме: високий рівень мають 100%, достатній – 86%, і початковий – 65% курсантів. Отже, цей критерій свідчить про досить високу наявність мотивів і потреб у розвитку професійно-комунікативних умінь; наявність стійкого інтересу до професійної комунікації в майбутніх офіцерів; прагнення до самовдосконалення та підвищення власного рівня сформованості професійно-комунікативної компетентності.

Знаннєво-когнітивний та практично орієнтований критерій мають менші показники, що свідчить, про те що в майбутніх офіцерів не вистачає достатньої кількості знань і практичних навичок для формування професійно-комунікативної компетентності. *Знаннєво-когнітивний критерій* передбачає знання структури комунікативного акту, способів, методів і прийомів організації комунікативної взаємодії, морально-етичних норм і правил професійно-комунікативної поведінки, притаманної носіям мови,

гуманітарних дисциплін. За показникам знаннєво-когнітивного критерію, високий рівень мають 76%, достатній – 38%, початковий – 20% курсантів.

Практично орієнтований критерій передбачає вміння встановлювати та підтримувати необхідні контакти зі всіма суб'єктами навчально-виховного середовища; пізнавальні вміння; уміння налагоджувати професійно-комунікативне спілкування, уміння починати та підтримувати діалог з носіями мови; уміння інтелектуальної лабільності. За показниками практично-орієнтованого критерію, високий рівень мають 72%, достатній – 46%, а початковий – 32% курсантів.

Ціннісно-комунікативний критерій є розвиненим у майбутніх офіцерів на достатньому рівні. Зокрема, високий рівень мають 78%, достатній – 42%, початковий – 26% курсантів. Це свідчить про те, що курсанти повинні мати здатність до формування професійно-комунікативних якостей; специфічні якості та здібності, необхідні для формування ПКК; загальновійськові та комунікативні якості, необхідні для формування ПКК майбутніх офіцерів.

Представимо більш докладно критерії та показники рівнів сформованості професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у таблиці (див. авторський додаток І).

Отже, для успішного формування ПКК майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у ЗВВО важливо оволодіти на високому рівні зазначеними вище особистісними професійними якостями, уміннями, здатностями до вільного використання професійної лексики, умінням налагоджувати професійно-комунікативне спілкування, починати та підтримувати діалог із носіями мови, мати відповідні мотивації та ціннісне ставлення до розвитку професійно-комунікативної діяльності.

Висновки до другого розділу

Розроблено авторську модель формування професійно-комунікативної компетентності, яка має такі блоки: цільовий (мета, завдання, наукові підходи та принципи); мотиваційно-ціннісний (формування мотивації до професійно-комунікативної взаємодії, розвиток професійно-комунікативних інтересів майбутніх офіцерів); змістовий (дисципліни гуманітарного циклу у військових інститутах, спецкурс «Військово-спеціальна іншомовна підготовка» та авторський он-лайн курс "Професійно-комунікативний розвиток майбутніх офіцерів під час вивчення гуманітарних дисциплін"); організаційно-технологічний (етапи, умови та технології); результативний (критерії, рівні сформованості та результат). Наслідком упровадження авторської моделі формування професійно-комунікативної компетентності є сформована на належному рівні професійно-комунікативна компетентність майбутніх офіцерів, здатних діяти в умовах ведення миротворчих операцій, у зоні проведення Операції об'єднаних сил та в процесі вирішення суперечливих професійних завдань.

Отже, розроблена модель є цілісним педагогічним утворенням, яке характеризується наявністю внутрішніх зв'язків між її функціональними та структурними компонентами й може реалізовуватися під час формування професійно-комунікативної компетентності в процесі викладання дисциплін гуманітарного циклу в закладах вищої військової освіти.

З'ясовано, що формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів – це складний і багатоетапний процес, який залежить від організації процесу формування зазначеного виду компетентності. Організація процесу складається з умов, етапів і технологій формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів.

Розглянувши можливості застосування педагогічних умов у площині проблеми дослідження, визначили інтегративні умови, які є єдністю зовнішніх (діагностування рівнів підготовки учасників професійно-

комунікативного процесу, аксіологічна спрямованість навчального матеріалу, реалізація моделі професійно-комунікативної компетентності, формування в курсантів професійно-комунікативних знань і вмінь) та внутрішніх (залучення до навчально-пізнавальної діяльності, прийняття цілей та мотивів професійно-комунікативної діяльності, засвоєння професійно-комунікативних знань і вмінь, стимулювання до набуття професійно-комунікативної компетентності) умов, які співвіднесено з етапами (мотиваційно-інформаційний, теоретико-діяльнісний, оцінно-результативний) формування професійно-комунікативної компетентності, що передбачає використання таких *технологій*, як *інтерактивні, критичного мислення, інформаційно-цифрові, та смарт технологій*.

Охарактеризовано способи впровадження технологій *інтерактивного навчання*, що передбачає використання дидактичних і рольових ігор, моделювання життєвих ситуацій, створення проблемних ситуацій, вирішення певних проблем у різних режимах – парних, групових, командних, макрогрупах; технології *критичного мислення* спиралися на інформацію, усвідомлене сприйняття власної інтелектуальної діяльності та діяльності інших, спрямоване на розвиток здатності курсантів аналізувати навчальну інформацію з позиції логіки та особистісного підходу для застосування отриманих результатів як до стандартних, так і нестандартних ситуацій і проблем (мозкова атака, асоціювання, п'ятихвилинне есе та ін.); використання *інформаційно-цифрових технологій* навчання в процесі формування професійно-комунікативної компетентності під час вивчення дисциплін гуманітарного циклу як необхідної підготовки курсантів до повноцінної життєдіяльності в умовах інформаційного суспільства (використання мультимедійних програм та ін.); *смарт технології*, а саме інтерактивний програмно-технологічний навчальний комплекс на основі SMART Board, SMART Notebook, BYOD-bring your device та ін.

Зазначено, що успішне формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів потребує спеціальної організації

освітнього процесу, успішний перебіг якого залежить від чіткого окреслення критеріїв (*стимулювально-спонукальний, знаннєво-когнітивний, практично орієнтований, ціннісно-комунікативний*), показників та рівнів (*початковий, достатній, високий*) сформованості професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у закладах вищої військової освіти.

Матеріали другого розділу було висвітлено в таких публікаціях [109, 110, 111, 112, 113, 116, 117].